

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FRANSIZCA VE TÜRKÇEDEKİ YER
BELİRTİCİLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ
VE
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇEDE
YER BELİRTİCİLERİNİN ÖĞRETİMİ

Ata ATAK

İzmir

2010

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FRANSIZCA VE TÜRKÇEDEKİ YER
BELİRTİCİLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ
VE
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇEDE
YER BELİRTİCİLERİNİN ÖĞRETİMİ

Ata ATAK

Danışman
Prof. Dr. V. Doğan GÜNAY

İzmir
2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Fransızca Ve Türkçedeki Yer Belirticilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi Ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Yer Belirticilerinin Öğretimi”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22 / 06 / 2010

Ata ATAĞ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından.....

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi.....

Anabilim Dalı

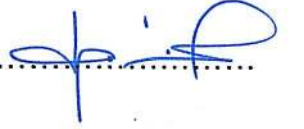
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi.....

Bilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. V. Doğan Güneş

Üye

Prof. Dr. İlhan Genç

Üye

Doc. Dr. Feriye Cirit

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../...

Prof. Dr. h. c. İbrahim ATALAY
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	372014
Yazar Adı / Soyadı	Ata Atak
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 31816238530
Telefon / Cep Telefonu	02862124043 05062310989
e-Posta	ataatak@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Fransızca Ve Türkçedeki Yer Belirticilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi Ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Yer Belirticilerinin Öğretimi
Tezin Tercümesi	Comparative Analysis Of Place Markers In French And Turkish And Teaching Place Markers In Turkish As A Foreign Language
Konu Başlıkları	Dilbilim Eğitim ve Öğretim
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2010
Sayfa	126
Tez Danışmanları	Prof. Dr. V. Doğan Günay
Dizin Terimleri	Dil=Language Dil eğitimi=Language education Dil öğretimi=Language teaching Dil özellikleri=Language features Dil problemleri=Language problems Dilbilgisi=Grammar Dilbilim=Linguistics Mekan=Space
Önerilen Dizin Terimleri	Uzam=Space
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

23.06.2010

İmza:.....

Yazdır

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen, akademik birikimiyle bana örnek olan, bana bilim adamı ruhunu aşılayan, tüm aksamalara ve gecikmelere rağmen beni her zaman anlayış ve hoşgörüyle karşılayan, çalışmamın her aşamasında yanımda olan değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. V. Doğan GÜNAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca bana huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyelerine ve öğretim elemanlarına, bana her zaman moral desteği veren sevgili öğrencilerime sonsuz teşekkürler.

Bu yoğun ve stresli süreçte sevgi ve desteklerini bana her zaman hissettiren, çalışmam boyunca bana yardımcı olabilmek için elinden gelen her şeyi yapan, bugünlere gelmemde en önemli paya sahip olan aileme özellikle beni her zaman yüreklendiren babam İbrahim ATAK'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç ve Önem.....	1
1.3. Problem Tümcesi.....	2
1.4. Alt Problemler.....	2
1.5. Sayıtlılar.....	3
1.6. Sınırlılıklar.....	3
1.7. Tanımlar.....	3
2. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	5
3. UZAM VE DİLDE İFADE EDİLME BİÇİMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ..	6
3.1. Uzamın Tanımının Tarihsel Süreç İçinde Ele Alınması.....	6
3.2. Uzamsal Varlıklar.....	10
3.2.1. Yer.....	11
3.2.2. Nesneler ve Mevkileri.....	13
3.2.3. Uzam Parçaları.....	15
3.3. Uzamsal Özellikler.....	16
3.3.1. Uzamın Boyutları.....	16
3.3.2. Yön Durumu.....	19
3.3.2.1. Dikey Eksen.....	20
3.3.2.2. Ön Eksen.....	22
3.3.2.3. Yanal Eksen.....	25
3.4. Uzamsal İlişkiler.....	28
3.4.1. Durağan Uzamsal İlişkiler.....	29

3.4.1.1. Durağan Uzamsal İlişkilerde Yön Durumu.....	36
3.4.1.1.1. Durağan Uzamsal İlişkilerde İçkin Yön Durumu.....	36
3.4.1.1.2. Durağan Uzamsal İlişkilerde Gösterici Yön Durumu.....	38
3.4.2. Devingen Uzamsal İlişkiler.....	42
4. YERLEŞTİRME AD VE SIFATLARI.....	46
4.1. İçsel Yerleştirme Ad ve Sıfatları.....	48
4.1.1. İçsel Yerleştirme Adları.....	48
4.1.1.1. İçsel Yerleştirme ve Parça – Bütün İlişkisi.....	52
4.1.1.2. İçsel Yerleştirme Adlarının Yer Adı Olarak Kullanılması.....	56
4.1.2. İçsel Yerleştirme Sıfatları.....	58
4.2. Dışsal Yerleştirme Ad ve Sıfatları.....	60
5. UZAMSAL İLGEÇ, BELİRTEÇ VE EKLER.....	63
5.1. Uzamsal İlgeçler.....	64
5.2. Uzamsal Ekler.....	67
5.2.1. İyelik Belirticili İlgeçler.....	70
5.2.1.1. “İçinde” İyelik Belirticili İlgeci ve İçeren – İçerilen İlişkisi...73	
5.3. Yer Belirteçleri.....	75
6. UZAMI BELİRTEN EYLEMLER.....	78
6.1. Durağan Eylemler.....	78
6.2. Devingen Eylemler (Yer Değiştirme Eylemleri).....	86
7. BULGULAR VE YORUMLAR.....	94
7.1. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Uzam.....	94
7.1.1. Malzeme 1.....	99
7.1.2. Malzeme 2.....	102
7.1.3. Malzeme 3.....	104
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	107

KAYNAKÇA.....	111
FRANSIZCA – TÜRKÇE DİZİN.....	115
TÜRKÇE – FRANSIZCA DİZİN.....	118

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yerleştirilen Varlık İle Yerleştirmede Araç Olarak Kullanılan Varlığa Farklı Araştırmacılar Tarafından Verilen Adlar	29
Tablo 2: Göksel ve Kerslake (2005: 250)'in Belirlediği Yerleştirme Adları	61
Tablo 3: Farklı Özelliklere Göre Uzamsal İlgeçler (Borillo, 1998: 85)	66
Tablo 4: Kornfilt (1997: 242 – 256) Belirlediği Türkçedeki Bazı İyelik Belirticili İlgeçler	71
Tablo 5: Borillo'nun Belirlediği Durağan Eylemler	83
Tablo 6: Türkçede Uzamı İfade Ederken Kullanılan Sözlüksel Birimler	96
Tablo 7: Avrupa Dil Portfolyosu A1 ve A2 Düzeyleri	98

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Fransızcadaki uzamın ifade edilme biçimlerinden yola çıkarak Türkçedeki uzamın ifade edilme biçimlerinin betimlenmesi ve bu betimlemeler aracılığıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yer belirtecilerinin öğretime yönelik malzeme geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda uzam ve uzamı ifade eden sözlüksel birimlerin genel özellikleri üzerine Fransızcadan yola çıkarak Türkçe betimlemeler yapılmıştır.

İnsanın günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan uzam birçok bilim dalı tarafından ilgi görmüş ve çok farklı çalışmaların konusu olmuştur. Bu sebepten ilk olarak uzamın dilbilim, felsefe, coğrafya gibi farklı bilim dalları tarafından yapılan tanımlarından söz edilmiş ve tarihsel süreç içerisindeki yerine değinilmiştir.

Uzam farklı dillerde çeşitli sözlüksel birimler tarafından ifade edilse de anlambilimsel düzlemde aynı özellikleri göstermektedir. Bu bağlamda uzamın genel özellikleri üzerine betimlemeler yapılmıştır. Sonraki aşamalarda ise uzamın hangi sözlüksel birimler tarafından nasıl ifade edildiği Fransızcadan yola çıkılarak Türkçe betimlemelerle anlatılmıştır.

Son aşamada ise uzam üzerine yapılan bu betimlemelere dayanarak yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzamı belirten dilbilgisel yapıların öğretime yönelik malzemeler tasarlanmıştır.

ABSTRACT

This research aims to describe forms of expression of space in Turkish by considering the forms of expression in French; and relying on these descriptions, to prepare course materials on place markers in Turkish as a Foreign Language. With this aim, we made descriptions on general characteristics of lexical units that express the space in Turkish, by taking into account the equivalents of those in French.

Space, having an important place in people's daily lives attracts the attention of several disciplines and has always been the subject of different researches. For this reason, in the first place, we mentioned about the definitions of space in several disciplines such as linguistics, philosophy and geography and discussed the position of space in its historical process.

Though, "space" is expressed by different lexical units in different languages, it presents the same characteristics in semantic level. In this context, we made some descriptions on the general characteristics of space. In the following chapters, relying on the French descriptions, we tried to make descriptions of expression of space in Turkish.

In the last chapter of this research, with the help of the aforementioned descriptions, we tried to prepare some course materials in teaching the grammatical structures that express the space in Turkish as a foreign language.

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Uluslararası ilişkilerin gitgide yoğunlaşması sonucu yabancı dil öğretiminin önemi artmıştır. Ülkeler arasında ilişkilerin kurulması ve iletişimin sağlanması gereksinimi yabancı dil öğretimini gerekli kılmıştır. Bunun sonucunda da tüm dünyada yabancı dil öğretimi alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ülkemizde de bu alanda çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi de bu çalışmalar arasında önemli bir yere sahiptir ve gün geçtikçe gelişmektedir.

Bununla birlikte yabancı dil öğretiminde dil öğrencilerinin karşılaştığı çok çeşitli sorunlar vardır. Bu sorunların başında anadil ile amaç dil arasındaki farklılıklar gelmektedir. Bu sorunların en aza indirilmesi için de dillerin karşılaştırmalı olarak incelenip aralarındaki farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konulması gerekmektedir.

Çalışmamızda bu durum göz önünde bulundurularak Türkçedeki yer belirticileri Fransızcadaki yer belirticilerinin özelliklerinden yola çıkılarak betimlenecektir. Uzamın genel özellikleri ve bu özelliklerin dile yansımaları ile uzamı ifade eden sözlüksel birimlerin temel niteliklerinden söz edilecektir. Bu süreçte çıkış noktası Fransızca olup Türkçe üzerine genel betimlemeler yapılacaktır.

Son aşamada ise bu betimlemeler aracılığıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzam hakkında örnek malzemeler tasarlanacaktır.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın iki amacı vardır. Birincisi Fransızcadaki yer belirticilerinin özelliklerinden yola çıkılarak Türkçedeki yer belirticilerinin betimlenmesidir.

İkincisi ise bu betimlemeler aracılığıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzam hakkında malzemeler geliştirmektir.

Bu amaçlar göz önünde bulundurularak şu sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır:

1. Uzam nedir?
2. Uzam tarihsel süreç içinde nasıl ele alınmıştır?
3. Uzamsal varlıklar hangileridir?
4. Uzamsal özellikler nelerdir?
5. Uzamsal ilişkiler nelerdir?
6. Uzam hangi sözlüksel birimler aracılığıyla nasıl ifade edilir?
7. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yer belirtecileri nasıl öğretilbilir?

Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan bu çalışmanın önemi ise birçok açıdan ele alınabilir. Bu çalışmada Fransızcadan yola çıkılarak Türkçe betimlemeler yapılacak ve bu iki dil arasındaki farklılıklarla benzerlikler ortaya konulacaktır. Bunun yanında uzamla ilgili ülkemizde herhangi bir çalışma yapılmamıştır, bu açıdan çalışmamızın bu alanda bir boşluğu doldurması umulmaktadır. Bir başka önemi ise yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzamın nasıl öğretilbileceğinden söz edecek olmasıdır.

1.3. Problem Tümcəsi

Fransızca ve Türkçede uzam nasıl ifade edilir ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yer belirtecileri nasıl öğretilir?

1.4. Alt Problemler

Yukarıda ifade edilen genel problem durumunun alt problemleri şunlardır:

1. Fransızcadaki uzamın ifade edilme biçimleri ve sınıflandırmaları Türkçe için de geçerli midir?
2. Uzam Türkçede nasıl ifade edilir?

3. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu betimlemelerden nasıl yararlanılır?

4. Türkçedeki yer belirticileri yabancılara nasıl öğretilbilir?

1.5. Sayıtlar

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için hazırlanmış malzemelerin uygulanacağı sınıf ve öğrencilerin bilgileri hakkında bazı varsayımlarda bulunulmuştur:

1. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenciler Avrupa Dil Portfolyosundaki düzeylere göre A1 ve A2 düzeyindedir.

2. Öğrenciler yetişkindir.

1.6. Sınırlılıklar

Çalışmamızda Fransızcadan yola çıkılarak Türkçedeki uzamın ifade ediliş biçimlerinden söz edilecektir. Bu süreçte, Fransızcada uzamın ifade ediliş biçimleri üzerine yapılmış çok fazla çalışma olduğu için, yapılan betimlemeler genellikle Türkçe üzerine olacaktır.

Uzam çok disiplinli ve çok geniş bir çalışma alanı olduğu için bu çalışmada sadece genel özelliklerinden söz edilecektir. Uzamı belirten sözlüksel birimler sadece temel nitelikleriyle betimlenecek, bu sözlüksel birimlerle ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmayacaktır.

1.7. Tanımlar

Uzam: Türkçede yeni kullanılmaya başlanılmış bu sözcük yerine genellikle Arapça kökenli *mekan* sözcüğü kullanılmaktadır. **TDK Türkçe Sözlük**'te (2005: 1363) mekan, “yer, bulunulan yer”, “ev, yurt” ve “uzay” olarak tanımlanmaktadır. Cevizci (2003: 261) **Felsefe Terimleri Sözlüğü**'nde mekan, “varolanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz-bucaksız büyüklük. Sınırlı ortam, sonsuz büyük kap ya da hazne. Üç boyutu, yani eni, boyu ve derinliği olan hacim.

Yer kaplama” olarak tanımlamaktadır. Hasol (2005: 313) **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**’nde mekanı, “insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun. Mimari bir mekan yaratmak, geniş anlamdaki doğadan veya peyzaj mekanından insanın kavrayabileceği bir bölümü sınırlamaktır” diye tanımlanmaktadır. İzbirak (1975: 236) ise **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**’nde mekanı “mekan, yer” olarak tanımlarken yeri de (1975: 347) “yeryüzünde bir alan” olarak tanımlamıştır.

2. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Çalışmamızın bu bölümünde, uzam ve ifade edilme biçimleri üzerine yapılan yayın ve araştırmalardan kısaca söz edeceğiz. Uzam hakkında diğer dillerde çok fazla çalışma olmasına rağmen ülkemizde uzamla ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır ve bu çalışmalarda uzam farklı açılardan ele alınmıştır.

Yelkenaç (2006) **30 – 72 Aylar Aralığındaki Türk Çocuklarının Devinim Eylemi Kullanımları** adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde bir yerden başka bir yere doğru yapılan hareketi anlatan devinim olaylarının Türkçede edinim aşamasında nasıl kodlandığını betimlemiştir.

Yonkuç (2007) **Outils Et Operations Linguistiques Servant A Localiser Dans L'espace En Français Et En Turc** adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde Fransızca ve Türkçede uzama yerleştirme sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışma Fransızca ve Türkçedeki yerleştirme sistemlerinin genel özelliklerini sadece ilgeçler (fr. préposition) aracılığıyla betimlemiştir.

Zambak (2007) **Türk Romanında Mekan** adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde uzamın edebi eserlerde önemli bir işlevi olduğu düşüncesinden yola çıkarak Tanzimat'tan bugüne kadar gelen Türk romancılığında yazarların uzamı ne derece işlevsel kullanabildikleri sorusuna cevap aramıştır.

Kıran ve Kıran (2007) **Yazınsal Okuma Süreçleri** adlı kitabında metnin her düzeyinde yer alan uzamı anlatılar açısından değerlendirmiştir.

Uzdu (2008) **Betimleyici Metinlerin Dilsel Özellikleri Ve Bu Tür Metinler Yoluyla Sözcük Öğretimi** adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde anlatının oluşumunda önemli rol oynayan öğelerden biri olan uzamı betimleyici metinler aracılığıyla ele almıştır.

3. UZAM VE DİLDE İFADE EDİLME BİÇİMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Uzam (fr. espace), insanın yaşamı boyunca doğrudan etkileşimde bulunduğu alanlardan biridir. İnsanlar günlük yaşamları boyunca bir yerde konumlanırlar ya da yer değiştirirler, bir varlığı (fr. entité) başka bir varlık ya da varlıklar aracılığıyla bir yerde konumlandırıp yerini değiştirirler. Uzamın günlük yaşamın içinde önemli bir yere sahip olması dillerin uzamsal birimler açısından zengin olmasına neden olurken uzamın ifade edilme biçimleri de dilden dile farklılık göstermektedir.

Çalışmamızın bu aşamasında uzamın tanımını yapacak, uzamsal özellikler (fr. propriété spatiale), uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale) ve bu özellikler ile bu ilişkileri gösteren varlıkların genel niteliklerine değineceğiz.

3.1. Uzamın Tanımının Tarihsel Süreç İçinde Ele Alınması

Fransızca karşılığı “espace”, İngilizce karşılığı ise “space” olan uzam, bütün varlıkların içinde bulunduğu sonsuz alan olarak tanımlanabilir.

Uzam Türkçede yeni kullanılmaya başlanılmış bir sözcüktür. Arapça kökenli “mekan” sözcüğü arılaştırma hareketi sonucu uzam olarak Türkçeleştirilmiştir. Bu Türkçeleştirme henüz sonuçlanmadığı için yararlandığımız Türkçe kaynaklarda her iki kavram da kullanılmaktadır. **TDK Türkçe Sözlük**’te (2005: 1363) mekan, “yer, bulunulan yer”, “ev, yurt” ve “uzay” olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi uzam en küçük yerden en büyük yere yani sonsuz olan uzaya kadar tüm alanları kaplar. Uzam, dilbilim, felsefe, coğrafya, psikoloji, geometri, mimarlık gibi birçok bilim dalının çalışma konusu olmuştur ve her bilim dalı tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

Cevizci (2003: 261) **Felsefe Terimleri Sözlüğü**'nde mekanı, “varolanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz-bucaksız büyüklük. Sınırlı ortam, sonsuz büyük kap ya da hazne. Üç boyutu, yani eni, boyu ve derinliği olan hacim. Yer kaplama” olarak tanımlamaktadır. Uzam ise (2003: 403) “zaman içinde varolup, fiziki mekanda yer işgal etme. Elle tutulabilir, değiştirilebilir, bölünebilir, hareket ettirebilir olup, şekli ve büyüklüğü olan maddenin yer kaplama özelliği” olarak tanımlanmaktadır.

Felsefede mekan ve uzam iki ayrı kavram olarak tanımlanmıştır. Mekan tüm varlıkların içinde yer aldığı uçsuz-bucaksız alan olarak tanımlanırken uzam da varlıkların yer işgal etme, yer kaplama özelliği olarak tanımlanmaktadır. Felsefedeki uzam kavramı çalışmamızın 3.2.2. bölümünde ele alacağımız “mekan” kavramıyla örtüşmektedir.

Antropoloji Sözlüğü'nde ise uzam şöyle tanımlanmıştır:

İnsanların kullanımı ve sahiplenmesi ile anlam ve kültürel olarak insanların birbirleri ve çevreleriyle olan ilişkilerinde önem kazanan yer, mekana verilen addır. Etnografların kullandığı anlamla uzam, incelenen toplumun coğrafyası, ekonoşisi veya yaşam alanıdır. Coğrafyacıların uzam üstünde ona atfedilen değerle birlikte durmalarına karşılık çoğunlukla toplulukla uzamı bir arada ele almaları karışıklık yaratırken, toplumsal ve kültürel antropologlar, coğrafya üstüne vurgu yapmadan kültürlerle ilgilenmişlerdir. Uzam üstüne kuramsal tartışmalar ve kültür – ekoloji, toplumsal yapı, iletişim, kozmoloji vb. üstündeki etkileriyle antropolojinin konusu olmaya yeni başlamıştır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 833).

Uzamı insan ve insan ilişkileri çerçevesinde ele alan antropoloji dalının yeni çalışma konularından birisi olan uzam, bu alanda da mekan sözcüğü yerine kullanılmaya başlanmıştır. Uzamın giderek insan yaşamında ve insan ilişkilerinde önem kazanmasının nedeni insanın uzamı sürekli kullanması kadar onu sahiplenmesidir. Böylelikle uzam kültürel bir boyut kazanmaya ve kültür üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Hasol (2005: 313) **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**'nde mekanı, “insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun. Mimari bir mekan yaratmak, geniş anlamdaki doğadan veya peyzaj

mekanından insanın kavrayabileceği bir bölümü sınırlamaktır” diye tanımlanmaktadır.

Mimarlık alanında ise uzam, daha kısıtlı bir anlamda, insanın içinde yaşadığı ve onu doğadan ayıran inşa edilen, somut uzam olarak tanımlanmıştır.

İzbırak (1975: 236) ise **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**’nde mekanı “mekan, yer” olarak tanımlarken yeri de (1975: 347) “yeryüzünde bir alan” olarak tanımlamıştır.

“Uzam” kavrayışının tarihsel süreç içindeki yerine bakarsak, ilk olarak Eski Yunan’da ortaya çıktığını görürüz. Heidegger’e göre Yunanlıların “uzam”’a karşılık gelen bir sözcükleri yoktu, bunun yerine Platon “kap” anlamına gelen “khôra” sözcüğünü kullanırken, Aristoteles de “yer” anlamına gelen “topos” sözcüğünü kullanmaktaydı (Aktaran Ekren, 2004: 4).

Uzamdan ilk defa Hesiodos *Theogonia* adlı eserinde “khaos” olarak bahsetmiştir. Jammer (1993: 8–9)’a göre uzam düşüncesinin en erken şiirsel ifadesi olabilecek olan “khaos” sözcüğü, dehşet ve korku fikrini “uçurumun açık ve dipsiz gibi görünmesi” (ing. yawning), “yarılma, açılma” (ing. gaping) olarak ifade eder. Burnet’ye göre kaos kavrayışı şeylerin başlangıcını resmetmek için açık bir çabayı temsil eder (Aktaran Ekren, 2004: 6).

Daha sonraları farklı filozoflar tarafından çeşitli açılardan ele alınan uzam kavrayışı, Platon’un “uzam nedir” yaklaşımıyla farklı bir boyut kazanmıştır. “Aristoteles’e göre eski filozoflar “yer”in (topos) gerçekliğini iddia etmişler; fakat hiçbiri onun ne olduğunu söylememişlerdir. İşte ilk defa “yer nedir” sorusunu soran ve bunu cevaplamaya çalışan Platon’dur” (Ekren, 2004:15–16).

Platon *Timaios* diyalogunda uzam konusunu ele almış ve bu konuyu çeşitli mecazlar yoluyla açıklamaya çalışmıştır. Ekren, Platon’un uzam kavrayışını bu mecazlar yoluyla sekiz başlık altında toplamıştır:

1. Mekanın kendine ait herhangi bir niteliği yoktur.
2. Mekan türdeşdir.
3. Mekan değişmezdir.
4. Mekan küreseldir.
5. Mekan sonludur.
6. Mekan sürekli, yok edilemez.
7. Mekan boş değildir ve boşluk yoktur.
8. Mekan isotropiktir¹. (2004: 20–22)

Platon’a göre uzam, kendi niteliği olmayan sadece içinde nesnelerin var olduğu saf ortamdır. Uzam nesneleri içine alır, onlara bir şey katmaz yani uzam her yerde aynıdır. Bunun yanında uzamdaki nesneler sürekli değişirken uzam hiçbir zaman değişmez. Platon’a göre evren dışında hiçbir şey yoktur ve Tanrı evrene kusursuz olan küre biçimini vermiştir. Bütün uzamlar evrendedir ve bundan dolayı uzam da küre şeklindedir ve son bir noktası vardır. Platon boşluk kavramını reddetmiş ve uzamın her zaman dolu olduğunu ve boşluk olmadan da hareket edilebileceğini öne sürmüştür. Uzamın küre şeklinde olmasından dolayı Platon’a göre uzamda aşağı ve yukarı diye iki nokta yoktur.

Ekren (2004: 22)’e göre Platon, kendi içinde çelişkiler barındıran soyut bir uzam kavrayışına ulaşmış; uzamı bazen etkin bazen de edilgin bir doğada betimlemiştir.

Aristoteles ise Platon’un uzam için kullandığı kap (yun. khôra) sözcüğü yerine yer (yun. topos) sözcüğünü kullanmıştır. Jammer (1993: 17)’e göre Aristoteles’in *Fizik (Physics)* eserinde *yer* sözcüğünü kullanması, onun bir *uzam kuramı* geliştirmekten daha ziyade bir *yer kuramı* ya da *uzamda konumlar kuramı* geliştirdiğini gösterir.

Aristoteles’e göre yerin var olup olmadığını, varsa, var olma biçimini ve ne olduğunu araştırmak doğa filozoflarının işidir (Ekren, 2004: 65).Yerin varlığını kanıtlama görevini üstlenen Aristoteles’in kanıtı şöyledir:

¹ Uzamın “isotropik” olması, uzamda yukarı ve aşağı diye ayrılmış iki bölge olmaması demektir. (Ekren, 2004: 22)

İmdi yerin var olduğu, (cisimlerin) birbirinin yerini almasından belli diye düşünülüyor. Nitekim şimdi suyun bulunduğu yerde, sözgelişi su bir kaptan döküldüğünde hava var, bu durumda aynı yeri başka bir cisim dolduruyor. Yer ise içinde oluşan ve değişen her şeyden değişik bir şey olarak görünüyor. Çünkü şimdi hava olan yerde daha önce su vardı; dolayısıyla şu açık; yer, herhangi bir şey; değişmenin ona doğru ve ondan olduğu uzam her iki nesneden değişik bir şey (2001: 135).

Aristoteles'in yaptığı yer kanıtından anlaşılacağı gibi "yer", içinde konumlanan ya da yer değiştiren varlıklardan bağımsız bir şey olarak düşünülmelidir. Ona göre yer ilk var olması gerektirir çünkü yer, varlıklar olmadan da var olabilirken hiçbir şey, yer olmaksızın var olamaz (Ekren, 2004: 66).

Yerin her şeyden önce var olması gerektiğini söyleyen Aristoteles iki tür yerden söz eder; bütün varlıkların içinde bulunduğu "ortak yer" ve her bir varlığın "özel ve asıl yeri":

Ne ki belirlemeler "kendinde" ve "başka bir nesneye göre" söz konusu: yer de öyle: bütün nesnelerin içinde bulunduğu genel, ortak yer (topos koinos); bir de doğrudan nesnelerin bulunduğu özel yer (idios topos); (dediğim şu: sözgelişi sen şimdi gökyüzünde bulunuyorsun, çünkü havanın içindesin, hava gökyüzünün içinde; havanın içindesin, çünkü yeryüzünde bulunuyorsun; aynı şekilde yeryüzündesin, çünkü senden daha çok hiçbir şeyi sarmayan şu belli yerdesin) (Aristoteles, 2001: 141).

Aristoteles yerin tanımını yaptığında yerin madde ya da biçim olamayacağını söylemiştir. Çünkü madde ve biçim varlığın parçalarıdır, varlıklar değiştiğinde onlar da değişir ama yer varlıklardan bağımsızdır ve değişmemelidir. Daha sonra Aristoteles yerin uçlar arasında bulunan bir tür uzam olup olamayacağını sorgulamış ama bunun kendiliğinden var olduğunu uçlara bağlı olmadığını ve yer olamayacağı sonucuna varmıştır. Bu seçenekleri elelediğinde Aristoteles yeri, kapsanan cisimle temas içerisinde olan kapsayan cismin sınırı yani uçlar olarak tanımlamıştır (Ekren, 2004: 68–73).

3.2. Uzamsal Varlıklar

Uzamın betimlenmesinde iki önemli temel öge vardır. Vieu (1991: 1)'e göre bu iki temel öğelerden ilki, dildeki geometrik yapıların ilişkileri ve işlevlerinin

betimlenmesidir. Bu ilişki ve işlevleri içindeleme, temas, yakınlık gibi özellikler oluşturur. İkinci öge ise söylemin ögeleri tarafından belirlenen varlıklar arasındaki parça-bütünsel (fr. méronomique) bağların betimlenmesidir. Bu iki öge arasındaki fark ise ilki varlıkların kapladığı nesnel uzamı temel alırken ikincisi her varlığın doğasını ve işlevini temel alır.

Varlıkların kapladıkları yer ya da daha genel olarak içinde bulundukları uzam, bireyselleşmelerinde katkısı olan önemli bir karakteristik özellik olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden varlıklar arasındaki bağları, onları oluşturan özellikleri ve kapladıkları “yer”i incelemek önemlidir. Uzamı incelemeye, uzamsal ilişkilerin en önemli ögeleri olan varlıkları inceleyerek başlayacağız.

Varlık sözcüğü **TDK Türkçe Sözlük**’te (2005: 2079) “var olan her şey” olarak tanımlanırken İzbirak (2003: 407) **Felsefe Terimleri Sözlüğü**’nde “yokluğa karşıt var olan şey. Oluşa karşıt bir şey olarak değişmeden kalan gerçeklik. Boşluğa karşıt bir şey olarak mekanda bir yer işgal eden kalıcı gerçeklik” olarak tanımlamıştır. Var olan her şey uzayda bir yer kapladığına göre, bu kapladığı yer bir uzamı belirtir. Borillo (1998), uzamsal özelliklere sahip varlıkları *canlılar*, *nesneler* ve *yerler* olarak ele almıştır. Biz de çalışmamızda bu bakış açısını benimseyecek varlık sözcüğüyle canlılara, nesnelere ve yerlere gönderimde bulunacağız.

3.2.1. Yer

Yer (fr. lieu), içinde bulunduğumuz ve içinde yaşamımızı sürdürdüğümüz, algılayıp görebildiğimiz, sınırlı ya da geniş, gerçek ve somut uzam parçasıdır.

TDK Türkçe Sözlük’te (2005: 2167) *yer* sözcüğü için çeşitli tanımlar verilmiştir: “Yerküre”, “Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı ya da kaplayabileceği boşluk, mahal, mekan”, “Gezinilen, ayakla basılan taban”, “Bulunulan, yaşanan, oturulan şehir, kasaba, mahalle”. Bu tanımlar *yerin* çok farklı alanlardaki kullanımlarından yararlanarak yapılmıştır.

Borillo (1998: 2) ise yer (fr. lieu) sözcüğünü, “onu bir ulama (fr. catégorie) dahil edebilen betimlenebilir özelliklere sahip, sabit somut varlık” olarak tanımlamıştır. Borillo; bu tanımında TDK’nın tanımlarında geçmeyen bir yanı öne çıkarmış ve yerin sabit somut bir varlık olduğunu söylemiştir.

Vandeloise (2004: 98)’e göre ise yer, içinde bulunan nesnelerden bağımsız olan uzamsal varlıktır. Örneğin Paris şehri, içinde bulunan varlıklardan bağımsızdır ve tamamen boşalsa bile yer olma özelliğini kaybetmez. Yer, uzamda kapladığı konuma göre tanımlanır, bu konumu belirleyen ise hareketsiz olan ya da yere göre daha kalıcı olan varlıklardır.

İki farklı türlü yerden söz edebiliriz: *doğal coğrafi yerler* (fr. lieu géographique naturel) ve *inşa edilmiş yerler* (fr. lieu construit). Bütün bu yerler, varlıklara destek olmaya elverişli uzamsal varlıklar olarak algılanıp kabul edilirler. Temel özellikleri, sabit konumlarının olması, uzamsal ilişkilerde araç olarak kullanılabilmeleri ve uzamsal işaret olarak kullanıldıklarında kendilerine bitişik *uzam parçalarını* (fr. portion d’espace) da belirtmeleridir. Uzam parçaları çalışmamızın 3.2.3. bölümünde ele alınacaktır.

Borillo (1998: 3)’e göre doğal ya da yapay sınırlarla birbirinden ayrılmış coğrafi şekiller, yer sözcüğüne verilebilecek en tipik örneklerdir. Ova, dağ, ülke, kıta gibi çeşitli boyutlardaki toprak parçaları; koruluk, orman, tarla gibi ekili ya da boş alanlar; sokak, cadde gibi düzenlenmiş alanlar; Türkiye, Fransa, Avrupa gibi özel bir adla gösterilen yerler; deniz, göl, ırmak, birikinti gibi çeşitli büyüklükteki su kütleleri; mağara, oda, ev, şehir gibi yaşam alanları, binalar en belirgin yerlerdir.

Yer ulamı içerisinde yukarıda vermiş olduğumuz örneklerin yanında daha belirgin, daha geniş anlamlı ve sınıflandırıcı özelliklere sahip yer, alan, merkez, birim, toprak parçası gibi çeşitli adlar da vardır. **TDK Türkçe Sözlük**’teki (2005) bazı tanımları ele alalım:

Şehir: Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim **alanı**, kent.

Kasaba: Şehirden küçük, köyden büyük, henüz kırsal özelliklerini yitirmemiş olan yerleşim **merkezi**, belde.

Köy: Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışmak gibi işlevlerle belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu hayatı yansıtan yerleşim **birimi**.

Tarla: Tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli **toprak parçası**.

Orman: Ağaçlarla örtülü geniş **alan**.

Bu geniş anlamlı ve sınıflandırıcı sözcüklere Borillo (1998: 3) yer adları (fr. nom de lieu) adını vermiştir. Bu sözcükler, sözlüklerde yerleri gösteren adların tanımlarında üstanamlı sözcükler olarak kullanılırlar ve böylelikle bu adları sınıflandırır. Günay (2007: 64)'e göre “bir sınıflandırma bilimi içinde, sınıflandıran olarak tanımlanabilecek üst ulamlar, bir sınıftaki üstanamlı terimleri oluşturur”. Sınıflandıran olarak tanımlayabileceğimiz yer adları, üstanamlı terimlerdir. Yukarıdaki *şehir*, *kasaba*, *köy*, *tarla* ve *orman* sözcüklerin tanımlarında yer alan *merkez*, *alan*, *birim*, *toprak parçası* gibi yer adları (fr. nom de lieu) bu sözcüklerin üstanamlıdır.

3.2.2. Nesneler ve Mevkileri

Cansız varlıklar olarak nitelendirdiğimiz nesneler de uzam içinde belirli konumlara sahiptirler. Nesnelerin uzamda kapladığı yerleri *mevki* (fr. place) olarak adlandıracağız. **TDK Türkçe Sözlük**'te (2005: 1383) mevki, “yer, mahal” olarak tanımlanmıştır.

Vandeloise (2004: 98)'e göre *mevki* onu kaplayan somut varlıklara bağımlı, sahip olunan uzamsal varlıktır. *Mevkiyi* (fr. place) *yerden* (fr. lieu) ayıran en önemli özellik, mevkinin var olabilmesi için mutlaka bir varlık gerekir. Örneğin, masanın üstündeki kitap gözden kaybolursa kitabın mevkisi de artık orada var olamaz.

Somit varlıklar olarak ele aldığımız nesnelerin büyük çoğunluğu hareketlidir ya da yerini değiştirmeye elverişlidir. Ama bunun yanında duvarlar, ağaçlar, binalar gibi sabit olan nesneler de vardır. Her nesne belirli bir zamanda bir mevkiiyi (fr. place) kaplar. Borillo (1998: 4)'e göre nesnelerin bir yeri kaplaması bazen temas (fr.

contact), bazen destek (fr. support), bazen uzaklık (fr. distance), bazen de yakınlık (fr. proximité) ilişkileri içerisinde olur.

Örnek 1:

- a. La tasse est sur la table. / Fincan masanın üstünde. (temas)
- b. L'échelle est posée contre un mur. / Merdiven duvara dayalı. (destek)
- c. Le chat est près de la table. / Kedi masanın yanında. (yakınlık)
- d. Eloignez les enfants du feu. / Çocukları ateşten uzaklaştırın. (uzaklık)

İçindeleme (fr. inclusion) ilişkisinde ise farklı bir durum söz konusudur. X nesnesi ile Y nesnesinin mevkisi arasında içindeleme ilişkisi kurulmak istendiğinde, örneğin bu ilişki X nesnesinin mevkisiyle Y nesnesinin iç kısmındaki mevki arasında kurulur.

Örnek 2:

- a. L'oiseau est dans la cage. / Kuş kafesin içindedir.
- b. Le poisson est dans le bocal. / Balık kavanozun içindedir.

(Borillo, 1998: 4)

“Kuş kafesin içindedir” tümcesinden kuşun kafesin içindeki boşlukta olduğunu, “Balık kavanozun içindedir” tümcesinden ise balığın kavanozun içindeki suyun içinde olduğunu anlarız. Herskovits’e göre her iki durumda da nesnenin iç kısmı onun bir parçası değil, bir uzam parçasıdır (fr. portion d’espace) (Aktaran Borillo, 1998: 4).

Ev, oda, bina gibi adlar yer (fr. lieu) olarak kullanılabildiği gibi bazen de nesne olarak kullanılabilmektedir.

Örnek 3:

- a. La maison est vieille et délabrée. / Ev eski ve yıkık dökük. (nesne)
- b. Il est arrivé à la maison à six heures. / Eve saat altıda geldi. (yer)

(Borillo, 1998: 4)

Örnek 3a’da yer adı olan *ev*, betimlenirken nesne adı olarak kullanılmıştır ve onun bir mevkisi vardır. 3b’de ise uzamsal ilişki çerçevesinde *ev* yer adı olarak kullanılmıştır.

Örnek 4:

- a. Ayça kutunun üstünde oturuyor.
- b. Kutunun içine bakmadılar.
- c. Köpek çocuğun yanına geldi.
- d. Hasan şehrin dışına taşındı.

(Öztopçu, 2006: 281)

Nesnelerin uzamda yer kaplamaları yani mevkileri (fr. place) açısından yukarıdaki örnekteki tümceleri incelediğimizde hepsinin farklı ilişkiler içinde olduğunu görürüz. 4a’da *temas*, 4b’de *içindeleme*, 4c’de *yakınlık* ve 4d’de de *uzaklık* ilişkisi varlıkların uzamı kaplayış biçimlerini göstermektedir.

3.2.3. Uzam Parçaları

Nesnelerden ve yerlerden (fr. lieu) farklı olarak uzam parçaları (fr. portion d’espace) soyut varlıklardır. Bir nesnenin ya da bir yerin iç kısmı bir uzam parçasıdır. Örnek 2’de açıkladığımız gibi kafesin içi ya da kavanozun içi, kafesin ya da kavanozun bir parçası değildir, aynı maddi özelliklere sahip değildir, bundan dolayı birer uzam parçasıdır.

Sadece nesneler aracılığıyla betimlenebilen diğer uzam parçaları ise nesnelerin biçimlerine ve sınırlamalarına bağlıdır.

Örnek 5:

- a. Le bateau est sous le pont. / Gemi köprüünün altında.
- b. Le ballon est sous la table. / Balon masanın altında.

Örnek 5’deki *altında* sözcüğü köprüünün altındaki uzamı ve masanın altındaki uzamı belirtmektedir ve bu iki *uzam parçası* birbirinden tamamen farklıdır. Gemi

köprünün altındayken köprüyle ya da balon masanın altındayken masayla herhangi bir temas halinde değildir.

Uzam parçasının sınırlarından hiçbir zaman kesin olarak bahsedemeyiz. Belki yer ya da nesnelerin mevkisi (fr. place) uzam parçalarını belirli ölçütlerde sınırlandırırsa da uzam parçasının büyüklüğü kesin değildir.

Örnek 6:

La table est entre le lit et la fenêtre. / Masa yatak ve pencerenin arasında.

Örnek 6’da masa yatak ve pencerenin arasındaki *uzam parçası*ndadır (fr. portion d’espace). Yatak ve pencerenin mevkisi (fr. place) uzam parçasını sınırlandırırsa da uzam parçasının sınırları hakkında kesin bilgi vermez.

Örnek 7:

a. Kedi arabanın altından fırladı.

b. Hepimiz ağaçların arasından geçtik.

(Öztopçu, 2006: 281)

Örnek 7a’da *altında* sözcüğü arabanın altındaki uzamı yani uzam parçasını göstermektedir. Kedi bu *uzam parçası*nın içinde yer almaktadır. 7b’de ise *arasından* sözcüğü ağaçların arasında yer alan *uzam parçası*nı göstermektedir. Hepimiz bu sınırları belli olmayan *uzam parçası*ndan geçtik.

3.3. Uzamsal Özellikler

3.3.1. Uzamın Boyutları

Boyut (fr. dimension), bir varlığın biçimsel özellikleri ya da uzamı kaplama şekli hakkında bilgi verir. **TDK Türkçe Sözlük**’te (2005: 309) birinci anlamı “bir cismin herhangi bir yöndeki uzantısı” olan boyut, geometrik bir terim olarak “doğruların, yüzeylerin veya cisimlerin ölçülmesinde ele alınan üç doğrultudan uzunluk, genişlik ve derinlikten her biri, buut” şeklinde tanımlanmıştır.

Borillo (1998: 6), dört farklı boyuttan söz eder: nokta (fr. point), çizgi (fr. ligne), yüzey (fr. surface) ve hacim (fr. volume). Ona göre nokta sıfırıncı boyuttur, çizgi birinci, yüzey ikinci, hacim ise üçüncüdür. Çok disiplinli bir çalışmayı gerektiren uzam, bu özelliklerini geometriden almıştır.

Varlıkları boyutsal özelliklerine göre bir nokta, bir çizgi, bir yüzey ya da bir hacim olarak betimleyebiliriz. Bu özellikler her ne kadar varlıkların gerçekliğine bağlı olsa da aynı zamanda onları algılayış biçimlerimiz ya da genel yargılara dayalı olarak onları kabul ediş biçimlerimiz de önemlidir. Örneğin gerçekte yüzey ya da hacim olarak boyutlandırdığımız varlıkları nokta ya da çizgi olarak betimleyebiliriz.

Örnek 8:

Paris est sur la Seine. / Paris, Seine Nehri üzerindedir.

Örnek 8'deki tümceyi bir bütün olarak düşündüğümüzde Paris şehrini Seine Nehri üzerinde yer alan bir noktaymış gibi görebiliriz. **TDK Türkçe Sözlük**'te (2005: 1480), “hiçbir boyutu olmayan işaret” şeklinde tanımlanan nokta, boyutsal anlamı dışında “yer” anlamında da kullanılabilir.

Örnek 9:

Köşkten çıktık ve bahçenin her noktasını uzun uzun durup konuşarak dolaştık.
–A. Haşim. (*TDK Türkçe Sözlük*, 2005: 1479)

Örnek 9'da nokta sözcüğü, boyutsal anlamı dışında kullanılmıştır. Bu tümcede bahçenin her noktası, bahçenin her yeri anlamındadır.

Nokta olarak betimleyebileceğimiz bir varlığı yüzey ya da hacim olarak da betimleyebiliriz.

Örnek 10:

a. La ville s'étend sur un rayon de 10 km. Elle couvre une superficie de 10 ha. /
Şehir 10 kilometrelik bir alanda uzanıyor. 10 hektarlık bir yüzeyi kaplıyor.
(yüzey)

b. Nous entrons dans la ville par le sud. Il y a des parkings à l'intérieur de la ville.

Şehre güneyden giriyoruz. Şehrin içinde park alanları var. (hacim)

(Borillo, 1998: 6)

Örnek 10a'da şehir kapladığı alan aracılığıyla bir yüzey olarak betimlenmiştir. Yüzey, **TDK Türkçe Sözlük**'te (2005: 2215) "bir cismi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölüm, satıh, yüz" olarak tanımlanmıştır. İkinci boyut olarak ele alınan yüzey, uzamsal tanımlamalarda varlığın alanı hakkında bilgi verir.

Örnek 10b'de ise şehir içindeleme (fr. inclusion) belirten "{-A} (fr. dans) ve {-DA} (fr. à l'intérieur de)" ekleri aracılığıyla hacim olarak betimlenmiştir. **TDK Türkçe Sözlük**'te (2005: 825) "bir cismin uzayda doldurduğu boşluk, oylum, cirim, sıyгы" olarak tanımlanan hacim ise üçüncü boyuttur. Genel olarak *sokak*, *cadde*, *demiryolu* gibi ulaşım yolları ve *dere*, *ırmak*, *kanal* gibi su akıntıları hacim olarak ele alınırlar.

Örnek 11:

a. Les enfants plongent dans le rivi re. La rivi re est tr s profonde   cet endroit. /

Çocuklar ırma a dalıyorlar. Irmak buradan çok derin gözüküyor.

(Borillo, 1998: 7)

 rnek 11'de ırmak içindeleme belirten "{-A} (fr. dans)" eki ve içindeleme anlamı veren "derin" sıfatıyla bir hacim olarak betimlenmiştir. Ama ulaşım yollarından ve su akıntılarında yüzey ya da çizgi olarak da bahsedebiliriz.

 rnek 12:

La rivi re s' tale. D'ici, on voit bien le trac  de la rivi re. /

Irmak yayılıyor. Buradan ırma ın yolunu görebiliyoruz.

(Borillo, 1998: 7)

Örnek 12’de ırmağın yayılması ondan bir yüzey olarak bahsetmemizi sağlarken, uzaktan gördüğümüz ırmağın yolu ise ondan bir çizgi olarak bahsetmemizi sağlamıştır. Birinci boyut olan çizgi, **TDK Türkçe Sözlük**’te (2005: 442) “bir noktanın yürütülmesiyle oluşan biçim” olarak tanımlanmıştır. Çizginin sadece uzunluk özelliği vardır.

Örnek 13:

Kayseri’nin tarihi evleri günümüzden 150 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Şehrin ilk kuruluşu, bugünkü konumuna göre güneye düşen tepelerle örtülü Mazaka denilen bölgede gerçekleşmiştir. Ancak eski devirlerden bu yana Kayseri, Kızılırmak veya kuzey yönündeki ovalara doğru genişlemektedir....

(Özsoy, 2009: 146)

Örnek 13’de Kayseri şehrinin kuruluşundan söz eden tümcede Kayseri nokta olarak betimlenirken daha sonraki tümcede ise genişlemek eylemi aracılığıyla Kayseri yüzey olarak betimlenmiştir.

Varlıkları uzamsal açıdan betimlerken, onlara yüklediğimiz boyutlar tek ve değişmez değildir çünkü bu özellikler algılama biçimlerine ve söylem durumlarına göre farklılık gösterir. Yukarıdaki örneklerde olduğu bir varlığı hem bir nokta, hem bir çizgi, hem bir yüzey hem de bir hacim olarak betimleyebiliriz.

3.3.2. Yön Durumu

Varlıkları uzamda konumlandıran sistem üç eksenenden meydana gelir; dikey eksen (fr. axe vertical), ön eksen (fr. axe frontal) ve yanal eksen (fr. axe latéral). Bu üç eksen “içkin yön durumu (fr. orientation intrinsèque)” ile ilişki içerisindedir. Borillo (1998: 8)’e göre içkin yön durumu, bir varlığın kendiliğinden sahip olduğu yön durumudur; sözceleyenden (fr. énonciateur) bağımsızdır. İçkin yön durumu, bir varlığın özünde bulunan, değişmeyen yönleri kapsar.

3.3.2.1. Dikey Eksen

Dikey eksen yerçekimi kuvvetine bağlıdır ve tamamlayıcısı yatay yön durumudur (fr. orientation horizontale). Dikey eksen yerçekimi yönüne dikey, ufuk ya da taban seviyesine paraleldir.

Dikey eksen de içkin yön durumu, sabit olan bir nesnede ya da ayakta duran bir hayvanda, bir insanda görülebilir.

Örnek 14:

- a. Le sommet de la montagne. / Dağın zirvesi.
- b. Le pied de la colline. / Tepenin etekleri
- c. Le bas du visage. / Suratin altı.

Örnek 14’de zirve, dağın dikey eksen de yer alan içkin yönüdür. Dağ sabittir ve zirve kavramı dağ için hiçbir zaman değişmez, dağın en yüksek noktası her zaman zirvedir. Zirve dağın özünde bulunan bir yöndür ve hangi söylem durumunda kullanılırsa kullanılsın aynı şeyi temsil eder. Aynı şey, tepenin etekleri için de geçerlidir; tepenin alt kısımları her zaman onun etekleridir. İnsan suratının alt kısmında da içkin yön durumu söz konusudur; suratın alt ya da üst kısmı hiçbir zaman değişmez.

Aristoteles’e göre doğadaki yönler rastgele bir biçimde belirlenmemiştir ve her yön ayrıdır:

...doğada her biri kendi başına belirlenmiş; ‘yukarı’ rastgele bir şey değil, alevin ve hafif olanın gittiği yer; aynı biçimde ‘aşağı’ da rastgele bir şey değil, ağırlık taşıyan ve topraktan olan şeylerin gittiği yer; dolayısıyla bu yerler yalnızca durumca değil; olanak ve güç açısından da farklı (2001: 137).

İnsanlar doğadaki olaylar ve olgulara göre bazı uzamsal durumları açıklamaya çalışmışlardır. Alev her zaman yukarı doğru çıkarken topraktan olanlar her zaman aşağıdadır. Bu olgular yukarı ve aşağı yönlerini belirler. Bunlar göreceli ya da kültürel bir özellik değil, tüm insanlık için geçerli değerlerdir.

Nesnelerde durum ya da yer değiştirme söz konusu olduğunda dikey eksenindeki içkin yön durumları olanlara işlevsel özellikler kazandırır. Borillo (1998: 9)’a göre şişe, bardak, kova gibi nesneler kap olduğu için onların “kuralsal konumları (fr. position canonique)” vardır ve bu kuralsal konum sayesinde onların alt ve üstünü kolaylıkla ayırt edebiliriz, yatmış ya da devrilmiş olsalar bile bu yönlerini kaybetmezler. Vandeloise, buna “yön durumunun sabitlenmesi (fr. fixation de l’orientation)” demiştir (Aktaran Borillo, 1998: 9).

Örnek 15:

a. Les bouteilles de vin n’ont pas le fond plat. /

şarap şişelerinin dibi düz değildir.

b. Le bouchon est sur la bouteille. / Kapak şişenin üstünde.

Örnek 15a’da bahsedilen şişenin dibi; şişe devrilmiş de olsa, ters çevrilmiş de olsa değişmez çünkü kuralsal konumuna göre şişenin dibi onun alt kısmıdır, dikey eksenindeki içkin yön durumudur. Aynı şekilde 15b’de kapak şişenin üst kısmındadır ve kullanım özelliğine göre şişe kazandırılan kuralsal konum, bunu değişmez kılmıştır.

Birçok nesne de onları kullanım biçimlerimize ya da doğalarına göre dikey ekseninde kuralsal konum kazanmıştır.

Örnek 16:

a. Il y a un nota bene placé en bas de la page. /

Sayfanın altında önemli bir not var.

b. Le dessus de la table est sale. / Masanın üstü pis.

Örnek 16’de sayfanın alt kısmı, bizim onu kullanım biçimimize bağlıdır. Yazıların yukarıdan aşağıya doğru yazılması, sayfanın alt kısmını yazıların bittiği yer olarak belirgin kılmıştır. Masanın üstü de masanın bizim kullandığımız kısmı olarak

tanımlanabilir. Masaya kuralsal konumunu veren hem onun işlevi hem de bizim onu kullanım biçimimizdir.

Dikey ekseninde iki kutup vardır; artı kutup ve eksi kutup. Artı kutbu belirleyen gökyüzü, eksi kutbu belirleyen ise topraktır.

Örnek 17:

Les branches se dressent vers le ciel. Elles s'inclinent vers la terre. /

Ağacın dalları gökyüzüne doğru yükseliyor. Toprağa doğru eğiliyor.

(Borillo, 1998: 8)

Örnek 17'de yükselmek artı kutba ait bir eylemken eğilmek ise eksi kutba ait bir eylemdir.

Örnek 18:

Hamdi Dede: Buralar eskiden üzüm bağıydı; şimdi de bağlar var, ama benim gençliğimdeki gibi değil. Şu **yamaçta** gördüğünüz taş yapılara “güvercinlik” denir. Gesi'nin her yerinde bunlardan bulunur. Güvercinliklerin **üstü** açıktır; içeriye ancak yerin **altına** oyulmuş tünellerden geçilerek girilir....

(TÖMER, **Hitit 2**, 2002: 164)

Örnek 18'de *yamaç* sözcüğü sabit olan dağın dikey ekseninde sahip olduğu ve hangi söylem durumunda söylenirse söylensin değişmeyen bir bölümüdür. Yamacı belirleyen dikey eksenidir. *Üst* sözcüğü de sabit bir yapı olan güvercinliğin dikey ekseninde sahip olduğu bir bölümüdür ve artı kutup bildirir. Bunun yanında yerin içkin olarak sahip olduğu *alt* bölümü de eksi kutup bildirir.

3.3.2.2. Ön Eksen

Yatay yön durumuna paralel olan ön eksen, artı kutupta “ön”, eksi kutupta ise “arka” yönlerinin olduğu eksenidir. Dikey ekseninden farklı olarak içkin yön durumu, ön ekseninde genel olarak canlılarda ve hareketli nesnelerde kendini gösterir. Canlılarda görme, koklama ve beslenme organlarının konumları ve yer değiştirmenin

gerçekleşme yönü içkin yön durumunun belirlenmesinde etkilidir. Hareketli nesneler de ise bu tamamen yer değiştirme yönüne bağlıdır.

Borillo (1998: 10)'a göre insanların ve hayvanların genelinde yer değiştirme yönü ve algılama biçimleri birbirleriyle bağdaşır. Yüz, gözler, burun, ağız, göğüs, dizler gibi vücudun bölümleri artı kutup olan “ön”ü gösterirken; ense, sırt, topuklar gibi bölümler ise eksi kutup olan “arka”yı gösterir. Birçok deyimde bu kullanımları görürüz.

Önde gelmek: önemli durumda olmak.

Öne almak: bir şey veya bir kimseye öncelik tanımak.

Göz almak: güzelliği ile dikkati çekmek, göz kamaştırmak.

Göğüs germek: bir güçlüğe karşı koymak, dayanmak.

Arkadan vurmak: bir kimse kendisine güvenen ve inanan birine kötülük etmek.

Arkasından konuşmak: dedikodu yapmak.

Ense yapmak: hiç çalışmadan rahatça yaşamak.

Sırt çevirmek: birine önem vermemek, iyi davranmamak.

(TDK Türkçe Sözlük, 2005)

Önü gösteren vücudun bölümlerinin artı kutupta, arkayı gösteren vücudun bölümlerinin ise eksi kutupta yer alması deyimlerdeki kullanımlarını da etkilemiştir. Ön, göz, göğüs gibi bölümler deyimlerde olumlu anlamlarda kullanılırken arka, ense, sırt gibi bölümler olumsuz anlamlarda kullanılmıştır.

Borillo (1998: 10)'a göre, doğal ya da insanların kullanması için üretilmiş hareketli nesneler ön eksenindeki yönlerini yer değiştirme biçimlerine göre alırlar. Örneğin araba, gemi, tren gibi hareketli nesnelerin ön kısmı hareket ettikleri yön, arka tarafları ise onun tam tersidir.

Örnek 19:

a. L'avant de la voiture a été enfoncé. / Arabanın önu çökmüş.

b. Les couchettes sont en queue du train. / Yataklar trenin kuyruk kısmında.

(Borillo, 1998: 10)

Örnek 19’da arabanın önü, araba hareket edip yola çıktığı zaman arabanın hareketle doğru orantıda olan kısmıdır. Trenin kuyruğu ise trenin hareket yönüyle ters orantıda olan bölümüdür.

Hareketlilik ve yer değiştirme üzerine kurulu olan bu yön durumu bazı doğa olaylarında da etkilidir.

Örnek 20:

a. Le front d’une avalanche. / Çığın önü.

b. La queue d’un orage. / Fırtınanın kuyruğu.

Örnek 20’de çığın önü, çığın düşüş yönüne bağlıdır, düştüğü yön onun önüdür. Fırtınanın kuyruğu ise onun ilerlediği yönün tam tersinde kalan kısmıdır, yani onun arkasıdır.

Borillo (1998: 10)’a göre bazı nesneler ön eksenindeki yönlerini kullanım biçimlerine göre alırlar. Bir nesnenin ön tarafını belirleyen onun diğer özelliklerine göre daha belirgin olan özelliğidir. Örneğin bir evin ya da binanın önü, onun giriş kısmıdır. Bir mobilyanın ön kısmı ise, kapaklarının ya da çekmecelerinin kullanan kişiye doğru açılma yönüdür.

Örnek 21:

a. La façade de la maison. / Evin ön tarafı.

b. Le dos du buffet. / Büfenin arkası.

Örnek 21’de evin ön tarafı, evin giriş kapısının olduğu yer ya da evin sokağa açılan kısmı olarak tanımlanabilir. Büfenin arkası ise, büfenin kapaklarının ya da çekmecelerinin olduğu tarafın tam tersinde olan kısmıdır.

Zarf, çek, pul, afiş, resim, duvar saati gibi nesnelerde ön taraf, yazıların ya da resimlerin olduğu taraftır. Aynı zamanda kutu, şişe gibi nesnelerde de ön taraf etiketinin olduğu yerdir.

Örnek 22:

a. Il signe au dos d'un chèque. / Çekin arkasını imzalıyor.

b. J'écris mon nom à l'avant de la boîte. /

Kutunun ön tarafına adımı yazıyorum.

Örnek 22'de çekin arkası, yazıların olduğu yüzün ters tarafında kalan kısımdır. Kutunun ön tarafı ise etiket olduğu yerdir.

Bazen de nesnenin yön durumu tamamen insan vücuduna bağlıdır. Örneğin giysilerin önü ve arkasını belirleyen vücudun bölümleridir.

Örnek 23:

a. Le devant d'une veste. / Ceketin önü.

b. Le dos d'une veste. / Ceketin arkası.

Örnek 23'de ceketin önünü belirleyen insanın göğüs kısmı yani ön tarafıdır. Aynı şekilde ceketin arkasını belirli kılan ise insanın sırt kısmı yani arka tarafıdır.

Örnek 24:

Adam, her Pazar sabahı yaptığı gibi erkenden kalktı, çarçabuk hazırlandı ve kahvaltısını yaptıktan sonra eşiyle birlikte kilisenin yolunu tuttu. Kiliseye gittiklerinde **ön** sıralar tümüyle dolduğu için **arkadaki** sıralardan birine oturdular....

(TÖMER, **Hitit 2**, 2002: 133)

Örnek 24'de ön ve arka sıraları belirleyen kilisenin kullanım biçimidir. Ön sıralar rahibin vaaz verdiği yere yakın olan bölümdedir. Rahibin vaaz verdiği yerden uzaklaştıkça sıralar arka sıralar olarak betimlenmeye başlanır.

3.3.2.3. Yanal Eksen

Ön eksene dikey olan yanal eksen, sağ ve sol yönlerini gösterir. İnsanlar ve hayvanların büyük çoğunluğunda iki gözün arasından eşit bir şekilde buruna doğru inen bir çizgi sağ ve sol yönlerini birbirinden ayırır.

Varlıklar birçok etkene göre yanal yön durumu gösterirler. İnsanlar ve hayvanlarda yanal içkin yön durumu doğal bir özellikken diğer varlıklarda bu işlevseldir.

Costachescu (2008: 1996)'a göre insanlarda ve hayvanlarda sol taraf, kalbin olduğu taraf, daha az becerikli olan elin olduğu taraf, saatin takıldığı kolun olduğu taraf ya da beynin dil işlevlerini üstlenen taraf gibi karakteristik özelliklerle belirlenir. Bu özelliklerden kalbin olduğu taraf sol ve sağ yönlerinin tanımlarında belirgin bir şekilde kullanılmaktadır.

Sol: Vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı. (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1787)

Sağ: Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan, sol karşıtı. (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1677)

Borillo (1998: 11)'e göre ön ekseninde içkin yön durumuna sahip olan insanlar, hayvanlar ve nesneler yanal ekseninde sağ ve sol yönlerine de sahiptirler.

Örnek 25:

- a. La main gauche. / Sol el
- b. Le pneu avant droit. / Sağ ön lastik
- c. La portière arrière gauche. / Arabanın sol arka kapısı

Hareket yönü sadece ön içkin yön durumunda değil yanal içkin yön durumunda da önemlidir. Ön ve yanal yön durumları, araçların büyük çoğunluğunda özel kavramlarla belirtilir. Örneğin ön kısmına *pruva*, arka kısmına *pupa* denilen geminin sol tarafı için *iskele*, sağ tarafı için *sancak* kavramları kullanılır. İskele ve sancağı belirli kılan ise geminin hareket ettiği yöndür yani pupadan pruvaya doğru giden eksene göre belirlenirler.

Su akıntıları ve nehirler uzlaşımalsal olarak akış yönlerine göre açık bir yanal yön durumu gösterirler. Örneğin nehrin sol yanı dediğimizde, nehrin solu, suyun aktığı yöne göre belirlenir.

Askeri kuvvetlerde içkin yn durumu, hareketin ya da saldırının yönüne bağlıdır. İki ordu yüz yüze geldiğinde ordunun sol kanadı düşman ordusunun sağ kanadının önünde durur.

rnek 26:

Yunan saldırı gücünün kırıldığını sezen Mustafa Kemal Paşa Türk ordusunun sağ kanadını harekete geçirerek Yunan ordusunun sol kanadını, elindeki önemli tepeleri bırakarak Sakarya'ya doğru çekilmek zorunda bıraktı.

(<http://www.hatem.k12.tr/ata/sakarya.htm>)

Sokak, cadde, patika gibi çeşitli yollarda ise yanal yn durumunu belirleyen yolcunun hareket yönüdür. Örneğin bir sokağın sağ tarafını ya da sol tarafını belirleyen sokaktan geçen kişinin ilerlediği yöndür. İki kişi yüz yüze karşılaştığında birine göre sokağın sağ tarafı diğerine göre sokağın sol tarafıdır.

Yanal yn durumunda etkili olan bir başka durum da yansıtıcı yn durumudur (fr. orientation en miroir). Yansıtıcı yn durumunda kişi ve nesne yüz yüzedir. Bu durumda nesneye yanal yönleri veren onu kullanan kişidir.

rnek 27:

a. Il ouvre la porte droite de l'armoire. / Dolabın sağ kapağını açıyor.

b. Les photos sont dans le tiroir droit de la commode. /

Fotoğraflar komodinin sağ çekmecesinde.

rnek 27'de olduğu gibi dolabın sağ kapağı, onu kullanan kişi ile dolap karşı karşıya olduğunda kişinin sağ tarafında kalan kapaktır. Aynı şekilde komodinin sağ çekmecesini de komodini kullanan kişinin sağ tarafındaki ekmecedir. Bu şekilde nesneler yansıtıcı yn durumuna göre yanal yönleri kazanırlar.

Yanal yn durumunda sıklıkla anlam karmaşası olur. Edebi metinlerde daha geniş bir bağlam verilip bu önlenabilir, kısa tümcelerde ise anlam karmaşasını önlemek için iyelik ekleri kullanılır.

Örnek 28:

Sağımda bir bakkal, solumda ise bir kırtasiye var.

Örnek 28’de sağda bir bakkal, solda bir kırtasiye var denilseydi anlam karmaşası olurdu. Çünkü tümcede yanal yönleri belirleyecek herhangi bir özellik yok. Bu karmaşayı önlemek için sağ ve sol adlarına iyelik ekleri eklenmiş ve böylelikle bakkal benim sağımda kırtasiye de benim solumda denilerek yansıtıcı yön durumu ile belirginlik kazandırılmıştır.

Örnek 29:

...Zeki o gece hiç uyumadı. Yatağında bir **sağa** bir **sola** dönüp durdu sabaha kadar. Rüyasında insanlığın öldüğünü gördü....

(TÖMER, **Hitit 2**, 2002: 134)

Örnek 29’da yanal eksenini belirleyen Zeki’nin doğal bir özellik olarak sahip olduğu yanal yön durumudur.

3.4. Uzamsal İlişkiler

Bir varlığın yerinin başka bir varlık aracılığıyla belirlenmesi sürecinde bu iki varlık arasında uzamsal ilişki (fr. relation spatiale) gerçekleşir. Budak (2000: 503) **Psikoloji Sözlüğü**’nde mekansal ilişkiler olarak adlandırdığı bu süreci “nesnelerin mekan içindeki birbirlerine göre mesafeleri, konumları, büyüklükleri, vb. gibi üç boyutlu ilişkileri” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan da çıkaracağımız gibi uzamdaki varlıkların birbirlerine göre konumları, uzaklıkları, büyüklükleri gibi özellikler uzamsal ilişkilerin temelini oluşturur.

Uzamsal ilişkiler, varlıklar arasındaki ilişkinin özelliklerine göre durağan (fr. statique) ve devingen (fr. dynamique) olmak üzere iki farklı biçimde gerçekleşmektedir. Durağan uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale statique) sözceleme anında sabit olan ya da doğası gereği sabit olan varlıklar arasında gerçekleşirken, devingen uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale dynamique) hareketli

varlıklar ile doğası gereği sabit ya da hareketli olan varlıklar arasında gerçekleşir. Çalışmamızın bu aşamasında bu ilişkileri ayrıntılı olarak değerlendireceğiz.

3.4.1. Durağan Uzamsal İlişkiler

Durağan uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale statique), bir varlığın kendinden daha büyük, daha belirgin ya da daha görülebilir başka bir varlık aracılığıyla konumunun belirtilmesidir. Bu iki varlık arasında bakışimsız bir ilişki (fr. relation asymétrique) vardır. Bu varlıklardan biri yerleştirilen varlık (fr. entité à localiser), diğeri ise yerleştirmede araç olarak kullanılan varlıktır (fr. l'entité de référence). Bu iki varlık için çeşitli araştırmacılar tarafından çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Langacker *trajector* ve *landmark*, Jackendoff *theme* ve *reference object*, Talmy *figure* ve *ground*, Boons *correlat de lieu* ve *lieu*, Vandeloise ise *cible* ve *site* kavramlarını kullanmıştır (Borillo, 1998: 13). Biz de çalışmamızda yerleştirilen varlık için “hedef”, yerleştirmede araç olarak kullanılan varlık için “işaret” kavramlarını kullanacağız.

Tablo 1

Yerleştirilen Varlık İle Yerleştirmede Araç Olarak Kullanılan Varlığa Farklı Araştırmacılar Tarafından Verilen Adlar

	Yerleştirilen varlık	Yerleştirmede araç olarak kullanılan varlık
Langacker	trajector	landmark
Jackendoff	theme	reference object
Talmy	figure	ground
Boons	correlat de lieu	lieu
Vandeloise	cible	site
Borillo	cible	site
Kopecka	figure	fond
Biz	hedef	işaret

İşaret olan varlığın hedef olan varlığa göre daha belirleyici özellikleri vardır.

Vieu (1991: 13) bu özellikleri üç ana madde altında toplamıştır:

- a. İşaret olan varlığın yeri hedef olan varlığa göre daha iyi bilinir. (konuşucu ile dinleyici arasında paylaşılan dünya bilgisi)
- b. Durumun betimlenmesinde işaret konumundaki varlık hedef konumundaki varlığa göre daha önce var olandır. (o anki bilgi değişimi)
- c. İşaret olan varlık hedef olan varlığa göre daha kolay algılanır. (algısal bilgi)

İşaret olan varlığın hedef olan varlığa göre daha kolay algılanmasının nedeni bu iki varlık arasında olan bakışimsız ilişkidir (fr. relation asymétrique). Borillo (1998: 13 – 14)’e göre hedef ve işaret arasındaki bakışimsızlık genel olarak dört temel üzerine kuruludur:

- 1. Büyüklük, görülebilirlik ve belirginlik
- 2. Sabitlik
- 3. Yerçekimi kuvveti ve destekleme
- 4. İçeren – içerilen ilişkisi

Yerleştirilen varlık yani hedef, yerleştirmede araç olarak kullanılan varlığa yani işarete göre daha küçük, fark edilmesi daha zordur. İşaret ise daha büyük, daha belirgin, fark edilmesi daha kolaydır.

Örnek 30:

- a. Il y a une arbre devant la maison. / Evin önünde bir ağaç var.
- b. Le ballon est sous la chaise. / Balon sandalyenin altında.

Örnek 30a’da *ağaç* hedef, *ev* ise işarettir. Ağacın yeri ev aracılığıyla belirtilmiştir çünkü ev ağaca oranla daha büyük, daha belirgin ve fark edilmesi daha kolaydır. Örnek 30b’de ise *balon* hedef, *sandalye* işarettir. Sandalye daha büyük, daha belirgin olduğu için balonun yeri sandalye aracılığıyla gösterilmiştir.

Genellikle hedef hareketli ya da hareket etmeye elverişlidir; işaret ise hareketsiz ya da sabittir. Bundan dolayı yerler (fr. lieu) genellikle işaret olarak kullanılırlar.

Örnek 31:

Le chien est assis à côté de sa niche. / Köpek yuvasının yanında oturuyor.

Örnek 31’de hedef konumunda olan *köpek*, hareketlidir; bunun yanında işaret konumunda olan *yuva* ise sabittir, yeri hiçbir zaman değişmez.

İşaret yerçekimi kuvvetine göre hareket eden hedefe karşı destek, dayanak görevi görür.

Örnek 32:

a. L’échelle est posée contre un mur. / Merdiven bir duvara dayalı.

b. Le livre est sur une chaise. / Kitap bir sandalyenin üstünde.

Örnek 32a’da işaret konumunda olan *duvar*, hedef konumunda olan *merdivene* dayanak olmuştur. Yerçekimi kuvvetine göre yere düşmesi gereken merdiven duvara dayalı bir şekilde durmuş, düşmemiştir. 32b’de ise hedef olan *kitap*, yerçekimi kuvveti nedeniyle işaret olan *sandalyenin* üstünde durmuştur, sandalye destek görevi görmüştür.

İçindeleme ilişkisinde hedef, küçük olan varlıktır ve içerilendir; işaret ise daha büyüktür ve içerendir.

Örnek 33:

a. La pomme est dans la corbeille. / Elma sepetin içinde.

b. Le lapin est dans la cage. / Tavşan kafesin içinde.

Örnek 33a’da içeren işaret konumundaki *sepettir*, içerilen ise hedef konumundaki *elmadır*. Çünkü elma, sepete göre daha küçüktür. 33b’de ise içeren işaret konumundaki *kafes*, içerilen ise hedef konumundaki *tavşandır*.

Bu özellikler aracılığıyla varlıklar arasında kurulan uzamsal ilişkilerde işaret konumundaki varlık ile hedef konumundaki varlığın yer değiştirmesi çoğu zaman mümkün değildir.

Örnek 34:

- a. *La maison est derrière l'arbre. / Ev ağacın arkasında.
- b. *La table est sous la livre. / Masa kitabın altında.
- c. *La mer est tout près de la voiture. / Deniz arabaya çok yakın.

Örnek 34a'da *evin* yerinin *ağaç* aracılığıyla belirtilmesi mümkün değildir. Çünkü ağaç, evden daha küçüktür, daha az belirgindir. Aynı şekilde 34b'de olduğu gibi *masanın* yeri *kitap* aracılığıyla söylenemez, çünkü *kitap* hem daha küçüktür hem de *masa* yerçekimi kuvvetinden dolayı kitaba destek konumundadır. 34c'de de sabit olan *denizin* yerinin hareketli olan *araba* aracılığıyla söylenmesi olası değildir. Çünkü araba sürekli yer değiştirdiği için sabit bir konuma sahip değildir.

Yerleştirilen varlık olan hedef ile yerleştirmede araç olarak kullanılan varlık olan işaretin tümce içindeki yerlerine sözdizimsel açıdan baktığımızda hedef olan ad özne, işaret olan ad ise nesne konumundadır.

Örnek 35:

Le livre est sur la table. / Kitap masanın üzerinde.

Örnek 35'de hedef olan kitap özne konumunda, işaret olan masa ise nesne konumundadır.

Türkçede yerleştirme ilişkisi üç farklı şekilde ifade edilebilir:

1. Olumlu:

- hedef olan sözcük + işaret olan sözcük + iyelik belirticili ilgeç + ek eylem {-

Dir}

ya da

- hedef olan sözcük + (işaret olan sözcük + bulunma durumu eki {-DA}) + ek eylem {-DİR}

Olumsuz:

- hedef olan sözcük + işaret olan sözcük + iyelik belirticili ilgeç + değil ya da

- hedef olan sözcük + (işaret olan sözcük + bulunma durumu eki {-DA}) + değil

Örnek 36:

a. Kitap masanın üzerinde(dir).

b. Çocuk okulda(dır).

c. Kitap masanın üzerinde değil.

d. Çocuk okulda değil.

Örnek 36a'da işaret konumunda olan *masa* sözcüğü *üzerinde* iyelik belirticili ilgeci ile belirtili ad tamlaması oluşturmuş ve ek eylem almıştır, *kitap* ise hedef konumundadır. Aynı tümce 36c'de ek eylemin olumsuzluğu olan “değil” sözcüğününü alarak olumsuz tümce oluşturmuştur. Örnek 36b'de ise ek eylem doğrudan bulunma durumu eki almış işaret konumunda olan *okul* sözcüğüne gelmiştir, *çocuk* ise hedef konumundadır. Örnek 36d'de de ek eylemin olumsuzluğu olan “değil” doğrudan işaret konumundaki sözcüğe gelerek tümceyi olumsuz yapmıştır.

Örnek 37:

Köpek bahçede mi? – Evet, köpek bahçede.

– Hayır, köpek bahçede değil.

(TÖMER, **Hittit**, 2002: 9)

Örnek 37'de konumlandırma ilişkisi ile oluşturulmuş bir tümcenin soru, olumlu ve olumsuz tümce durumları görülmektedir. Hedef konumunda köpek sözcüğü, işaret konumunda ise {-DA} bulunma durumu eki almış bahçe sözcüğü vardır. “Bahçede” sözcüğü aynı zamanda ek eylemin soru biçimi olan {-mI} eki, olumlu biçimi olan

ama genelde tümcelerde silinen {-Dİr} eki ve olumsuz biçimi olan “değil” sözcüğünü alarak tümcelerin yüklemi konumunda kullanılmıştır.

2. Olumlu:

- işaret olan sözcük + iyelik belirticili ilgeç + hedef olan sözcük + var
ya da

- işaret olan sözcük + bulunma durumu eki {-DA} + hedef olan sözcük + var

Olumsuz:

- işaret olan sözcük + iyelik belirticili ilgeç + hedef olan sözcük + yok
ya da

- işaret olan sözcük + bulunma durumu eki {-DA} + hedef olan sözcük + var

Örnek 38:

a. Masanın üzerinde kitap var.

b. Evde çocuklar var.

c. Masanın üzerinde kitap yok.

d. Evde çocuklar yok.

Örnek 38a ve c'deki tümceler işaret olan *masa* sözcüğünden, *üzerinde* iyelik belirticili ilgecinden, hedef olan *kitap* sözcüğünden ve *var / yok* yapılarından oluşmaktadır. Aynı biçimde 38c ve d'deki tümceler de {-DA} bulunma durumu eki almış işaret konumundaki *ev* sözcüğünden, hedef konumundaki *çocuklar* sözcüğünden ve *var / yok* yapılarından oluşmaktadır.

Örnek 39:

a. Masada kedi var mı? – Hayır, masada kedi yok.

b. Yerde halı var mı? – Evet, yerde halı var.

(TÖMER, **Hitit**, 2002: 10)

Örnek 39a'da işaret {-DA} bulunma durumu eki almış *masa* sözcüğü, hedef ise *kedi* sözcüğüdür. İlk tümcede “var mı” yapısıyla soru tümcesi, ikinci tümcede ise “yok” yapısıyla olumsuz tümce yapılmıştır. Örnek 39b'de işaret {-DA} bulunma durumu eki almış *yer* sözcüğü, hedef *halı* sözcüğüdür. İlk tümcede yine “var mı”

yapısıyla soru tümcesi kurulmuş, ikinci tümcede ise “var” yapısıyla olumlu cevap verilmiştir.

3. - hedef olan sözcük + işaret olan sözcük + iyelik belirticili ilgeç + durağan eylem

ya da

- hedef olan sözcük + işaret olan sözcük + bulunma durumu eki {-DA} + durağan eylem

Örnek 40:

a. Kitap masanın üzerinde duruyor.

b. Çocuklar bahçede oturuyor.

Örnek 40a’da tümce, hedef olan *kitap* sözcüğü, işaret olan *masa* sözcüğü, yerleştirme ilişkisini sağlayan üzerinde iyelik belirticili ilgeci ve durağan eylem olan *durmak* eyleminden oluşmaktadır. Örnek 40b’de ise tümce, hedef olan *çocuklar* sözcüğünden, {-DA} bulunma durumu ekini almış işaret olan *bahçe* sözcüğünden ve durağan eylem olan *oturmak* eyleminden oluşmaktadır.

Fransızcada ise konumlandırma ilişkisi iki farklı şekilde ifade edilir:

1. hedef olan sözcük + eylem + ilgeç (fr. préposition) + işaret olan sözcük

Örnek 41:

Le livre est sur la table.

2. Il y a + hedef olan sözcük + ilgeç (fr. préposition) + işaret olan sözcük

Örnek 42:

Il y a un livre sur la table.

3.4.1.1. Durağan Uzamsal İlişkilerde Yön Durumu

Durağan uzamsal ilişkilerin temelini, hedef olan varlığın işaret olan varlık ya da varlıklar aracılığıyla bir yerde yerleştirilmesi oluşturur. Borillo (1998: 19)'a göre yerleştirme üçlü uzamsal sistem aracılığıyla gerçekleşir. Varlıkların dikey yönü (alt / üst), ön yönü (ön / arka) ve yanal yönü (sağ / sol), üçlü uzamsal sistemi oluşturur. Bir varlığın başka bir varlık aracılığıyla bir yerde yerleştirilebilmesi için bu varlıklardan en az birinin içkin yön durumuna (fr. orientation intrinsèque) sahip olması gerekir. Yani ya hedef olan varlık ya da işaret olan varlık içkin olarak dikey, ön veya yanal yöne sahip olmalıdır.

Durağan uzamsal ilişkilerde, hedef olan varlık ile işaret olan varlığın yanında bir üçüncü etken daha vardır. Bir varlık, başka bir varlık aracılığıyla yerleştirilirken bu uzamsal olayı betimleyen konuşucu, uzamsal ilişkideki üçünü etkendir. Borillo (1998: 19)'a göre, konuşucunun hedef ile işaret arasında kurduğu uzamsal ilişki onu durumun içine yerleştirir, bu yüzden uzam içindeki kendi yerini de hesaba katmalıdır. Konuşucu varlıkları yerleştirirken, bunu kendisi ve kapladığı yer aracılığıyla görüş alanıyla kısıtlı uzamda gerçekleştirir. Bunu yaparak uzamsal ilişkide kutuplayıcı (fr. polarisateur) rolü oynar. Borillo (1998: 20), bu durumu gösterici yön durumu (fr. orientation déictique) ya da benîşincil yön durumu (fr. orientation égo-centrique) olarak adlandırır.

3.4.1.1.1. Durağan Uzamsal İlişkilerde İçkin Yön Durumu

Bir varlık ile başka bir varlık arasında kurulan durağan uzamsal ilişkinin, içkin yön durumuyla belirlenmesi için bu varlıklardan en az birinin içkin yön durumuna sahip olması gerekir. Bu durumda yerleştirme ya işaret olan varlığın içkin yön durumuyla ya hedef olan varlığın içkin yön durumuyla ya da her ikisinin de sahip olduğu içkin yön durumuyla belirlenir.

İçkin yön durumu, durağan uzamsal ilişkinin belirli kılınması için önemlidir. Eğer hedef olan varlık içkin yön durumuna sahip değilse uzamsal ilişki, işaret olan varlığın içkin yön durumu aracılığıyla belirlenir. Borillo (1998: 20)'e göre içkin

olarak yön durumuna sahip olan işaret konumundaki bir varlık, içkin yön durumuna sahip olmayan hedef konumundaki varlığa bağlamsal olarak kendi ön yüzünün tersini verir. Buna yansıtıcı yön durumu (fr. orientation en miroir) denir.

Örnek 43:

L'arbre est devant la voiture. / Ağaç arabanın önünde.

Örnek 43'de hedef konumundaki *ağaç*, içkin olarak yön durumuna sahip olmadığı için, yerleştirme işaret konumundaki *arabanın* içkin yön durumu aracılığıyla belirlenmiştir. Araba hareket ettiği yöne doğru bir ön ve bir arkaya sahiptir yani hareket yönü, arabaya ön ekseninde içkin yön durumu kazandırmıştır. Yansıtıcı yön durumu sayesinde de ağaç, araba aracılığıyla bir ön ve bir arkaya sahip olmuştur. Bu örneğe şu tümceyle devam edebiliriz:

Örnek 44:

Il y a une boîte à lettres juste derrière l'arbre.

Ağacın tam arkasında bir posta kutusu var.

Örnek 43'de yansıtıcı yön durumu sayesinde bir ön ve bir arka kazanan *ağaç*, örnek 44'de işaret konumundadır ve bu sefer ağacın arkası, hedef konumundaki *posta kutusunun* yerini belirli kılmıştır.

İşaret olan varlığın içkin olarak yön durumuna sahip olmadığı uzamsal ilişkilerde eğer hedef olan varlık içkin yön durumuna sahipse, yerleştirme hedef olan varlık aracılığıyla yapılabilir. Bu durumda da yansıtıcı yön durumu (fr. orientation en miroir) söz konusudur.

Örnek 45:

La poupée se trouve devant la balle. / Oyuncak bebek topun önünde duruyor.

(Borillo, 1998: 21)

Örnek 45'deki uzamsal ilişkide işaret konumunda olan *top* içkin yön durumuna sahip olmadığı için, hedef konumundaki *oyuncak bebeğin* ön eksenindeki içkin yön

durumu belirleyici olmuştur. Topun, oyuncak bebeğe yakın tarafı yansıtıcı yön durumu sayesinde topun ön kısmı olmuştur. Bu tümceye şu şekilde devam edebiliriz:

Örnek 46:

Juste derrière la balle, il y a un cheval. / Topun tam arkasında bir at var.

(Borillo, 1998: 21)

Örnek 45’de yansıtıcı yön durumunda oyuncak bebeğin konumuna göre önü ve arkası belirli kılınan *top*, örnek 46’da *atın* yerini belirtmek için işaret noktası olmuştur.

Uzamsal ilişkilerde, varlıklardan herhangi biri içkin olarak yön durumuna sahipse içkin yön durumuna sahip olmayana yansıtıcı yön durumunu verir. Bu dillerin büyük çoğunluğunda doğal olarak işler. Ama bunun yanında her iki varlığın da içkin yön durumuna sahip olduğu durumlar da vardır. Bu durumda konuşucu için hangi varlığın içkin yön durumunu işaret olarak kullanacağını belirlemek zordur ve bu da dinleyicinin iki varlık arasındaki uzamsal ilişkiyi kurmasını zorlaştırır.

Örnek 47:

La statue est devant l’église. / Heykel kilisenin önünde.

Örnek 47’de hedef konumundaki *heykel* de, işaret konumundaki *kilise* de içkin olarak yön durumuna sahiptir. Bu tümcede işaret olarak kilisenin içkin yön durumundan yararlanılmıştır. Ama bu anlam karmaşasına yol açabilir. Heykel, kiliseyle yüz yüze mi yoksa kiliseye arkası mı dönük belirsizdir. Bu durum heykelin önünü ya da arkasını belirlemeyi zorlaştırır.

3.4.1.1.2. Durağan Uzamsal İlişkilerde Gösterici Yön Durumu

İki varlık arasında kurulan uzamsal ilişkide üçüncü bir etken olan konuşucunun kutuplayıcı (fr. polarisateur) rolüyle uzamsal ilişkiye dahil olması gösterici ya da benîçincil yön durumunun ortaya çıkmasına neden olur. Konuşucu durağan uzamsal ilişkide işaret rolünde ya da gözlemci – sözceleyen rolünde olabilir.

Durağan uzamsal ilişkide, konuşucu gösterici yön durumu aracılığıyla işaret konumunda olabilir. Bu durumda konuşucu içkin yön durumuna sahip herhangi bir varlık gibi işlev görür. Bu, uzamsal ilişkide hedef olan varlığın yerinin belirlenmesinde herhangi bir anlam karışıklığına yol açmaz. İşaret rolündeki konuşucu, hedef konumundaki varlığa yön durumu kazandırarak onun konumunu belirginleştirir ve bunu herhangi bir işaret konumundaki varlık gibi yapar.

Örnek 48:

a. L'arrêt de bus est juste devant le restaurant. /

Otobüs durağı lokantanın tam önünde.

b. L'arrêt de bus est juste devant moi. /

Otobüs durağı tam benim önümde.

Örnek 48a'da hedef konumunda olan *otobüs durağının* yeri, işaret konumunda olan *lokanta* aracılığıyla belirgin kılınmıştır. Lokantanın içkin yön durumuna sahip olması, onun işaret noktası olmasını sağlamıştır. 48b'de ise *konuşucu* kendisine işaret rolünü vermiş, işaret noktası olarak kendisini seçmiş ve işaret konumundaki herhangi bir varlık gibi *otobüs durağının* yerini belirginleştirmiştir.

Konuşucu, durağan uzamsal ilişkide kendisine işaret rolü yüklediği gibi bu rolü sözceleme durumundaki başka bir kişiye de verebilir. Bu durumda da gösterici yön durumu söz konusudur.

Örnek 49:

Le verre est juste devant toi. / Bardak tam senin önünde.

Örnek 49'da konuşucu, işaret rolü için *dinleyiciyi* seçmiş ve hedef konumundaki *bardak*ın yerini dinleyici aracılığıyla belirgin kılmıştır. Bu tümcede dinleyici herhangi bir işaret konumundaki varlık gibi işlev görmüş ve hedef konumunda olan bardağın yerini belirlemiştir.

Konuşucu, işaret rolüyle uzamsal ilişkide açık bir şekilde yer alabilir ama bunun yanında dolaylı olarak, daha örtük bir biçimde sadece gözlemci - sözceleyen olarak da belirleyici olabilir. Betimlediği uzamsal ilişkiye belirtmeden kendi içkin yön durumunu yükler ve onu kutuplandırır.

İşaret ve hedef olan varlıkların içkin yön durumuna sahip olmadığı durumlarda, sözceleyen örtük olarak çıkış noktası olur, yansıtıcı yön durumu aracılığıyla işaret konumundaki varlığa ön yön durumunu yükler ve aynı etkiyle de hedef olan varlığın yerini belirgin kılar.

Örnek 50:

La chaise est devant la table. / Sandalye masanın önünde.

Örnek 50’de konuşucu, işaret konumunda olan *masaya* ön yön durumu kazandırmış ve böylelikle de hedef konumunda olan *sandalyenin* yerini belirginleştirmiştir. Bu tümceden “sandalye masayla benim aramda” tümcesini çıkartabiliriz.

Durağan uzamsal ilişkide, konuşucunun sözceleyen rolünde olduğu ve işaret konumundaki varlığa örtük olarak ön yön durumu yüklediği durumlar, sadece konuşucunun betimlediği iki varlıkla belirli bir sıralanma içinde olduğu ve onlarla bir eksen oluşturduğu zaman kabul edilebilir. *Önünde / arkasında* ilgeçlerinin kullanılarak oluşturulduğu bu tümcelerin geçerli olabilmesi için hedef olan varlığın mesafe bakımından farkı önemlidir. İşaret olan varlığın ön ekseninden (fr. axe frontal) uzakta olan hedef konumundaki varlık, onun yanal ekseninde (fr. axe latéral) sıralanmış gibi algılanabilir. Örnek 50, sandalye masayla konuşucu arasında olduğu zaman geçerlidir yani masa – sandalye – konuşucu şeklinde bir sıralanma olmalıdır. Konuşucu, gösterici yön durumu aracılığıyla içkin olarak yön durumuna sahip olmayan varlıklara ön ekseninde yön kazandırırken aynı zamanda onlara yanal eksen de kazandırır.

Örnek 51:

La chaise ne se trouve pas devant la table mais un peu à gauche. /

Sandalye masanın önünde değil biraz solunda duruyor.

Örnek 51’de olduğu gibi, konuşucu ön ekseninde işaret konumundaki *masaya* bir ön kazandırırken aynı zamanda ona yan ekseninde bir sağ ve bir sol da kazandırır.

Bunun yanında, konuşucunun sadece sözceleyen olduğu zamanlarda, hedef olan varlığın işaret olan varlığı sakladığı ya da tam tersi işaret olan varlığın hedef olan varlığı sakladığı durumlar da söz konusu olabilir.

Örnek 52:

Il y a un rideau devant la fenêtre. / Pencerenin önünde perde var.

(Borillo, 1998: 24)

Örnek 52’de konuşucu, işaret konumundaki *pencereye* ön ekseninde bir yön kazandırmış ve bunun aracılığıyla da hedef konumundaki *perdenin* yerini belirgin kılmıştır. Bu tümce, konuşucu – perde – pencere şeklinde bir sıralanma olduğu zaman geçerlidir, böyle bir durumda da perde, pencere ile konuşucu arasındadır ve işaret konumundaki pencereyi saklamıştır. Bu yorumlama; boyut, madde gibi varlığın doğasında olan özelliklere, varlığın işlevsel özelliklerine (örneğin perdenin görüşü kapatmak gibi bir işlevi vardır.) ve söyleme bağlıdır.

İşaret ya da hedef olan varlıklardan herhangi biri içkin yön durumuna sahip olduğunda da konuşucu, sözceleyen olarak örtük bir biçimde uzamsal ilişkiye dahil olabilir.

Örnek 53:

Il y a une voiture devant le camion.

Kamyonun önünde bir araba var.

Örnek 53’de eğer daha fazla bilgi vermezsek, bu tümce iki şekilde yorumlanabilir. Sadece içkin yön durumuna göre yorumlarsak, kamyon hareket yönüne göre içkin olarak bir öne sahiptir ve kamyonun önü aracılığıyla arabanın yeri belirginleştirilmiştir. Ama bu tümceyi gösterici yön durumuna göre de yorumlayabiliriz; bu durumda kamyonun önünü belirleyen konuşucudur. Konuşucu – araba – kamyon şeklinde bir sıralanma söz konusudur. Konuşucu örtük olarak arabanın yerini belirgin kılmıştır.

3.4.2. Devingen Uzamsal İlişkiler

Devingen uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale dynamique), hareketli varlıklar ile doğası gereği sabit ya da hareketli olan varlıklar arasında gerçekleşir. Devingen uzamsal ilişkilerin temelini hareket (fr. mouvement) ve yer değiştirme (fr. déplacement) oluşturur.

Hareket (fr. mouvement), bir varlığın duruş ya da konum değiştirmesidir. **TDK Türkçe Sözlük**’te (2005: 848), “Bir cismin durumunun ve yerinin değişmesi, devinim, aksiyon” ve “Vücudu oynatma, kıpırdatma ve kımıldanma” şeklinde tanımlanan hareket esnasında tam olarak bir yer değişikliği yoktur, varlık konumlandığı yerden ayrılmaz.

Örnek 54:

Paul se pencha à la fenêtre. Il s’agenouilla sur le sol. Il tourna la tête vers la porte. Il s’appuya contre le mur.

Paul pencereye doğru eğilmişti. Yere diz çökmüştü. Kafasını kapıya doğru döndürmüştü. Duvara dayanmıştı.

(Borillo, 1998: 38)

Örnek 54’de hedef konumunda olan Paul, *eğilmek*, *diz çökmek*, *döndürmek*, *dayanmak* eylemlerini gerçekleştirmiş ama hiçbirinde konumlandığı yerden ayrılmamıştır. Sadece vücudunun bazı bölümleri uzamdaki konumunu ya da yönünü değiştirmiştir.

Yer değiştirme (fr. d placement) ise, varlığın bulunduğu yerden ayrılıp başka bir yere geçmesidir. **TDK Türkçe Sözlük**'te (2005: 2170) yer değiştirme, "Bir yerden başka bir yere gitme, tebdili mekan" şeklinde tanımlanmıştır. Boons (1987: 5)'e göre ise bir varlığın herhangi bir yapısal değişikliğe uğramadan yerini değiştirmesidir.

Devingen uzamsal ilişkilerde yer değiştirme iki farklı şekilde olabilir. Hedef konumundaki varlık aynı uzam içerisinde yerini değiştirir ya da farklı uzamlar arasında yerini değiştirir.

 rnek 55:

- a. Pierre se prom ne dans la rue. / Pierre sokakta dolaşıyor.
- b. Pierre sort dans la rue. / Pierre sokağa  kıyor.

 rnek 55a'da hedef konumunda olan *Pierre*, yer değiştirme eylemini *sokak* içerisinde gerçekleştiriyor yani farklı bir uzama geçiş yapmıyor.  rnek 55b'de ise *Pierre*, yer değiştirme eylemini farklı bir uzama geçerek gerçekleştiriyor; örneğin evden sokağa geçiyor.

Durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin gerçekleşmesinde önemli rol oynayan dilin uzamsal belirticileri (fr. marqueur spatial)    büyük ulamdan oluşur: yerleştirme ad ve sıfatları, hareket bildiren eylemler ile uzamsal ilgeç ve belirteçler.

Bu bölümde insanın günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan uzamın genel özelliklerinden söz ettik. Uzamın insan yaşamında önemli bir yere sahip olması dillerin uzamsal birimler tarafından zengin olmasını sağlarken uzam birçok bilim dalı tarafından dikkat çekmiş ve bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Biz de ilk önce uzamın dilbilim, psikoloji, antropoloji, coğrafya gibi farklı alanlardaki tanımlarından söz ederek onun tarihsel süreç içerisindeki yerini betimlemeye çalıştık.

Uzamı tanımladıktan sonra uzamsal özelliklere sahip ve uzamsal ilişkileri gösteren varlıkları belirledik. Varlık kavramı canlıları, nesneleri ve yerleri

kapsamaktadır. Yer (fr. lieu) içindeki varlıklardan bağımsız somut, sabit uzamsal varlıktır. Coğrafi yerler ve inşa edilmiş yerler olmak üzere ikiye ayrılır. Bir de bu yerlere bitişik olan soyut uzamsal varlıklar vardır, bunlar da uzam parçası (fr. portion d'espace) olarak adlandırılır. Bunların yanında uzamda her varlığın kapladığı ve somut varlıklara bağımlı olan mevkiler (fr. place) vardır.

Uzamsal varlıkların özelliklerini geometriden alan nokta, çizgi, yüzey ve hacim olmak üzere dört farklı boyutu vardır. Bunun yanında her uzamsal varlık içkin yön durumuna göre dikey, ön ve yanal ekseninde yer alır. İçkin yön durumu bir varlığın özünde bulunan, değişmeyen yönleri kapsar. Dikey eksenin yerçekimine bağlı olması onun en öncelikli yön durumu olmasını sağlar ve diğer eksenlerdeki yön durumları ona göre belirlenir.

İki varlık arasında uzamda gerçekleşen ilişki uzamsal ilişki olarak adlandırılırken durağan ve devingen olmak üzere iki farklı uzamsal ilişkiden söz ederiz. Durağan uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale statique), bir varlığın kendinden daha büyük, daha belirgin ya da daha görülebilir başka bir varlık aracılığıyla konumunun belirtilmesidir. Devingen uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale dynamique) ise hareketli varlıklar ile doğası gereği sabit ya da hareketli olan varlıklar arasında gerçekleşir ve temelini hareket (fr. mouvement) ve yer değiştirme (fr. déplacement) oluşturur.

Durağan ve devingen uzamsal ilişkiler iki varlık arasında gerçekleşir. Bu iki varlık çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde adlandırılmıştır. Biz de çalışmamızda yerleştirilen ya da yer değiştiren varlık için “hedef” sözcüğünü kullanırken yerleştirme ya da yer değiştirmede araç olarak kullanılan varlık içinse “işaret” sözcüğünü kullandık. Hedef ve işaret arasında bakışsız bir ilişki vardır ve bu bakışsızlık büyüklük, belirginlik, sabitlik, yerçekimi kuvveti ve içeren – içerilen temelleri üzerine kuruludur.

Hedef ve işaret arasındaki durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde çeşitli sözcük türleri kullanılır. Ad ve sıfatlar, varlıkların biçimsel

özelliklerini betimlememize yardımcı olur. Eylemler, varlıkların hareketlerini ve özellikle yer değiştirmelerini betimlerken kullanılır. Kullanılan eylem, bazen çıkış noktasını, bazen varış noktasını, bazen her ikisini de belirtebilir. Bunun yanında durum belirten eylemler de vardır. Uzamsal ilgeç ve belirteçler ise uzamsal ilişkilerin temelini oluşturur ve sıklıkla diğer ulamlarla birlikte kullanılırlar. Bu ulamların yanında Türkçede bir de uzam belirten ekler vardır. Çalışmamızın diğer bölümlerinde bu ulamlar ayrıntılı olarak incelenecektir.

4. YERLEŞTİRME AD VE SIFATLARI

Varlıkların biçimsel özelliklerini betimlememize yardımcı olan yerleştirme ad ve sıfatları, durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynarlar. Yerleştirme ad ve sıfatları uzamsal ilişkiler çerçevesinde hedef, işaret ya da konuşucu konumunda olan varlıklar ile onları ayıran ya da çevreleyen uzamı betimlerler.

Svorou'ya göre uzamsal belirticiler, özellikle adlar dört temel kaynaktan doğmuştur:

1. Vücudun bölümleri
2. Çevrenin bölümleri
3. Cisimlerin ilişkisel bölümleri
4. Soyut uzamsal kavramlar

(*Aktaran Aurnague*, 1996: 12)

Bu dört kaynaktan ilki olan vücudun bölümleri duruma göre insana ya da hayvana ait olabilir ve bu yüzden aynı sözlüksel birim iki farklı uzamsal ilişkiye gönderimde bulunabilir. Örneğin “sırt” insanlar için ön / arka kavramlarını belirlerken hayvanlar için alt / üst kavramlarını belirler.

İkinci kaynak olan çevrenin bölümleri yani coğrafi göndergeler (fr. référent géographique) insanların faaliyetleri ya da yer değıştirmeleri ile yer değıştirmelerin gerçekleştiğı noktalardan oluşur ve bu belirticiler bazı uzamsal ilişkilerin temelini oluşturur.

Üçüncü kaynak ise Svorou'ya göre uzamın ilişkisel belirticileri özelliğine sahip sözlüksel birimlerden oluşur ve bunlar parça adlarının aksine varlıkları daha belirsiz, sınırları net olmayan bölümlere ayırırlar (*Aktaran Aurnague*, 1996: 13). Ön, üst, kenar, merkez gibi sözlüksel birimlerin betimlediğı cisimlerin ilişkisel bölümleri, cisimler üzerinde belirgin sınırlarla birbirlerinden ayrılmazlar. Bu sözlüksel birimler genellikle çokanlamlı bir yapıya sahiptirler ve dillerin büyük çoğunluğunda vücudun

ve çevrenin bölümlerini belirtmek için de kullanılırlar. Svorou'ya göre bunun nedeni, bu sözlüksel birimlerin vücudun bölümleri ve çevrenin bölümlerinden türemiş olmasıdır (*Aktaran Aurnague*, 1996: 13).

Dördüncü kaynak ise uzunluk, yakınlık, mesafe gibi soyut uzamsal kavramlardan oluşmaktadır. Uzamın ilişkisel belirticilerinin temelini; vücudun bölümleri ve çevrenin bölümlerinden oluşan ilk iki ulam oluşturmaktadır ve üçüncü ulam artsüremli olarak bu ikisine bağlıdır. Dördüncü ulam ise daha basit özellikler gösterir.

Svorou, adların hem anlambilimsel hem de biçimbilimsel – sözdizimsel olarak uzamsal belirticilere dönüşme biçimlerini tanımlamıştır. Vücudun bölümlerini ya da çevresel işaretleri gösteren adlar metaforik bir aşamanın sonucu olarak cisimlerin ilişkisel bölümlerine gönderimde bulunurlar; bu bölümler hedef olan varlıkları işaret olan varlıklar ile temas içinde yerleştirebilirler. Bunun yanında bu adlar parça-bütünsel aşama aracılığıyla evrimleşerek hedef olan varlıkları bölgelerde ya da işaret olan varlığa bitişik uzam parçaları (fr. portion d'espace) içinde yerleştirirler (*Aktaran Aurnague*, 1996: 13).

Dört temel kaynaktan türemiş olan yerleştirme ad ve sıfatları kendi içinde çeşitli ulamlara ayrılır. Borillo (1998: 67), yerleştirme ad ve sıfatlarını iki ulama ayırır: içsel yerleştirme ad ve sıfatları (fr. nom et adjectif de localisation interne) ve dışsal yerleştirme ad ve sıfatları (fr. nom et adjectif de localisation externe).

İçsel yerleştirme ad ve sıfatları, uzamsal ilişkilerde en yaygın olarak kullanılan sözcüklerdir ve sayıca çok fazladırlar. Topolojik ilişkilerin betimlenmesine katkıda bulunurlar, aynı zamanda da hedef ve işaret olan varlıkların uzamsal görünüşlerinin (fr. configuration spatiale) betimlenmesinde kullanılırlar. Dışsal yerleştirme ad ve sıfatları ise sayıca çok azdır ve uzamsal ilişkide mesafe belirtirler.

4.1. İçsel Yerleştirme Ad ve Sıfatları

4.1.1. İçsel Yerleştirme Adları

Varlıkların doğası; boyut, yön durumu, konum ve biçim gibi çeşitli özellikler temel alınarak betimlenebilir. Bu betimleme, uzamsal ilişkilerde içsel yerleştirme adları (fr. nom de localisation interne) aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu adlar varlıkların uzamdaki konumlarında belirleyici bir rol oynarlar, hedef olan varlık ile işaret olan varlık arasındaki uzamsal ilişkiye belirginlik katarlar.

Borillo (1998: 68)'e göre içsel yerleştirme adları, boyut, yön durumu, o anki konum ve biçim gibi özellikler aracılığıyla belirlenen bir varlığın dış görünüşünün betimlenmesi ya da sınırları belirli ya da az belirgin olan bölgelerin betimlenmesi işlevini görürler. Fransızcada yaklaşık yüz civarında içsel yerleştirme adı ve bunlardan türemiş elliden fazla da içsel yerleştirme sıfatı vardır. Türkçe için ise bu konuda henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Sınırları iyi belirlenmiş ya da pek belirgin olmayan ve bir varlık üzerinde bölünebilen çeşitli bölümler, ilişki adları olan içsel yerleştirme adlarıyla betimlenirler. İçsel yerleştirme adları, çok çeşitli bölümleri gösterir ve varlığın yüzey, hacim, boyut olarak sahip olduğu özellikleri belirtirler. Ama dil, bir varlık üzerindeki her uzamsal bölüm için özel bir kavrama sahip değildir. Borillo'ya göre bazı bölümler doğası gereği daha önceliklidir çünkü varlık üzerinde daha belirgin ve daha görülebilir konumdadır:

1. Varlığın sınırları ya da çevresi yani uç bölümler ve varlığın profilini çizen bölümler: kenar, köşe, zirve vb.
 2. Varlığın geometrik yeriyle ilgili bölümler: merkez, orta vb.
 3. Varlık üzerinde eşli ya da karşılıklı olan bölümler: üst / alt, yüz / sırt vb.
- (1998: 68)

Bazı bölümlerin adlandırılmasında onlara öncelik veren bu özelliklerin yanında varlığın uzamdaki yön durumu da bu bölümlerin adlandırılmasında önemli bir rol oynar. Genellikle bir varlığın uzamda yerleşmesi dikey eksenindeki yön durumuna göre olur. Değişik uzamsal bölümler de bu yön durumundaki işlevlerine göre yönlendirilirler ve yerleştirilirler. İçkin yön durumuna sahip varlıklarda, bazı

bölümler doğal olarak bu yön durumunu belirten bir içsel yerleştirme adıyla gösterirler ve bu bölümlerin adları hiçbir zaman değişmez.

Örnek 1:

- a. L'avant de la voiture. / Arabanın önü.
- b. Le dos de la photo. / Fotoğrafın arkası.

Örnek 1a'da işaret konumunda olan *araba* hareket yönüne göre içkin yön durumuna sahiptir ve bu yön durumu aracılığıyla arabanın bölümleri “ön” ve “arka” içsel yerleştirme adlarıyla gösterilmektedir. Arabanın içsel yön durumuna sahip olması, bu adların hiçbir zaman değişmemesini ve hep aynı bölümleri göstermesini sağlamıştır. Örnek 1b'de de fotoğrafın içkin yön durumuna sahip olması içsel yerleştirme adlarının kullanımının bu yön durumuna göre olmasını sağlamıştır.

Varlıkların sahip olduğu özellikler ve içkin yön durumunun yanında ana yönler de içsel yerleştirme adlarının belirlenmesinde kullanılırlar. Dört ana yönü temel olarak herhangi bir yeri ya da bu yerdeki herhangi bir varlığı toprakta, denizde, havada konumlandırabiliriz. Ana yönleri uzamsal ilişkilerde içsel yerleştirme adı olarak kullanırız fakat hedef konumunda olan yer de olsa varlık da olsa ana yönler aracılığıyla genel olarak yerleştirilir.

Örnek 2:

- a. La Grèce est à l'ouest de la Turquie. / Yunanistan Türkiye'nin batısında.
- b. İstanbul est au nord de Bursa. / İstanbul Bursa'nın kuzeyinde.
- c. Notre école est à l'est de la rivière. / Okulumuz nehrin doğusunda.

Örnek 2a'da içsel yerleştirme adı olarak kullanılan *batı* Yunanistan'ın konumunu, 2b'de içsel yerleştirme adı olarak kullanılan *kuzey* İstanbul şehrinin konumunu ve 2c'de içsel yerleştirme adı olarak kullanılan *doğu* ise okulun konumunu çok genel olarak belirtmiştir.

Borillo (1998: 70)'e göre ülkeler, toprak parçaları, şehirler gibi coğrafi yerler için, genel konumu belirten bu ana yönler, bir çeşit geçişlilik aracılığıyla yer

üzerinde de etkili olur. Uzamda genel anlamda konumunu belirttiğimiz bir yerin daha sonra bölümlerini betimlemek için de bu kavramları kullanabiliriz.

Örnek 3:

- a. Le nord du village. / Köyün kuzeyi.
- b. Le nord du batiment. / Binanın kuzeyi.

Örnek 3a'da olduğu gibi daha önce ana yönler aracılığıyla konumu belirlenmiş bir köyün kuzeye doğru olan bölümünü betimlemek için yine bu içsel yerleştirme adından yararlanabiliriz. Örnek 3b'de olduğu gibi de genel anlamda belirlenmiş kuzey yönü aracılığıyla binanın kuzeyde olan tarafını betimleyebiliriz.

Ama bu kullanım yaşam alanları ya da sabit ve belirli bir boyutta olan varlıklar için pek uygun değildir.

Örnek 4:

- a. *Le sud de la rue. / *Sokağın güneyi.
- b. *Le nord du mât. / *Direğin kuzeyi.

Örnek 4a'daki sokağın güneyi kullanımı pek uygun değildir çünkü güneyin çok genel bir anlamı vardır. Aynı şekilde 4b'de de aynı şey söz konusudur; kuzey çok genel bir anlam verdiği için bu kullanım uygun değildir.

Bir yerin ya da varlığın bölümlerinin adlandırılması bazı etkenlere bağlıdır. Yukarıda açıkladığımız etkenlerin de içinde bu özellikleri Borillo beş başlık altında toplamıştır:

1. Varlığın boyutsal verileri (uzunluk / genişlik)
2. Uzamdaki izdüşümü (dikey eksen / yatay eksen)
3. İşlevsel özellikleri (ön / arka)
4. Dünya üzerindeki yönü (kuzey / güney)
5. Okumayla ilgili uzlaşım (alt / üst) (1998: 71).

Bütün bu karşıtlıklar, bir varlık başka bir varlık aracılığıyla bir yerde yerleştirilirken sık sık kullanılır. Eylemler ve ilgeçler aracılığıyla kurulmuş bir uzamsal ilişkiye kesinlik kazandırmak için içsel yerleştirme adlarından yararlanılır ve bu genellikle işaret olan varlığa bu adlardan birinin eklenmesiyle sağlanır.

Örnek 5:

a. Il y a des montagnes dans l'île / dans le sud de l'île.

Adada dağlar var. / Adanın güneyinde dağlar var.

b. Il y a des éraflures sur le meuble. / sur le côté du meuble.

Mobilyada sıyrıklar var. / Mobilyanın kenarında sıyrıklar var.

(Borillo, 1998: 71)

Örnek 5a'daki ilk tümcede adadaki konumu belirgin olmayan dağlar, ikinci tümcede adaya eklenen “güney” içsel yerleştirme adı sayesinde belirli bir konuma sahip olmuştur. Örnek 5b'de mobilyanın neresinde olduğu belirli olmayan sıyrıklar, mobilyaya eklenen “kenar” içsel yerleştirme adı aracılığıyla belirli bir konuma sahip olmuştur.

Aurnague (1996: 21)'e göre içsel yerleştirme adlarıyla betimlenen bölümler uzamda belirgin bir yapı ve bölümlene özellikleri gösterirler. Örneğin içsel yerleştirme adları ön / arka, üst / alt gibi zıt yerleştirme çiftleri olarak düzenlenirler. Aurnague'a göre bu zıt kutupları belirleyen üç temel etken vardır:

1. Yön durumu (fr. orientation)
2. Topoloji (fr. topologie)
3. Uzaklık (fr. distance) (1996: 23)

Yön durumu ve üçlü eksen sistemi, üst / alt, ön / arka ve sağ / sol çiftlerini belirler. Varlığın topolojik özellikleri içi dıştan ve sınırlardan ayırırken geometrik kavramlardan uzaklık kavramı ise orta ve merkezi, çevre ve uçlardan ayırır.

İçsel yerleştirme adları genelde tekil kullanılırlar ama topoloji ve uzaklığın belirlediği adlar bazen çoğul kullanılabilir.

Örnek 6:

- a. *Les bas de l'armoire / *Dolabın altları
- b. *Les arrières de la voiture / *Arabanın arkaları
- c. Les bords de la table / Masanın kenarları

(Aurnague, 1996: 23)

Örnek 6a ve 6b'de kullanılan “alt” ve “arka” içsel yerleştirme adları çoğul kullanıma uygun değildir ama 6c'de olduğu gibi “kenar” içsel yerleştirme adı topolojik özelliklere sahip olduğu için çoğul olabilmektedir.

4.1.1.1. İçsel Yerleştirme ve Parça – Bütün İlişkisi

Sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemde içsel yerleştirme adları ile parça-bütün adları benzer özellikler gösterebilirler. Bir varlığın onu oluşturan bir parçasını ya da bir varlık üzerindeki bir bölümü adlandırırken arada çok büyük farklılıklar olmamaktadır. Borillo (1999: 54) parça (fr. morceau) ve bölüm (fr. partie) kavramlarını birbirinden ayırmıştır. Bir varlık üzerinden alınan parçanın kendi biçimine özgü nitelikleri yoktur, varlığın hangi tarafından nasıl alınırsa alınsın kendine ait bir özerkliği yoktur. Onunla aynı olan parçalardan onu ayıracak özel herhangi bir işlevi yoktur. Bölüm ise varlık üzerinde yer belirtir ve özerktir.

Örnek 7:

- a. L'anse d'une tasse. / Bir fincanın sapı.
- b. Le fond d'une tasse. / Bir fincanın dibi

Örnek 7a'da bir parça adı olan *sapın* *fincandan* ayrı olarak herhangi bir işlevi ya da özerkliği yoktur. Örnek 7b'de ise bir içsel yerleştirme adı olan *dipin* kendine ait bir işlevi ve *fincandan* ayrı olarak da kullanılabilir.

Aurnague (1996: 1)'e göre ise içsel yerleştirme adları artsüremli olarak bütün olan bir varlığın önemli işlevlerini gören parçaları gösteren adlardan türemiştir. Bu evrim, içsel yerleştirme adlarının uzamsal yerleştirmenin (fr. localisation spatiale) gerçek ilişkisel belirticileri olmalarını sağlar.

Aurnague, bir bütün ile parçaları arasındaki ilişkileri beş başlık altında toplamıştır:

1. Bileşen – Birleşim ilişkisi (fr. composant – assemblage): arabanın tekerleği, bilgisayarın klavyesi vb.
2. Parça – Bütün ilişkisi (fr. morceau – tout): fincanın sapı, dağın zirvesi vb.
3. Porsiyon – Bütün ilişkisi (fr. portion – tout): bir dilim pasta, bir bardak şarap vb.
4. Öz – Bütün ilişkisi (fr. substance – tout): pastanın unu, şarabın alkolü vb.
5. Eleman – Topluluk ilişkisi (fr. élément – collection): sürünün bir koyunu, oyun kartlarının bir kartı vb. (1996: 2)

İşsel yerleştirme adları, bu ulamlardan parça – bütün ilişkisine bağlıdır ve bütün – parça ilişkilerinde en sık kullanılan bileşen – birleşim adlarının aksine bütün içinde belirli bir işlevi olmayan bölümleri betimlerler. Borillo (1999: 54)’e göre işsel yerleştirme adlarını, parça adlarından ayıran ilk özellik; sınırlarının tam olarak belirli olmamasıdır. Bir varlık üzerindeki bir bölümün nerede başlayıp nerede bittiğini tam olarak söyleyemeyiz.

Örnek 8:

a. Le volant de la voiture / Arabanın direksiyonu (bileşen adı)

b. L’avant de la voiture / Arabanın önü (işsel yerleştirme adı)

(Aurnague, 1996: 14)

Örneğin bir “arabanın direksiyonu” açık bir şekilde tanınabilir, sınırları bellidir ve bütünü işlevine önemli bir katkıda bulunur ama “arabanın önü” dediğimizde onun tam olarak hangi bölümleri ya da hangi bölümlerin parçalarını kapsadığını ve onun araçtaki işlevini bilemeyiz.

Bileşen adları, belirli varlıklarla kullanılırlar ve sınırlarıyla işlevleri açıkça tanımlanmış olan parçaları gösterirler buna karşın işsel yerleştirme adları uzamsal varlıkların büyük çoğunluğuyla kullanılır ve sıklıkla belirli sınırlar ya da işlevlerden yoksun bölümleri gösterirler. Aurnague (1996: 14)’e göre bileşenlerin geometrik sınırları, onların işlevsel özelliklerine bağlıdır, bütün-varlık üzerinde özel bir yere sahiptirler ama işsel yerleştirme adları bütün uzamsal varlıklarla kullanılabilirler.

Örnek 8a'daki "direksiyon" bileşen adı sadece araba ya da aynı işlevdeki araçlarla birlikte kullanılırken 8b'deki "ön" içsel yerleştirme adı araba dışında ev, dolap, pencere gibi birbirinden farklı birçok varlıkla birlikte kullanılabilir.

İçsel yerleştirme adları, uzamsal biçim ve düzenini borçlu olduğu varlık dışında var olamayan bölümleri gösterirler. Bu bölümler varlıktan ayrıldığı takdirde özelliklerini kaybederler. Çünkü içsel yerleştirme adları geneldir ve bundan dolayı mutlaka bir varlık adıyla birlikte kullanılmaları gerekir. Bunun aksine bileşen adları bütünden ayrı olarak tek başına kullanılabilir.

Örnek 9:

- a. La porte de la maison / Evin kapısı
- b. C'est une porte / Bu bir kapı
- c. L'arrière de la maison / Evin arkası
- d. *C'est un arrière / *Bu bir arka

Örnek 9a'da bütün ile birlikte kullanılan bileşen adı *kapı*, örnek 9b'de olduğu gibi tek başına da kullanılabilmektedir. Örnek 9c'de bütün ile kullanılan içsel yerleştirme adı *arka*, örnek 9d'de olduğu gibi tek başına, ait olduğu bütünden ayrı olarak kullanılamamaktadır.

Bunun yanında içsel yerleştirme adlarının genel olması belirli bir bilgiyle sınırlı kalınmasına neden olur. Bileşen adlarının iyi belirlenmiş olması ise işlevsel özellikleri ve dünya bilgisi aracılığıyla onları daha büyük bütünlere ya da sistemlere bağlamayı sağlar.

Örnek 10:

- a. Nous entrâmes dans un village fortifié. Les toits étaient imposants. /
Surlarla çevrili bir köye girdik. Çatılar görkemliydi.
- b. Nous entrâmes dans un village fortifié. *Les sommets étaient imposants. /
Surlarla çevrili bir köye girdik. *Zirveler görkemliydi.

c. Nous entrâmes dans un village fortifié. Les sommets des tours étaient imposants. / Surlarla çevrili bir köye girdik. Kulelerin zirveleri görkemliydi.

(Aurnague, 1996: 15)

Örnek 10a'da bileşen adı olan *çatının ev* bütününe ait olduğu bilgisi ve işlevsel özelliklerin iyi bilinmesi onun evlerden oluşan daha büyük bir bütünle yani *köyle* kullanılmasını sağladı. Örnek 10b'de ise içsel yerleştirme adı olan *zirvenin* genel olması ve birçok bütüne gönderimde bulunabiliyor olması onun *köyle* birlikte kullanılmasını zorlaştırdı. Bu yüzden bu tümce ancak 10c'deki köyden daha küçük bir bütünle kullanılırsa anlamlı olur.

Bu farklılıkların yanında bileşen adları ile içsel yerleştirme adlarının birbirlerini tamamladığı durumlar da vardır. Varlıkların parçalarının sahip olduğu özel bileşen adlarının yanında özel bir adı olmayan bölümler de vardır. Böyle durumlarda biri varlığı işlevsel bileşenlere diğeri ise uzamsal bölümlere ayıran bu iki ulam birbirini tamamlar.

Örnek 11:

Les portes de l'armoire sont en bon état mais l'arrière de l'armoire est tout vermoulu. / Dolabın kapakları iyi durumda ama arkasını tamamen kurtlar yemiştir.

(Borillo, 1999: 64)

Örnek 11'da olduğu gibi dolabın ön tarafı bileşen adı olan *kapak* ile gösterilirken arka tarafını ise gösteren özel bir bileşen adı yoktur. Bu yüzden içsel yerleştirme adı olan *arka* kullanılmıştır. Bu tümcede iki ulam birbirini tamamlamıştır.

Varlıktan alınan bir parçaya topolojik temeller üzerinden özel bir işlev veremeyiz ama bir bölüm sadece bir işlevsel bileşenle (fr. composante) sınırlı olabildiği gibi birçok işlevsel bileşenden de oluşabilir. Örneğin arabanın önü; farlar, radyatör, plaka gibi birçok bileşenden oluşur ve bunların hepsinin kendine ait bir işlevi vardır.

Vandeloise'a göre içsel yerleştirme adları tarafından gösterilen bölümler varlıklar üzerinde sabit konumlara sahiptir. Eğer bir varlığı biliyorsak ve zihinsel betimlemesine (fr. représentation mentale) sahipsek bu konumlar doğrudan belirgindir (Aktaran Borillo, 1999: 55). Örneğin eğer masanın biçimi hakkında zihinsel betimlemeye sahipsek “masanın kenarı” nı çok iyi biliriz.

Borillo (1999: 55)'e göre sınırları çok iyi belirlenmiş olmasa da varlık üzerinde içsel yerleştirme adları ile gösterilen uzamsal bölümler rastlantısal olarak betimlenmemiştir. Varlığın kapladığı alanın uzamsal devamlılığını gösterirler ve bu bağlantı sayesinde bir bütün olarak birleşirler. Örneğin bir dolabın ön ekseninde (fr. axe frontal) sahip olduğu ön ve arka yön durumlarının devamlılığı olarak “dolabın arkası” ya da “dolabın önü” betimlenir.

4.1.1.2. İçsel Yerleştirme Adlarının Yer Adı Olarak Kullanılması

İçsel yerleştirme adlarıyla betimlenen varlıklar yerleştirme kapasitesine sahiptirler ve yerleştirme işlevi görebilirler. Bu durumda içsel yerleştirme adları yer adı olarak kullanılır.

Borillo (1999: 69)'a göre bizim uzamsal gerçeklik algımızı gösteren kavramları üç büyük ulama göre sınıflandırabiliriz: somut cisimler (fr. objet matériel), yerler (fr. lieu) ve uzam parçaları (fr. portion d'espace). Somut cisimler ve yerler doğrudan betimleyip tanımlayabileceğimiz varlıklardır ama uzam parçaları sadece önceki iki ulam aracılığıyla dolaylı olarak betimlenirler.

Bölüm 3.2.1'de söz ettiğimiz gibi doğal coğrafi yerler ve inşa edilmiş yerler olmak üzere iki farklı tür *yer* vardır. Varlıklara destek olmaya elverişli bu uzamsal varlıklar sabit bir konuma sahiptirler ve uzamsal işaret olarak kullanıldıklarında onlara bitişik uzam parçaları vardır.

İçsel yerleştirme adlarının yer adı olarak kullanılması konusuna Fransızcadaki “à” ilgeci ve Türkçedeki karşılığı {-DA} bulunma durum ekinin yerleştirme

işlevinden yola çıkarak değineceğiz. Vandeloise’a göre hedef olan varlığın işaret olan varlık ile bulunma durumu ilişkisi içinde olması için hedef olan varlığın işaret olandan daha küçük olması, işaret olanın hedefe göre daha sabit olması ve işaret olanın konumunun bilinmesi ya da konuşucuların ortak bilgisinde yer alması gerekir (Aktaran Aurnague, 1996: 3). İlk özellik hemen hemen bütün uzamsal ilgeçler (fr. *préposition spatiale*) için geçerlidir. İşaret olan varlığın sabit olması özelliği ise onun konumunun bilinmesine bağlıdır.

Fransızcada “à” ilgeci yerleştirme işlevinde yer adlarıyla birlikte kullanılır ama cisimlerle birlikte kullanılmaz. Vandeloise’a göre “à” ilgeci cisim özelliğinde olan bir varlık ile kullanılamazken içsel yerleştirme adıyla tamlama oluşturmuş bir adla yerleştirme işlevinde kullanılabilir (Aktaran Aurnague, 1996: 5).

Örnek 12:

a. Le livre est à la table. / Kitap masada.

b. Le livre est au bord de la table. / Kitap masanın kenarında

(Aurnague, 1996: 5)

Örnek 12a’da olduğu gibi “à” ilgeci cisim adıyla kullanılmaz, “à” ilgecinin cisim adıyla kullanımı ancak 12b’de olduğu gibi adın bir içsel yerleştirme adıyla tamlama oluşturması ile mümkün olmaktadır. Bu durumda içsel yerleştirme adıyla tanımlanan bölüm, bütün-varlığın aksine yerleştirme işlevi görür. Bir içsel yerleştirme adının kullanılması başvuru kaynağının değişmesine sebep olur, işaret konumunda olan içsel yerleştirme adıyla tanımlanan bölüm olur. İçsel yerleştirme adları, yerleştirme işlevinin özellikleri olan sabitlik ve belirleme ölçütlerine çok iyi uyur ve onların cisim adlarına eklenmesi, cisimlerin yere dönüşmesine neden olur.

Aurnague (1996: 6)’a göre sabitlik ve belirli bir konum özelliklerinin yanında yerler ve içsel yerleştirme adlarıyla tanımlanan bölümler aynı varlıkbilimsel özellikler de gösterirler. Her ikisi de somut varlıkları betimler ve bu varlıklar aracılığıyla da uzam parçaları belirlenir.

Örnek 13:

a. L'hélicoptère est au sommet de la montagne. / Helikopter dağın zirvesinde

b. Le lampadaire est à l'angle de la table. / Ayaklı lamba masanın köşesinde.

(Aurnague, 1996: 6)

Örnek 13a ve 13b'de *helikopter* ya da *ayaklı lamba* *zirve* ya da *köşeyle* gerçekten temas halinde değildir, içsel yerleştirme adının gösterdiği somut bölümle bitişik bir bölgededir. Bu da işaret olan varlık üzerinde içsel yerleştirme adlarının belirlediği somut bölüme bağlı bir uzam parçasının varlığını gösterir.

4.1.2. İçsel Yerleştirme Sıfatları

İçsel yerleştirme adlarının yanında onların yerine kullanabileceğimiz ve onlarla aynı işlevsel özelliklere sahip içsel yerleştirme sıfatları da vardır. Bu sıfatlar, bir nesne ya da yer üzerinde daha geniş bir bölümlenme yapan bölüm, bölge, alan, taraf, kısım gibi yer adlarıyla birlikte kullanılırlar.

Örnek 14:

La veste est dans la partie supérieure de l'armoire. /

Ceket dolabın üst bölümünde.

Örnek 14'de hedef konumundaki *ceketin* yerini belirtirken içsel yerleştirme sıfatı *üst* bir yer adı olan *bölüm* ile kullanılmış ve işaret konumundaki *dolaba* belirginlik kazandırmıştır.

Borillo (1998: 77)'e göre içsel yerleştirme sıfatlarının büyük çoğunluğu biçimbirimsel olarak içsel yerleştirme adlarıyla benzerdir. Varlık üzerindeki bir bölüm, bir yerleştirme adıyla ya da yer adıyla kullanılan bir yerleştirme sıfatıyla gösterilebilir.

Örnek 15:

a. La droite / l'angle droite – Sağ / Sağ köşe

L'arrière / la partie arrière – Arka / arka bölüm

L'avant / la partie avant – Ön / ön bölüm

L'intérieur / la région interne – İç / iç bölge

b. Il y a deux tiroirs à l'avant de l'armoire / dans la partie avant de l'armoire.

Dolabın önünde iki çekmece var.

Dolabın ön bölümünde iki çekmece var.

Örnek 15a'da yerleştirme adlarıyla yerleştirme sıfatlarının aynı bölümü benzer şekilde adlandırabileceklerini gösteren bazı ad ve ad dizimleri verilmiştir. Örnek 15b'de ise hedef konumundaki *çekmecenin* yeri bir içsel yerleştirme adı olan *alt* ya da *bölüm* yer adıyla birlikte kullanılan *alt* içsel yerleştirme sıfatı aracılığıyla belirtilmiştir.

Bunun yanında içsel yerleştirme sıfatları sadece yer adlarıyla birlikte kullanılmazlar, içsel yerleştirme adlarıyla birlikte de kullanılabilirler. Bu durumda ad uzamsal bilgiyi verir, sıfat ise bu bilgiyi kesinleştirir.

Örnek 16:

a. Il y a du lierre sur la partie nord de la maison.

Evin kuzey bölümünde bir sarmaşık var.

b. Il y a du lierre sur l'aile nord de la maison.

Evin kuzey kanadında bir sarmaşık var.

(Borillo, 1998: 78)

Örnek 16a'da içsel yerleştirme sıfatı olan *kuzey*, yer adı olan *bölüm* ile kullanılmıştır. Bu tümcede uzamsal bilgiyi veren *kuzey* sıfatıdır. Örnek 16b'de ise içsel yerleştirme sıfatı olan *kuzey*, içsel yerleştirme adı olan *kanat* ile birlikte kullanılmıştır. Bu durumda uzamsal bilgiyi *kanat* vermiş, *kuzey* ise bu bilgiyi belirginleştirip kesinleştirmiştir.

Bir içsel yerleştirme sıfatı ile bir içsel yerleştirme adının birlikte kullanılabilmesi için özelliklerinin birbirine uyması gerekir. Bu yüzden bu sıfatlar sıklıkla daha genel olan yer adlarıyla birlikte kullanılmaktadırlar.

Örnek 17:

a. *L'arrière frontal de l'armoire. / *Dolabın ön arkası.

b. La partie frontale de l'armoire. / Dolabın ön bölümü.

Örnek 17a'da olduğu gibi *arka* içsel yerleştirme adıyla *ön* içsel yerleştirme sıfatının yönsel özelliklerinden (fr. propriété directionnelle) dolayı birlikte kullanılması mümkün değildir. Bunun yerine *ön* sıfatının örnek 17b'de olduğu gibi yer adı olan *bölüm* ile kullanılması daha uygundur.

4.2. Dışsal Yerleştirme Ad ve Sıfatları

İçsel yerleştirme adlarına oranla sayıları oldukça az olan dışsal yerleştirme adları, varlık ya da yerle ilişki içerisinde olan uzam parçasını betimler ve hedefe olan uzaklığı vurgular. Bu adlar uzamsal bölgeleri (fr. région spatiale) betimlerler.

Örnek 18:

a. Les abords du fleuve. / Nehrin dolayları

b. Les alentours de la maison. / Evin etrafı

Örnek 18a'daki *dolay* dışsal yerleştirme adı nehrin çevresindeki uzamsal bölgeyi betimler ve geniş bir alanı kaplar. Aynı şekilde 18b'deki *etraf* dışsal yerleştirme adı da evin çevresindeki geniş alanı betimler.

Dışsal yerleştirme sıfatları da sayıca çok azdır ve dışsal yerleştirme adları gibi uzamsal bölgeyi betimlerler.

Örnek 19:

Atlar koşacak. Pehlivanlar güreşecek. Şehirlerden, dolayı köylerden çağrılanlar geliyorlar. – M. Ş. Esenal.

(TDK Türkçe Sözlük, 2005: 556)

Örnek 19'da *dolayı* sıfatı, dışsal yerleştirme sıfatıdır ve çevrede, etrafta bulunan köyleri betimlemek için kullanılmıştır.

Bunun yanında varlıkların dış kısmını betimleyen bazı adlar hem içsel yerleştirme adı hem de dışsal yerleştirme adı olarak kullanılabilir.

Örnek 20:

- a. L'extérieur de la maison est tout fleuri. / Evin dışı tamamen çiçeklenmiş.
b. L'extérieur de la boîte est laqué. / Kutunun dışı laka ile cilalanmış.

(Borillo, 1998: 79)

Örnek 20a'da *dış* evin çevresindeki uzamı betimlemektedir, bu yüzden dışsal yerleştirme adıdır. Örnek 20b'de ise *dış* kutunun kenarlarını betimlemektedir ve içsel yerleştirme adıdır. Aynı özellik sayıca çok az olan dışsal yerleştirme sıfatları için de geçerlidir.

Türkçede içsel ve dışsal yerleştirme adları bir tamlayan olarak belirtili ad tamlaması oluştururlar. Bu belirtili ad tamlamalarına gelen yönelme {-A}, bulunma {-DA} ve çıkma {-DAn} durumu ekleri ile iyelik belirticili ilgeç (ing. possessive-marked postposition) yapıları olarak kullanılırlar. Bu konuya ayrıntılı olarak bölüm 5.2.1'de inceleyeceğiz. Göksel ve Kerslake (2005: 250) iyelik belirticili ilgeç yapısında kullanılan içsel ve dışsal yerleştirme adlarını tablo 2'deki gibi belirlemiştir.

Tablo 2

Göksel ve Kerslake (2005: 250)'in Belirlediği Yerleştirme Adları

Türkçedeki bazı yerleştirme adları
Ön
Arka
İç
Dış
Üst
Alt
Yan
Karşı
Ara
Etraf
Çevre
Öte

Bu bölümde durağan ve devingen uzamsal ilişkilerde sıklıkla kullanılan ve varlıklar ile uzamın biçimsel özelliklerini betimlemeye yarayan yerleştirme ad ve sıfatlarından söz ettik. Vücudun bölümleri, çevrenin bölümleri, cisimlerin ilişkisel bölümleri ve soyut uzamsal kavramlar olmak üzere dört temel kaynaktan türemiş olan yerleştirme ad ve sıfatları kendi aralarında içsel ve dışsal olmak üzere iki ayrılır. Dilde sıklıkla kullanılan içsel yerleştirme ad ve sıfatları uzamsal ilişkiye belirginlik katarken dışsal yerleştirme adları sayıca çok azdır ve mesafe belirtirler.

5. UZAMSAL İLGEÇ, BELİRTEÇ VE EKLER

Bütün uzamsal betimlemeler, üç temel birim aracılığıyla yapılır: iki varlık ve bu varlıklar arasında kurulan uzamsal ilişki. Hedef ve işaret adını verdiğimiz bu varlıklar arasında iki türde uzamsal ilişki gerçekleşir. Bunlardan ilki durağan uzamsal ilişki, diğeri ise devingen uzamsal ilişkidir. Uzamsal betimlemeyi oluşturan bu temel birimler ad, sıfat, ilgeç, belirteç, eylem gibi çeşitli dilbilgisel ulamlarla ifade edilirler. Bu ulamların uzamsal ilişkilerde kullanımı ise dilden dile farklılık göstermektedir.

Durağan uzamsal ilişkiler ilgeçler (fr. préposition et postposition), çeşitli belirteciler (önek, son ek vb.) ve içsel yerleştirme ad ve sıfatları aracılığıyla gerçekleşirken devingen uzamsal ilişkiler ise eylemler ve eylemlerle birlikte kullanılan ilgeç, belirteç, eklerle gerçekleşir. Her dil kendi özelliklerine göre uzamsal gerçekliği bu ulamlar aracılığıyla ifade eder.

Stosic (2002: 16)'a göre Fransızca'da, eylemler ve ilgeçler (fr. préposition) hem durağan hem de devingen uzamsal ifadelerin temelini oluşturur. Fransızca konuşucuları hedef olan varlık ile işaret olan varlık arasındaki ilişkileri eylem ve ilgeçleri birlikte kullanarak kurar.

Türkçede ise uzamsal ilgeçler (fr. préposition spatiale) yoktur. Durağan ve devingen uzamsal ilişkiler yönelme {-A}, bulunma {-DA} ve çıkma {-DAn} durum ekleri ve eylemler aracılığıyla gerçekleşir. Bu son ekler ya doğrudan işaret konumundaki varlığı gösteren ada eklenirler ya da içsel yerleştirme adlarına eklenerek ilgeç öbekleri (ing. postpositional phrase) oluştururlar.

Bunun yanında eylemi yer bakımından etkileyen yer belirtecileri (fr. adverbe de lieu) hem Türkçede hem de Fransızca'da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ulamları incelemeye Fransızca'daki uzamsal ilgeçlerden kısaca söz ederek başlayacağız.

5.1. Uzamsal İlgeçler

Fransızcada uzamsal betimlemede kullanılan sözlüksel birimlerin önemli bir bölümünü oluşturan uzamsal ilgeçler, araştırmacılar tarafından çok ilgi görmüştür. Stosic (2002: 17)’e göre uzamsal ilgeçler üzerine yapılan çalışmalar ikiye ayrılabilir: yer değiştirmenin anlambiliminde ilgeçlerin rolünü belirleme çalışmaları ve belirli bir ilgecin anlambilimini betimleme çalışmaları.

Stosic (2002: 17)’e göre yer değiştirme ifadelerinde ilgeçlerin rolü üzerine yapılan çalışmalar, devingen uzamsal ilişkinin anlamının eylem ve ilgeçlerin anlambilimsel özelliklerinin birleşmesi sonucu ortaya çıktığını gösterse de eylemin rolü daha önceliklidir.

Belirli bir ilgecin anlambilimini betimleme çalışmaları da Stosic (2002: 18)’e göre Fransızcadaki uzamsal ifadelerde özellikle durağan uzamsal ifadelerde ilgeçlerin sahip olduğu önemi ortaya çıkarmıştır.

Fransızcada uzamsal ilişkilerin temelini oluşturan uzamsal ilgeçler (fr. préposition spatiale) biçimbilimsel düzlemde ikiye ayrılır: basit ilgeçler (fr. préposition simple) ve birleşik ilgeçler (fr. préposition composée).

Örnek 1:

a. Les lunettes sont sur la table. / Gözlük masanın üstünde.

b. Le tableau est au-dessus du coffre. / Tablo sandığın üstünde.

(Kopecka, 2004: 29)

Örnek 1a’da hedef konumunda gözlüğün yeri işaret konumunda olan masa aracılığıyla belirtilmiştir ve bu iki varlık arasındaki ilişki basit ilgeç olan “sur” (üstünde) ile sağlanmıştır. Örnek 1b’de ise hedef konumunda olan tablonun yeri işaret konumunda olan sandık aracılığıyla belirtilirken uzamsal ilişki birleşik ilgeç olan “au dessus de” (üstünde) ile gösterilmiştir.

Biçimbilimsel olarak basit ve birleşik olarak ikiye ayrılan ilgeçleri, Borillo (1998: 82) anlambilimsel olarak da ikiye ayırır: topolojik ilgeçler (fr. préposition topologique) ve yansıtıcı ilgeçler (fr. préposition projective).

İçsel yerleştirme ilgeçleri (fr. préposition de localisation interne) olarak da adlandırılan topolojik ilgeçler, “à” ({-A}, {-DA}), “dans” (içinde, {-DA}), “sur” (üstünde) gibi basit ilgeçler ve içsel yerleştirme adlarıyla birleşerek oluşan “au milieu de” (ortasında), “au bas de” (aşağısında) gibi birleşik ilgeçlerden oluşur.

Dışsal yerleştirme ilgeçleri (fr. préposition de localisation externe) olarak da adlandırılan yansıtıcı ilgeçleri topolojik ilgeçlerden ayıran, uzamsal ilişki kurdukları iki varlık arasında ne temas, ne destek ne de içindeleme ilişkisi vardır. Bunlar “devant” (önünde), “sous” (altında) gibi basit ilgeçlerin yanında “aux environs de” (çevresinde), “à l’extérieur de” (dışında) gibi birleşik ilgeçlerden oluşurlar.

Aynı zamanda uzamsal ilgeçleri durağan ve devingen özelliklerine göre ulamlara ayırabiliriz. Borillo (1998: 84-85) bu özelliklere göre uzamsal ilgeçleri, konumsal ilgeçler (fr. préposition positionnelle), bağlamsal olarak devingen olan ilgeçler ve içkin olarak devingen olan ilgeçler olmak üzere ulamlara ayırmıştır.

Tablo 3
Farklı Özelliklere Göre Uzamsal İlgeçler (Borillo, 1998: 85)

	Topolojik ilgeçler		Yansıtıcı ilgeçler	
	Basit	Birleşik	Basit	Birleşik
Durağan ve bağlamsal olarak devingen olan ilgeçler	À ({-A}, {-DA}) dans (içinde, {-DA}) sur (üstünde) chez ({-A}, {-DA}) en ({-A}, {-DA})	au fond de (dibinde) au bord de (kenarında) au bout de (sonunda) au coeur de (ortasında) au centre de (merkezinde) au dedans de (içinde)	devant (önünde) derrière (arkasında) sous (altında) entre (arasında (iki şey)) vers (-e doğru) parmi (arasında (üç ya da fazla şey))	près de (yanında, yakınında) en face de (karşısında) le long de (boyunca) autour de (çevresinde) à droite de (sağında) à portée de (-in erimi içinde)
İçkin olarak devingen olan ilgeçler	de {-DAn} depuis {-DAn}	jusqu'à (-e kadar)	vers (-e doğru) pour (-e doğru) via (yoluyla)	au-devant de (karşısına) à la rencontre de (karşılamaya) en direction de (yönünde) de dessous (altından) par dessous (altında, altından)

Tablo 3’de görüldüğü gibi Borillo uzamsal ilgeçleri anlambilimsel düzlemde topolojik ve yansıtıcı ilgeçler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu iki ulam kendi arasında biçimbilimsel düzlemde basit ve birleşik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Borillo bu sınıflandırmayı daha sonra durağan ve devingen uzamsal ilişkiler çerçevesinde ele almış ve uzamsal ilgeçleri yine iki ulama ayırmıştır. İlk ulam,

durağan olan fakat bağlamsal olarak devingen olabilen ilgeçlerdir. İkinci ulam ise içkin olarak devingen özelliğe sahip ilgeçlerdir.

Fransızcada ilgeçlerle sağlanan bu uzamsal ilişkiler Türkçede ad durum eklerinden yönelme durumu eki {-A}, bulunma durumu eki {-DA} ve çıkma durumu eki {-DAn} ile kurulmaktadır. Uzamsal ekler diyebileceğimiz bu ekler içsel ve dışsal yerleştirme adlarına eklenerek ilgeç öbekleri (ing. postpositional phrase) oluştururlar ve Fransızcadaki uzamsal ilgeçler gibi işlev görürler.

5.2. Uzamsal Ekler

İlgeçler (fr. préposition) özellikle Hint – Avrupa dillerinde uzamsal ilişkilerde sıklıkla kullanılan birimler olmasına rağmen, Türkçe gibi bazı diller bu birimlere sahip değildir. Bu yüzden Türkçede uzamsal ilişkilerde ad durum ekleri kullanılır.

Bu ekler farklı araştırmacılar tarafından farklı terimlerle çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 36-39) bu ekleri, ad durumları başlığı altında yönelme durumu, kalma durumu ve çıkma durumu olarak adlandırmış ve çeşitli özelliklerini sıralamıştır. Korkmaz (2009: 23 – 24) ise bu ekleri, “cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan ekler” olarak tanımladığı ad çekimi ekleri başlığı altında yönelme, bulunma, çıkma durumu olarak ele almıştır.

Banguoğlu ad durumlarını iç çekim halleri olarak adlandırmış ve bu üç durumu “kime hali adın yönelme, girme hali (datif), kimde hali adın durma, kalma hali (locatif), kimden hali ise çıkma (ablatif), uzaklaşma halidir” diye tanımlamıştır (2007: 328). Kime hali, kimde hali ve kimden hali olarak adlandırdığı ad durumlarının uzamsal özellikleri üzerine durmuş ve bu üç duruma yer yön halleri adını vermiştir. Banguoğlu bu özelliği “bu üç hal adın zaman ve mekan içinde yer ve yön gösterme halleridir. Bu halleri ile bu adlar fiilin olduğu yerleme (localisation) şartlarını belirtirler. Bu sebeple onlara yer yön halleri adını veririz” diye tanımlamıştır (2007: 328). Bu ad durumlarının uzam dışında çeşitli kullanımları da

vardır ancak bizim çalışmamız bu eklerin sadece uzamsal özelliklerini ele almaktadır.

Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 36)’a göre “yönelme durumunda, adın belirttiği kavrama yöneliş, dönüş söz konusudur”. Yönelme durumu eki {-A}, ada eklenerek yaklaşma, varma, yönelme ilgisiyle eyleme bağlanır. Korkmaz (2009: 280)’e göre ise “yönelme durumu, kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur”. Eylemdeki hareket yönelme durumu eki almış ada doğrudur. Bu durum, devingen uzamsal ilişkilerde kullanılır.

Örnek 2:

- a. Burak yarın Rize’ye gidiyor.
- b. Yolcular uçağa biniyorlar.

(TÖMER, Hitit, 2002: 24)

Örnek 2a’da hedef konumunda olan Burak ile işaret konumunda olan Rize arasındaki devingen uzamsal ilişki, işaret olan ada {-A} yönelme durumu eki getirilerek yapılmıştır. Örnek 2b’de de hedef konumunda olan yolcular ile işaret konumunda olan uçak arasındaki devingen uzamsal ilişki işarete gelen yönelme durumu eki aracılığıyla sağlanmıştır.

Durağan uzamsal ilişkilerde kullanılan bulunma durumu, Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 37)’a göre “kalma, içinde olma bildirir”. Korkmaz, bu durumu “genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur” diye tanımlamıştır (2009: 289). Vardar (2002: 127)’e göre ise “eylemin belirttiği edimin gerçekleştiği yeri gösteren ad durumu” olan bulunma durumu ada {-DA} ekinin eklenmesiyle belirtilir.

Örnek 3:

- a. Öğrenciler sınıfta, sandalyelerde oturuyor.
- b. Kardeşim Almanya’da yaşıyor.

(TÖMER, Hitit, 2002: 20)

Örnek 3a'da hedef konumunda olan öğrencilerin yeri iki farklı işaret aracılığıyla belirtilmiştir. İşaret konumunda olan sınıf ve sandalye adlarına {-DA} eki getirilerek hedef ve işaret arasındaki durağan uzamsal ilişki betimlenmiştir. Örnek 3b'de de hedef konumunda olan kardeşim ile işaret konumunda olan Almanya arasındaki uzamsal ilişki bulunma durumu aracılığıyla durağan olarak betimlenmiştir.

Çıkma durumu ada {-DAn} ekinin eklenmesiyle yapılır ve devingen uzamsal ilişki belirtir. Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 38)'e göre "bu durum genellikle bir çıkma, ayrılma gösterir". Vardar (2002: 60)'a göre ise çıkma durumu, "ad ya da ad soylu sözcüklerde genellikle kaynak, uzaklaşma, ayrılma belirten durum"dur. Korkmaz, çıkma durumunu "kelime gruplarında ve cümlede, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ad durumudur" şeklinde tanımlamıştır (2009: 301). Eylemin gösterdiği hareket çıkma durumundaki addan dışarıya doğrudur.

Örnek 4:

- a. Kardeşim yarın İzmir'**den** geliyor.
- b. Eti kasap**tan**, ekmeği bakkal**dan** alıyoruz.

(TÖMER, **Hitit**, 2002: 23)

Örnek 4a'da hedef konumunda olan kardeşim ile işaret konumunda olan İzmir sözcükleri arasındaki devingen uzamsal ilişki çıkma durumu aracılığıyla belirlenmiştir. 4b'de hedef konumunda olan et ve ekmek ile işaret konumunda olan kasap ve bakkal arasındaki uzamsal ilişki işaret olan sözcüklere {-DAn} ekinin eklenmesiyle belirlenmiştir.

Uzamsal ekler olarak adlandırabileceğimiz yönelme durumu, bulunma durumu ve çıkma durumu ekleri doğrudan varlık adlarına ya da içsel ve dışsal yerleştirme adlarına eklenirler. Böylelikle diğer dillerde sıklıkla kullanılan uzamsal ilgeçleri karşılarlar. Bu eklerin içsel ve dışsal yerleştirme adlarına eklenerek oluşturdukları

yapıları, Göksel ve Kerslake (2005: 241) iyelik belirticili ilgeçler (ing. possessive-marked postpositions) olarak adlandırmıştır.

5.2.1. İyelik Belirticili İlgeçler

Bir içsel ya da dışsal yerleştirme adına iyelik eki ile yönelme, bulunma, çıkma durumu eklerinden biri getirilerek iyelik belirticili ilgeç oluşturulur. Underhill'e göre "Türkçedeki ilgeçli yapılar (ing. postpositional construction) ilgeç değildir, sadece belirtili ad tamlamasıdır ama İngilizcedeki ilgeç tümceleriyle tekabül ederler" (1985: 234). Aynı özellik Fransızca için de geçerlidir, Türkçede yerleştirme adlarıyla kurulan belirtili ad tamlamaları yönelme, bulunma, çıkma durum eklerinden birini aldıklarında Fransızcadaki ilgeçli yapılar gibi kullanılırlar.

Örnek 5:

- a. **Masanın üstünde** bir kitap var.
- b. Il y a un livre **sur la table**.
- c. There is a book **on the table**.

Örnek 5a'da *masa* ve *üst* adları belirtili ad tamlaması oluşturarak *masanın üstü* olmuş ve {-DA} bulunma durumu ekini alarak da uzamsal özellik kazanmıştır. İyelik belirticili ilgeç yapısı olarak adlandırılan bu yapının eşdeğeri Fransızcada "sur", İngilizcede "on" ilgecidir.

İyelik belirticili ilgeç yapısında, yerleştirme adı onu tamlayan ada uygun iyelik eki alır ve belirtili ad tamlaması oluşturur. Daha sonra ise hedef ve işaret arasındaki uzamsal ilişkinin türüne göre de yönelme, bulunma, çıkma durumu eklerinden birini alır.

Örnek 6:

- a. Halı **masanın altında**.
- b. Halıyı **masanın altına** koydum.
- c. Köpek **masanın altından** üstüme sıçradı.

(Kornfilt, 1997: 248)

Örnek 6’da *masa* ve *alt* adları belirtili ad tamlaması oluşturmuş ve daha sonra da uzamsal ilişkinin işlevine göre ad durum eklerinden birini almıştır.

Kornfilt (1997: 242 – 256) iyelik belirticili ilgeç yapılarını, ad çekimlerinin (ing. noun inflection) yerel anlamsal işlevleri (ing. local semantic function) başlığı altında incelemiştir ve Türkçede bu işlevlerin büyük çoğunluğunun belirli sözlüksel birimler tarafından değil de dolaylı ifadeler (ing. periphrastic expression) tarafından yerine getirildiğini söylemiştir.

Tablo 4
Kornfilt (1997: 242 – 256) Belirlediği Türkçedeki Bazı İyelik Belirticili İlgeçler

	Bulunma (at rest)	- e hareket (motion to)	- den hareket (motion from)	Geçerek hareket (motion past)
Yakın	Yakın –ın –da	Yakın –ın –a	Yakın –ın –dan	Yakın –ın –dan
Bitişik	Bitişik –in –de	Bitişik –in –e	Bitişik –in –den	Bitişik –in –den
İç	İç –in –de	İç –in –e	İç –in –den	İç –in –den
Dış	Dış –ın –da	Dış –ın –a	Dış –ın –dan	Dış –ın –a
Ön	Ön –ün –de	Ön –ün –e	Ön –ün –den	Ön –ün –den
Arka	Arka –sın –da	Arka –sın –a	Arka –sın –dan	Arka –sın –dan
Üzer (üzeri)	Üzer –in –de	Üzer –in –e	Üzer –in –den	Üzer –in –den
Üst	Üst –ün –de	Üst –ün –e	Üst –ün –den	Üst –ün –den
Alt	Alt –ın –da	Alt –ın –a	Alt –ın –dan	Alt –ın –dan
Yan	Yan –ın –da	Yan –ın –a	Yan –ın –dan	Yan –ın –dan
Taraf	Taraf –ın –da	Taraf –ın –a	Taraf –ın –dan	Taraf –ın –dan
Öte	Öte –sin –de	Öte –sin –e	Öte –sin –den	Öte –sin –den
Karşı	Karşı –sın –da	Karşı –sın –a	Karşı –sın –dan	Karşı –sın –dan
Ara	Ara –sın –da	Ara –sın –a	Ara –sın –dan	Ara –sın –dan

Kornflit tablo 4’de görüldüğü gibi iyelik belirticili ilgeçleri dört duruma göre sınıflandırmıştır: bulunma durumu, -e hareket (yönelme durumu), -den hareket (çıkma durumu) ve –den geçerek hareket. Bu iyelik belirticili ilgeçler bir tamlayan olarak durağan ve devingen uzamsal ilişkilerde uzamı betimlemede kullanılırlar.

Örnek 7:

- a. Lamba masanın üzerinde.
- b. Lambayı masanın üzerine astım.
- c. Lamba masanın üzerinden yere düştü.
- d. Uçak adanın üzerinden geçerek yoluna devam etti.

(Kornfilit, 1997: 246)

Örnek 7a’da iyelik belirticili ilgeç olarak kullanılan *üzerinde* tamlayan olarak *masanın* adını almış ve *lambanın* bulunma durumunu belirtmiştir. 7b’de *üzerine* tamlayan olarak *masanın* sözcüğünü alarak *lambanın* masanın üzerine hareketle oraya konulduğunu belirtken 7c’deki *üzerinden* ise masanın üzerinden hareketle *lambanın* düştüğünü belirtmiştir. 7d’de ise *üzerinden* tamlayan olarak *adanın* sözcüğünü almış ve *uçacağın* oradan geçerek hareket ettiğini belirtmiştir. Kornfilit (1997: 247) *üzer* (üzeri) ve *üst* sözcükleriyle oluşturulan iyelik belirticili ilgeçlerin aynı bağlamlarda birbirleri yerine kullanılabildiklerini söylemiştir. Örnek 7’deki tümcelerinde hepsinde bu iki iyelik belirticili ilgeç yer değiştirebilir.

Türkçedeki iyelik belirticili ilgeçler ve Fransızcadaki ilgeçler (fr. préposition) hedef ve işaret arasında kurdukları uzamsal ilişkiler çerçevesinde belirli özelliklere sahiptirler. Bu sahip oldukları özellikler onları birbirlerinden ayırır ve onların hangi durumlarda kullanıldıklarını belirginleştirir. Vandeloise ilgeçlerin sahip olduğu bu özellikleri aile benzerliği (fr. ressemblance de famille) olarak adlandırmıştır, örneğin Fransızcadaki *dans* ilgecinin aile benzerliği *içeren / içerilen* ilişkisidir (Aktaran Vieu, 1991: 30 - 32). Biz de Türkçedeki *içinde* iyelik belirticili ilgecini bu aile benzerliği çerçevesinde inceleyeceğiz.

5.2.1.1. “İçinde” İyelik Belirticili İlgeci ve İçeren – İçerilen İlişkisi

İşsel yerleştirme adı olan “iç” sözcüğünün iyelik eki ile bulunma durumu eki olarak oluşturduğu “içinde” iyelik belirticili ilgeci durağan uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde kullanılır. Bu iyelik belirticili ilgecin uzamsal özelliklerini belirleyen içeren – içerilen ilişkisidir. Bu durumda hedef içerilen, işaret ise içeren konumundadır.

Örnek 8:

Arabanın içinde iki kişi oturuyor.

(Öztopçu, 2006: 281)

Örnek 8’de işaret konumunda olan *araba* içeren, hedef konumunda olan *iki kişi* ise içerilendir. Böylelikle *içinde* ilgecinin sahip olduğu içeren – içerilen ilişkisi özelliği araba ve iki kişi arasında kurulan durağan uzamsal ilişkinin biçimini belirlemiştir.

Vandeloise *içinde* ilgecini “işaretin sınırları hedefin sınırlarını içerir” şeklinde tanımlamıştır (Aktaran Vieu, 1991: 32). Bu durumda içindeleme ilişkisi içinde olan bu iki varlık üç boyutludur. İşaret kendi sınırları içerisinde belirli ölçülerde hedefin de sınırlarını içerir.

Örnek 9:

a. Les vêtements sont dans la valise. / Kıyafetler valizin içinde.

b. Il y a une mouche dans la pièce. / Odanın içinde bir sinek var.

(Borillo, 1998: 88)

Örnek 9a’da işaret konumunda olan valizin sınırları hedef konumunda olan kıyafetlerin sınırlarını da içermektedir. Aynı şekilde 9b’de de işaret konumundaki odanın sınırları hedef konumundaki sineğin sınırlarını da içermektedir.

Vandeloise’a göre *içinde* ilgecinin biri kuralsal biri türemiş olmak üzere iki farklı kullanım özelliği vardır:

1. “a b’nin içindeyse işaretin sınırları hedefin sınırlarını içerir.”
2. “a b’nin içindeyse işaretin dış sınırları hedefin sınırlarını kısmen içerir.”

(Aktaran Vieu, 1991: 32)

İçeren – içerilen ilişkisinin kuralsal kullanım özelliği; işaretin sınırlarının hedefin sınırlarını tamamen içermesidir, türemiş kullanım özelliği ise işaretin dış sınırlarının hedefin sınırlarını kısmen içermesidir.

Örnek 10:

- a. L’oiseau est dans la cage. / Kuş kafesin içinde.
- b. Les fleurs sont dans la vase. / Çiçekler vazoun içinde.

Örnek 10a’da işaret konumunda olan kafesin sınırları hedef konumunda olan kuşun sınırlarını tamamen içerir. Bu kuralsal kullanım özelliğidir. Örnek 10b’de işaret konumunda olan vazoun dış sınırları hedef konumunda olan çiçeklerin sınırlarını kısmen içerir. Bu ise türemiş kullanım özelliğidir.

İçinde ilgecinin aile benzerliği (fr. ressemblance de famille) olan içerilen – içeren ilişkisini belirleyen özellikler Vandeloise’a göre şunlardır:

1. “İçerilen içereye doğru hareket eder ama tersi olmaz.”
2. “İçeren içerilenin konumunu belirler ama tersi olmaz.”
3. “İçerilen kısmen de olsa içerenin içindedir.”

(Aktaran Vieu, 1991: 34)

İşaret konumunda olan içeren ile hedef konumunda olan içerilenin aralarındaki ilişkiyi sağlayan *içinde* ilgecinin aile benzerliğini belirleyen üç özellik vardır. Hedef içindeleme ilişkisi içinde işarete doğru hareket eder ve hedef içerilen işaret ise içeren olur. İşaret konumunda olan içeren hedef konumunda olan içerilenin konumunu belirlerken içerilen tamamen ya da kısmen içerenin sınırları içinde yer alır.

Durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde sıklıkla kullanılan bu ilgeçlerin ve eklerin yanında bir de eylemin önüne gelerek onu yer bakımından belirten yer belirteçleri vardır.

5.3. Yer Belirteçleri

Hedef ile işaret arasında kurulan uzamsal ilişkinin betimlenmesinde kullanılan bir başka sözcük türü de yer belirteçleridir (fr. adverb de lieu). Yer belirteçleri eylemin önüne gelerek onu yer bakımından belirtir. Vardar (2002: 224) tarafından “yer bakımından bir belirleme getiren belirteç” olarak tanımlanan yer belirteçleri, Banguoğlu (2007: 373)’e göre ise “bir oluş, veya kılınışın mekan içinde yerini ve yönünü belirten zarflar”dır. Eylemden önce gelen yer belirteçleri, onu yer ve yön bakımından etkiler.

Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 87) yer belirteçlerinden “bu belirteçler, eylemi yer bakımından belirleyen sözcüklerdir; bunlar çoğunlukla eylemin yönünü de belli ederler” diye söz eder. Eylemi yer ve yön bakımından belirleyen yer belirteçleri sadece eylemle birlikte kullanılırlar.

Örnek 11:

- a. İçeri(ye) girelim mi?
- b. Yukarı(ya) çıktılar.

(Göksel ve Kerslake, 2005: 234)

Örnek 11a’da *içeri* sözcüğü *girmek* eylemini ve 11b’de *yukarı* sözcüğü *çıkma* eylemini yer – yön bakımından belirtmektedir. İçeri ve dışarı sözcükleri bu tümcelerde yer belirteci konumundadır. Gencan (2001: 451)’e göre bu sözcükler yalın durumda kullanıldıklarında yer belirtecidir, yönelme, bulunma ya da çıkma durumu aldıklarında ise dolaylı tümleç sayılırlar. Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 87) ise “bu sözcükler ad durumu eklerini aldıkları zaman da belirteç olarak kullanılırlar” diyerek herhangi bir ayırım yapmamıştır.

Bunun yanında belirteçler ad ve sıfattan kesin olarak ayrılamaz. Yerleştirme ad ve sıfatları olarak sınıflandırdığımız birçok ad ve sıfat aynı zamanda yer belirteci olarak da kullanılmaktadır. Gencan (2001: 451)'e göre “sözcüklerin çeşidi, konuluş anlamından çok, kullanılış anlamına bağlıdır. Bir sözcük hem ad, hem sıfat, hem belirteç olarak kullanılabilir”. Bu durum yer belirteçlerinde sıklıkla görülmektedir ve onların diğer sözcük türlerinden ayrımını zorlaştırmaktadır.

Örnek 12:

- a. İçeriden sesler geliyor.
- b. İçeri odadan sesler geliyor.
- c. İçeri girmekten korkarak bahçedeki demir kanepeye oturmak istedi. – P. Safa

(TDK Türkçe Sözlük, 2005: 929)

İçeri sözcüğü örnek 12a'da “iç bölüm” anlamında ad olarak, 12b'de “iç bölümde olan” anlamında sıfat olarak, 12c'de ise “iç yana doğru” anlamında belirteç olarak kullanılmıştır.

Bu bölümde Fransızcada hedef ve işaret arasında kurulan uzamsal ilişkinin temelini oluşturan uzamsal ilgeçlerden (fr. préposition spatiale) hareketle Türkçede bu birimler yerine hangi birimlerin kullanıldığını betimlemeye çalıştık. İlk önce Fransızcadaki uzamsal ilgeçlerinin genel özelliklerinden söz ettik. Uzamsal ilgeçler biçimbilimsel düzlemde basit ve birleşik ilgeçler olmak üzere ikiye ayrılırken anlambilimsel düzlemde de topolojik ve yansıtıcı ilgeçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Uzamsal ilgeçlerin kullanımı durağan ve devingen uzamsal ilişkiye göre de farklılık göstermektedir. Bu düzlemde de uzamsal ilgeçler ikiye ayrılır; durağan olan fakat bağlamsal olarak devingen olabilen ilgeçler ve içkin olarak devingen olan ilgeçler.

Fransızcada ve birçok Hint – Avrupa dilinde uzamsal ilişkilerde sıklıkla kullanılan bu ilgeçler Türkçede yoktur. Türkçe uzamsal ilgeçler yerine uzamsal ekler olarak adlandırabileceğimiz yönelme {-A}, bulunma {-DA} ve çıkma {-DAn} durumu ekleri kullanılır. Bu ekler doğrudan işaret konumundaki ada eklenebilirken içsel ve dışsal olarak ikiye ayırdığımız yerleştirme adlarına da eklenebilmektedir.

Yerleştirme adları tamlayan alarak belirtili ad tamlaması oluşturur. Bu belirtili ad tamlamasına yönelme, bulunma ve çıkma durumu eklerinin eklenmesiyle de iyelik belirticili ilgeç (ing. possessive-marked postposition) yapılarını oluştururlar. Uzamsal eklerin dışında Türkçede sıklıkla kullanılan bir başka birim de iyelik belirticili ilgeçlerdir ve bunlar Fransızcadaki uzamsal ilgeçleri karşılarlar.

Türkçede sıklıkla kullanılan uzamsal ekler ve iyelik belirticili ilgeçleri betimledikten sonra “içinde” ilgecini Vandeloise’ın belirlediği aile benzerliği (fr. ressemblance de famille) çerçevesinde betimlemeye çalıştık. Her uzamsal ilgeç sahip olduğu özelliklerin bütününe göre bir aile benzerliği gösterir. Fransızcada sıklıkla kullanılan “dans” ilgecinin aile benzerliği “içeren – içerilen” ilişkisidir. Biz de Türkçede “dans” ilgecini karşılayan “içinde” iyelik belirticili ilgecini bu aile benzerliği ölçüsünde incelemeye çalıştık. Bu inceleme ilişkisinde hedef konumunda olan varlık içerilen, işaret konumunda olan varlık ise içerendir. Bu ilişki çerçevesinde içerilen içerene doğru hareket eder, içeren içerilenin konumunu belirler ve içerilen tamamen ya da kısmen içerenin sınırları içinde yer alır.

Son olarak da eylemin önüne gelerek onu yer ve yön bakımından belirleyen yer belirteçlerinden söz ettik. Genel olarak belirteç ad ve sıfattan kesin olarak ayrılamaz, bu yüzden sözcük türünü sözcüğün tümce içindeki konumu belirler. Aynı sözcük hem ad, hem sıfat, hem de belirteç olarak kullanılabilir. Türkçede yer belirteçleri sadece eylemden önce gelir ve onu yer – yön bakımından etkiler.

6. UZAMI BELİRTEN EYLEMLER

Hedef ve işaret arasındaki durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde kullanılan bir başka sözcük türü de eylemlerdir. Eylemler, varlıkların durumlarını, hareketlerini ve özellikle yer değiştirmelerini betimlerken kullanılır. Kullanılan eylem, bazen çıkış noktasını, bazen varış noktasını, bazen her ikisini de belirtebilir.

İki ya da daha fazla varlık arasındaki uzamsal ilişkiye katılan ve bu uzamsal ilişkinin betimlenmesinde önemli bir rol oynayan yerleştirme eylemleri (fr. verbe locatif), Borillo (1998: 117)'e göre durağan eylemler (fr. verbe statique) ve devingen eylemler (fr. verbe dynamique) olmak üzere iki büyük ulama ayrılır.

Durağan eylemler, hedef ile işaret arasında kurulan durağan uzamsal ilişkide hedefin işaret aracılığıyla geçici ya da kesin olarak bir yerde yerleştirilmesine yardımcı olur. Devingen eylemler ise hedef ile işaret arasında kurulan devingen uzamsal ilişkinin temelini oluşturan hedefin yer değiştirmesi ya da hedef ile işaretin eşzamanlı yer değiştirmesi özelliklerinin ifade edilmesine katkıda bulunur.

Borillo (1998: 119)'a göre durağan eylemler ve devingen eylemler olmak üzere iki büyük ulama ayırdığımız yerleştirme eylemleri sözdizimsel düzlemde pek farklılık göstermezken eylemlerin anlambilimsel özellikleri ile birlikte kullanıldıkları birimlerin anlambilimsel özelliklerinin etkisi bu iki ulamı birbirinden ayırır.

6.1. Durağan Eylemler

Durağan uzamsal ilişkiler bir varlığın kendinden daha büyük, daha belirgin ya da daha görülebilir başka bir varlık aracılığıyla konumunun belirlenmesidir. Konumu belirlenen varlık olan hedef ve bu konumu belirlemede araç olarak kullanılan varlık olan işaret arasındaki ilişkiye katılan eylemlere durağan eylemler denir.

Kopecka (2004: 47) durağan eylemlerin betimlenmesinde çıkış noktası olarak Wilkins ve Levinson’un önerdiği *temel yerleştirme yapısını* (fr. construction locative de base) alır. Temel yerleştirme yapısının özelliği, bir varlığın başka bir varlık aracılığıyla yerleştirilmesidir. Bu yapı “X nerede?” sorusuna cevap verir. Bu soruya verilecek en tipik cevap da “X Y’nin üstünde” cevabıdır. Kopecka (2004: 53) bir temel yerleştirme yapısının üç özelliği olduğundan söz eder:

1. Odak hedefin yerleştirilmesinin üzerindedir.
2. Hedef bilgi konumundadır.
3. Hedef bilinen bir bilgiye sahiptir, böylelikle betimlenir.

Örnek 1:

Le livre est sur la table. / Kitap masanın üstünde.

Örnek 1, “kitap nerede” sorusuna “kitap masanın üstünde” cevabını verir ve bir temel yerleştirme yapısıdır. Bu tümcenin odağı hedef konumunda olan kitabın yerleştirilmesi üzerindedir ve kitap tümcede bilgi konumundadır. Kitap biçimsel olarak bilinen özelliklere sahiptir ve bu özellikleri aracılığıyla masanın üstüne yerleştirilip betimlenmiştir.

“X nerede?” sorusuna cevap vermek için diller farklı türlerde eylemler kullanmaktadırlar. Kopecka (2004: 53)’e göre bazı diller *olmak* gibi nötr yerleştirme eylemleri (fr. verbe locatif neutre) kullanırken bazıları da *ayakta olmak*, *uzanmış olmak* gibi duruş belirten yerleştirme eylemlerini kullanırlar. Türkçede bu soruya cevap verirken genellikle ekeylem kullanılır. Bir ada ya da ad soylu sözcüğe {-Dİr} koşacı eklenerek yapılan ekeylemde genellikle {-Dİr} koşacı silinir, kullanılmaz.

Örnek 2:

- a. Otobüs durağı, tam o binanın arkasında(dır).
- b. Durak eczanenin önünde(dir).

(Öztopçu, 2006: 278)

Örnek 2a’da “X nerede?” sorusuna iyelik belirticili ilgeç olan *altında* sözcüğü {-Dİr} koşacını alarak ekeylemle cevap vermiştir. 2b’de de iyelik belirticili ilgeç

önünde {-Dİr} koşacını alarak ekeylemlerle bu soruyu cevaplamıştır. Her iki örnekte de {-Dİr} koşacı silinmiştir ve kullanılmamıştır.

Kopecka (2004: 55)'e göre Fransızcada iki yapı “X nerede?” sorusuna cevap vermez:

1. Gösterme sözceleri (fr. énoncé présentatif): *c'est*
2. Var / yok sözceleri (fr. énoncé existentiel): *il y a*

Örnek 3:

a. Où est le bouchon? – C'est un bouchon dans la bouteille. /

Kapak nerede? – O şişenin içindeki kapak.

b. Où est le trou? – Il y a un trou dans la serviette.

Delik nerede? – Peçetede bir delik var.

(Kopecka, 2004: 55)

Örnek 3a'da *c'est* ile kurulan gösterme sözcüğü ve 3b'de *il y a* ile kurulan var / yok sözcüğü “X nerede?” sorusuna cevap vermemektedir. Kopecka (2004: 55)'e göre bu yapılar yerleştirmede araç olarak kullanılan varlığı yani işareti ön plana çıkartırken hedefi de arka planda bırakır. Temel yerleştirme yapısında ise ön planda olan hedefdir, işaret sadece hedefin yerleştirilmesinde yardımcı konumdur.

Kopecka (2004: 61)'e göre temel yerleştirme yapısının özellikleri şunlardır:

1. “X nerede?” sorusuna cevap verir.
2. Biri hedefi biri işareti gösteren iki adsal birimden, durağan eylemden ve ilişkisel bir birimden oluşur.
3. Hedef olan adı tümcede bilgi konumunda gösterir ve daha önceden bilinen bilgi aracılığıyla betimler.
4. Hedefin yerleştirilmesine odaklanır.
5. Yerleştirmenin kökenini göstermeden durağan yerleştirme anlamı içerir.

Örnek 4:

- Affedersiniz, otobüs durağı nerede?

- Otobüs durağı eczanenin önünde.

(Öztopçu, 2006: 278)

Örnek 4’ü temel yerleştirme yapısının özellikleri çerçevesinde ele alırsak, bu tümce “X nerede?” sorusuna cevap verir ve zaten bu soru örnekte geçmektedir. Otobüs durağı hedefi gösterirken eczane de işareti göstermektedir. İlişkisel bir birim olan *önünde* iyelik belirticili ilgeci silinmiş {-Dİr} koşacı almış ve ekeylem oluşturmuştur. Türkçede ekeylem sıklıkla kullanılan durağan eylemlerdendir. Otobüs durağı tümcede bilgi konumundadır ve konuşucu daha önceden otobüs durağı ile ilgili bilgiye sahiptir. Tümcenin odağı ise otobüs durağının yerleştirilmesi üzerine kuruludur. Temel yerleştirme yapısı bu tümcede yerleştirmenin kökenini göstermeden otobüs durağının eczanenin önünde olduğu bilgisini verir.

Temel yerleştirme yapısı dışında durağan uzamsal ilişkiler farklı yapılarla da ifade edilmektedir. Hedef bir işaret aracılığıyla yerleştirilirken farklı eylemler kullanılabilmektedir. Borillo (1998: 119)’e durağan uzamsal ilişkilerde kullanılan durağan eylemler sözdizimsel düzlemde dolaysız tümleçli geçişli eylemler (fr. verbe transitif direct) ve dolaylı tümleçli geçişli eylemler (fr. verbe transitif indirect) olmak üzere ikiye ayrılır.

Örnek 5:

- a. Un tapis recouvre la table. / Örtü masayı kaplıyor.
- b. Le coffre renferme des papiers. / Kasa evrakları kapsıyor.
- c. Le livre est sur l’étagère. / Kitap etajerin üstünde.
- d. La table disparaît sous les livres. / Masa kitapların altında gözden kaybolmuş.

(Borillo, 1998: 120)

Örnek 5’deki farklı tümcelerde görüldüğü gibi dolaysız ya da dolaylı tümleçli geçişli eylemlerin özelliğine göre hedef ve işaret tümce içinde yer değiştirebilmektedir. 5a’da *kaplamak* durağan eylemiyle kurulan uzamsal ilişkide *örtü* hedef konumunda *masa* ise işaret konumundadır. 5b’de *kapsamak* durağan eylemi hedef konumunda olan *evraklar* ile işaret konumunda olan *kasa* arasındaki uzamsal ilişkiyi belirtmektedir. *Kaplamak* ve *kapsamak* eylemleri dolaysız tümleçli

geçişli eylemlerdir ve sahip oldukları özellikler tümce içinde hedef ile işaretin farklı yerlerde kullanılmasını sağlamıştır. 5c’de Fransızcada *être* (olmak) eylemi *sur* (üstünde) ilgecini alarak hedef konumunda olan *kitap* ile işaret konumunda olan *etajer* arasındaki uzamsal ilişkiyi betimlemiştir. Bu yukarıda söz ettiğimiz temel yerleştirme yapısıdır ve Türkçede –Dir koşacı ile yapılan ekeylem aracılığıyla yapılır. 5d’de *gözden kaybolmak* durağan eylemi hedef konumunda olan *kitaplar* ile işaret konumunda olan *masa* arasındaki uzamsal ilişkiyi betimlemeye yardımcı olmaktadır. Dolaylı tümleçli geçişli eylemler olan {-Dir} ekeylemi (*être*) ile *gözden kaybolmak* eylemlerinin özelliklerine göre tümce içinde hedef ve işaret yer değiştirebilmektedir.

Borillo (1998: 120 – 124) kaplamak, kapsamak, olmak ({-Dir}) ve gözden kaybolmak eylemleri gibi kullanılan durağan eylemleri tablo 5’deki gibi belirlemiştir.

Tablo 5
Borillo'nun Belirlediği Durağan Eylemler

Kaplamak (Recouvrir)	Kapsamak (Renfermer)	-DİR / olmak (Etre)	Gözden kaybolmak (Disparaître)
Oturmak (occuper)	İçermek (contenir)	Bulunmak (se trouver)	Taşmak (déborder de)
-in üstünde bulunmak (surmonter)	Hapsetmek (emprisonner)	Var (Il y a)	İle dolup taşmak (regorger de)
Örtmek (joncher)	Sarmak (entourer)	Oturmak (demeurer)	Yıkılmak (crouler sous)
Kenarını –i ile çevirmek (border)	Kuşatmak (encercler)	-de yer almak (sièger)	Bol olmak (abonder en)
Doldurmak (remplir)	Çerçevelemek (encadrer)	Yuva yapmak (nicher)	Tıka basa dolu olmak (être bourré de)
Sarmak (entourer)	Taşımak (porter)	Tünemek (percher)	İle dolu olmak (être rempli de)
Tıkamak (obstruer)	Desteklemek (supporter)	Park etmek (stationner)	
Kapamak (barrer)	Saklamak (receler)	Yükselmek (s'élever)	
Yer yer kaplamak (parsemer)		Uzanmak (s'étendre)	
		Yayılmak (s'étaler)	
		Dikilmek (se dresser)	

Örnek 6:

İstanbul'un bir simgesi haline gelen Kapalı Çarşı Nuruosmaniye ve Beyazıt camileri ile Mahmutpaşa Çarşısı arasında **yer alır**. 30.700 metrekarelik geniş bir alanı **kapsar**. Kapalı Çarşı'nın üstü kurşun kaplı ve pencereleri yüzlerce kubbe ile **örtülüdür**....

(Özsoy, 2009: 228)

Örnek 6'da *yer almak*, *kapsamak* ve *örtülü olmak* durağan eylemleri kullanılmıştır. İlk tümcede hedef konumundaki *Kapalı Çarşı* işaret konumundaki *Nuruosmaniye* ve *Beyazıt camileri* ile *Mahmutpaşa Çarşısı* aracılığıyla *arasında* ilişkisi içinde *yer almak* eylemiyle yerleştirilmiştir. İkinci tümcede yine hedef konumunda olan *Kapalı Çarşı* işaret konumundaki *30.700 metrekarelik geniş bir*

alan aracılığıyla *kapsamak* eylemiyle yerleştirilmiştir. Son tümcede ise hedef konumunda olan *pencereler* işaret konumundaki *yüzlerce kubbe* aracılığıyla *örtülü olmak* eylemiyle belirtilmiştir.

Örnek 7:

...Anneannemin evi iki katlı. Evin birinci katında küçük bir koridor **bulunuyor**. Koridorun sağında büyük bir salon, salonun duvarlarında anneannemle büyükbabamın resimleri, ünlü ressamların tabloları ve çok güzel bir guguklu saat **var**. Guguklu saatin solunda, bir çantanın içinde eski bir Kuran **duruyor**. Salonun karşısında ise çok güzel bir mutfak **var**....

(Polat, 2008: 118)

Örnek 7’de hedefler ile işaretler arasındaki durağan uzamsal ilişkiler *bulunmak*, *var* ve *durmak* eylemleriyle kurulmuştur. Hedef konumunda olan *koridor* işaret konumunda olan *evin birinci katı* aracılığıyla *–de bulunmak* eyleminin katkısıyla yerleştirilmiştir. Diğer tümcede ise *var* durağan eylemine gönderimde bulunan iki farklı tümce vardır. İlkinde hedef konumunda olan *salon* işaret konumunda olan *koridor* aracılığıyla *sağında* ilişkisi içinde yerleştirilirken ikinci tümcede ise *anneannemle büyükbabamın resimleri, ünlü ressamların tabloları ve çok güzel bir guguklu saat* olmak üzere üç farklı hedef, işaret konumunda olan *salonun duvarları* aracılığıyla yerleştirilmiştir. Bir sonraki tümcede hedef konumunda olan *Kuran* işaret konumunda olan *çanta* ile *içinde* ilişkisi içinde *durmak* durağan eylemiyle yerleştirilmiştir. Son tümcede ise hedef konumundaki *mutfak* işaret konumundaki *salon* aracılığıyla *karşısında* ilişkisi içinde *var* durağan eylemiyle yerleştirilmiştir.

Anlambilimsel düzlemde tüm bu eylemler farklı özellikler gösterirler. Borillo (1998: 125) *olmak*, *var*, *bulunmak* gibi eylemleri *saf yerleştirme eylemleri* (fr. verbe pur locatif) olarak adlandırmış ve bu eylemlerin hedefin doğasında bulunan özelliklere, biçimine ya da duruşuna katkıda bulunmadıklarını söylemiştir.

Anlambilimsel düzlemde durağan eylemler, yön durumuna ve uzamsal boyut özelliklerine sahip olabilirler. Durağan eylem hedef konumundaki varlığın boyutsal

özelliklerini belirtebilir ve aynı zamanda onun dikey ya da yatay eksenindeki yön durumuna belirginlik katabilir. Bunun yanında durağan eylemler hedefin uzamdaki konumu ve içinde bulunduğu duruşunu da belirginleştirebilir.

Örnek 8:

La ville s'étale sur la colline. / Şehir tepenin üstünde yayılıyor.

(Borillo, 1998: 125)

Örnek 8'de hedef konumundaki *şehir* işaret konumundaki *tepe* aracılığıyla yerleştirilmiştir. Bu yerleştirmede *yayılmak* eyleminin sahip olduğu *yüzey* özelliği hedef konumundaki şehir sözcüğünün boyutsal özelliğini belirlemiş ve böylelikle şehir bir yüzey olarak betimlenmiştir.

Bununla birlikte durağan eylemlerin büyük çoğunluğu hedef ve işaretin sahip olduğu özelliklere göre uzamsal ilişkiyi belirginleştirir. Örneğin hedefin insan, hayvan ya da nesne olması durağan eylemin kullanımını etkiler.

Örnek 9:

a. La vieille dame séjourne à l'hôtel. / Yaşlı kadın otelde kalıyor.

b. Un oiseau niche sur le toit. / Bir kuş çatıya yuva yapıyor.

(Borillo, 1998: 126)

Örnek 9a'da hedef konumunda olan *yaşlı kadın* ile işaret konumunda olan *otel* arasındaki uzamsal ilişkiyi belirtmek için *kalmak* eylemi kullanılmıştır. *Kalmak* durağan eylemi sadece insanlar için kullanılmaktadır. 9b'de ise hedef konumunda olan *kuş* ile işaret konumunda olan *çatı* arasındaki uzamsal ilişki *yuva yapmak* eylemiyle kurulmuştur. *Yuva yapmak* eylemi ise sadece hayvanlar için kullanılır.

Bazı durağan eylemler hedef ve işaretin katı, sıvı ya da gaz olma durumlarına göre kullanılabilirken bazı durağan eylemler çoğulluk belirtirler. Bunun yanında varlığın o anki durumu hakkında bilgi veren durağan eylemler de vardır.

Örnek 10:

- a. L'oiseau plane dans le ciel. / Kuş gökyüzünde süzülüyor.
- b. La foule se presse dans les rues. / Kalabalık sokaklara yığılmış.
- c. La voiture stationne au bord du trottoir. / Araba kaldırımın kenarına park edilmiş.

(Borillo, 1998: 126)

Örnek 10a'da *süzülmek* eylemin havada gerçekleştiğini gösterirken, 10b'de *yığılmak* eylemin birçok kişi tarafından yapıldığını göstermektedir. 10c'de *park etmek* ise hedefin o anki durumunu belirtmektedir.

6.2. Devingen Eylemler (Yer Değiştirme Eylemleri)

Temelini hareket ve yer değiştirmenin oluşturduğu devingen uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale dynamique), hareketli varlıklar ile doğası gereği sabit ya da hareketli olan varlıklar arasında gerçekleşir. Bu ilişkilerin betimlenmesinde ise sıklıkla devingen eylemler kullanılır.

Yer değiştirme eylemleri (fr. verbe de déplacement) olarak da adlandırılan devingen eylemler, uzamsal – zamansal değişimi (fr. changement spatio-temporel) gösterir. Bir hedefin bir işaret aracılığıyla yerinin değiştirilmesi durumunda yer değiştirme eylemleri kullanılır. Yer değiştirme sürecinde sadece yer değiştiren hedef olabilir, bu durumda işaret sabit kalır. Ama bu süreçte hem hedef hem işaret de yer değiştirebilir.

Yörünge (fr. trajectoire), yer değiştirmenin çeşitli bileşenleri arasında en temel olandır ve sözcede her zaman ifade edilir. Bütün yer değiştirmeler bir yörüngeyi varlığını gerektirir. Yer değiştirmede bir hedef yörünge ekseninde bir zamanda bir işaretten yola çıkarak başka bir zamanda amaç olan işarete ulaşır. Bir işaretten diğerine ulaşırken de hedef bir mesafeyi geçmek zorundadır; bu mesafe yörüngeyi başlangıç noktası ile bitiş noktası arasında yer alan uzam parçasıdır. Talmy'ye göre "bir dilin yol (yörünge) bileşenini olayın içine kodlayabilme derecesi, diller arası

farklılaşmayı ortaya koyan bir ölçüt olarak görülmektedir” (Aktaran Yelkenaç, 2006: 13).

Talmy, dilleri yer değiştirmenin en temel birimi olan yörüngeyi (fr. *trajectoire*) ifade ediş biçimlerine göre ikiye ayırmıştır: yörüngeyi eylemler aracılığıyla belirtenler ve eyleme gelen uzamsal birimler aracılığıyla belirtenler (Aktaran Kopecka, 2004: 105). Yörüngeyi eylemler aracılığıyla belirtenler *eylemsel çerçeveli diller* (fr. *langue à cadre verbal*), yörüngeyi eyleme eklenen uzamsal birimler aracılığıyla belirtenler ise *uydulu diller* (fr. *langue à satellite*) olarak adlandırılmıştır.

Yelkenaç (2006: 24)’e göre eylemsel çerçeveli dillerde *eylem* öz bileşeni taşır ve birincil yapıyı oluştururken uydulu dillerde *uydu* öz bileşeni taşır ve birincil yapıdır. Kopecka (2004: 152)’e göre bu sınıflandırma içinde Fransızca, eylemsel çerçeveli dil olarak tanımlanmaktadır. Bu diller yer değiştirmenin yörüngesini temel eyleme yüklerler ve yer değiştirme tarzını ifade etmek için de ulaçları (fr. *gérondif*) kullanırlar.

Örnek 11:

a. Pierre est entré à l’école en courant. / Pierre okula koşarak girdi.

b. Pierre est sorti de l’école en courant. / Pierre okuldan koşarak çıktı.

(Kopecka, 2004: 152)

Örnek 11a’da yer değiştirmenin yörüngesi, dışarıdan içeriye geçiş anlamında olan *entrer* (*girmek*) eylemiyle belirtilirken 11b’de yer değiştirmenin yörüngesi, içeriden dışarıya geçiş anlamında olan *sortir* (*çıkma*) ile belirtilmiştir. Bu iki eylem yer değiştirmenin yörüngesini içerir, yer değiştirmenin biçimini ise *en courant* (*koşarak*) ulacı belirtir.

Uydulu dillerin öz bileşenini oluşturan uydu, Talmy’ye göre “eylemin kız kardeşi konumunda olan adsıl tümlecin (nominal complement) ya da ilgeç tümlecin dışında herhangi bir birime ait dilbilgisel ulamdır” (Aktaran Yelkenaç, 2006: 10). Uydu birimi bir ek ya da bir sözcük olabilmektedir. Kopecka (2004: 114) uydulu

dillere (langue à satellite) Lehce örneğini vermiştir. Bu diller yer değiştirmenin yörüngesini eyleminin kökü dışında bir öneke yükler ve bu durumda eylem de yer değiştirmenin biçimini ifade eder.

Örnek 12:

a. Pawel w-biegl do szkoly. / Pawel okula koşarak girdi.

Ad / içeriye / koşmak / -a / okul

b. Pawel wy-biegl ze szkoly. / Pawel okuldan koşarak çıktı.

Ad / dışarıya / koşmak / -dan / okul

(Kopecka, 2004: 114)

Örnek 12a'da yer değiştirmenin yörüngesi dışarıdan içeriye geçiş anlamında kullanılan *w-* (*içeriye*) önekinde, 12b'de ise içeriden dışarıya geçiş anlamında kullanılan *wy-* (*dışarıya*) önekinde yüklenmiştir. Bu iki tümcede de yer değiştirmenin biçimini *biec* (*koşmak*) eylemi belirtmektedir. Bu tümcelerde bu önekler hareketin uzamsal değişim olarak kurulmasını sağlamıştır ve bu yüzden bu önekler uzamsal olayların kavramlaştırılmasında önemli rol oynarlar.

Örnek 13:

...Otele **yürüyerek döndük**, bu sırada kasaba ve markete uğrayıp piknik için malzemeler aldık. Otelde bir araba kiralama şirketi vardı. Giyinip hazırlandıktan sonra üstü açık bir araba kiraladık. Yola çıkmadan önce benzinciden benzin aldık...

(Polat, 2008: 184)

Örnek 13'de yer değiştirmenin yörüngesini temel eylem olan ve geri gelmek anlamında kullanılan *dönmek* eylemi belirlerken yer değiştirmenin biçimini ise *yürüyerek* ulacı gösterir.

Örnek 14:

...Toprak yok olmakla kalmıyor, tarım alanlarını da **sürükleyip götürüyor** beraberinde. Bu da başka bir sorunu gündeme getiriyor; köyden kente göç....

(TÖMER, **Hitit 2**, 2002: 72)

Örnek 14’de yer değiştirmenin yörüngesini bir yerden bir yere taşımak anlamında kullanılan *götürmek* eylemi gösterirken, yer değiştirmenin biçimini de *sürükleyip* ulacı belirtmektedir.

Örnek 13 ve 14’den Türkçenin de *eylemsel çerçeveli dil* özelliği gösterdiğini çıkarabiliriz. Yer değiştirmenin yörüngesi temel eyleme yüklenir ve yer değiştirmenin biçimi bir ulaç yardımıyla belirlenir. Yelkenaç’a göre de Türkçe eylemsel çerçeveli diller arasında yer alır ve Türkçenin eylemsel çerçeveli dil olarak sözdizimsel düzenlemesi şöyledir:

Türkçe gibi E-çerçeveli diller devinimi kodlarken eylem içerisinde bulunan boşluğa yol bileşenini yerleştirme eğilimindedir. Tarzı kodlamak için de eylemin içerisinde yer kalmadığı için tarz bileşeni eylemin dışındaki birimlerle kodlanmaktadır. Bu yapılar belirteçler olabileceği gibi, bağmlanmış tarz eylem yapıları, gösterme anlatımları ya da düşünsesler de olabilmektedir (2006: 29).

Örnek 13 ve 14’de olduğu gibi yol bileşeni yani yörünge *dönmek* ve *götürmek* eylemlerine yüklenmiş, tarz yani yer değiştirmenin biçimi ise *yürüyerek* ve *sürükleyip* ulaçları aracılığıyla belirtilmiştir.

Yer değiştirme eylemleri, doğası gereği kendi isteğiyle hareket edebilen insan ya da hayvanların hareketlerini belirtmenin yanında yer değiştirme özelliğine sahip makineler ile yerçekimi gibi fizik kurallarına maruz kalan bütün nesnelerin hareketlerini de belirtir. Borillo (1998: 132) yer değiştirme eylemlerini sözdizimsel düzlemde dolaysız tümleçli geçişli eylemler (fr. verbe transitif direct) ve dolaylı tümleçli geçişli eylemler (fr. verbe transitif indirect) olmak üzere ikiye ayrılır.

Örnek 15:

- a. Le train quitte la gare. / Tren gardan ayrılıyor.
- b. La mer rejette une épave. Deniz batmış bir eşyayı dışa atıyor.
- c. La balle roule sur le sol. / Top zeminde yuvarlanıyor.
- d. Le jardin fourmille d’insectes. / Bahçe böceklerle dolup taşıyor.

(Borillo, 1998: 132)

Durağan eylemlerde olduğu gibi yer değiştirme eylemlerinde de eylemin özelliğine göre hedef ve işaret tümce içinde yer değiştirebilir. Örnek 15a'da hedef konumundaki *tren* işaret konumundaki *gar* aracılığıyla *ayrılmak* eylemiyle yer değiştirmektedir. 15b'de ise hedef konumunda olan *batmış eşya* işaret konumunda olan *deniz* aracılığıyla *dışa atmak* eyleminin özelliğine göre yer değiştirmektedir. 15c'de hedef konumundaki *top* işaret konumundaki *zemin* aracılığıyla *yuvarlanmak* eylemiyle, 15d'de de hedef konumunda olan *böcekler* işaret konumunda olan *bahçe* aracılığıyla *dolup taşmak* eylemiyle yer değiştirmektedir.

Örnek 16:

Murat iki yıldan beri New York'ta bir üniversitede yüksek lisans yapıyor. Bugün Türkiye'ye **dönüyor**. Şimdi yurttan **çıkıyor** ve taksiye **biniyor**. Taksi yurttan havaalanına yarım saatte **gidiyor**. Murat takside gazete okuyor. Yarım saat sonra taksiden **iniyor**. Saate bakıyor, saat sekiz. Uçak bir buçuk saat sonra New York'tan **kalkıyor**, Paris'e **gidiyor**. Murat gece 03.30'da, Paris'te bu uçaktan **iniyor**, başka bir uçağa **biniyor**. Bu uçak İstanbul'a **gidiyor**. Murat uçakta kitap okuyor, biraz uyuyor ve müzik dinliyor. Uçak dört saat sonra, saat 07.30'da İstanbul'a **iniyor**. Murat İstanbul'da otobüse **biniyor** ve Ankara'ya **gidiyor**. Onlar arabaya **biniyorlar** ve eve **gidiyorlar**. Arabada sohbet ediyorlar, gülüyorlar ve müzik dinliyorlar.

(Polat, 2008: 34)

Örnek 16'da *dönmek*, *çıkamak*, *binmek*, *inmek*, *gitmek* ve *kalkmak* yer değiştirme eylemleri kullanılmıştır. Bu eylemlerden *dönmek*, *çıkamak*, *binmek*, *inmek* ve *gitmek* kendi doğası gereği hareket etme özelliğine sahip insanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu metinde bu eylemleri gerçekleştirerek yer değiştiren hedef konumundaki *Murat*'tır. Bunun yanında *kalkmak*, *inmek* ve *gitmek* yer değiştirme özelliğine sahip makineler tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Bu metinde bu eylemleri gerçekleştirerek yer değiştiren hedef konumundaki *taksi* ve *uçaktır*.

Yer değiştirme bir yörünge (fr. *trajectoire*) üzerinde gerçekleşir. Bu yörünge eksenini üzerinde hedef konumundaki varlık bir işaretten yola çıkarak başka bir işarete ulaşır ve bu süreçte de bir mesafeyi geçmek zorundadır. Kopecka (2004: 113)'e göre yer değiştirme üç aşamadan oluşur:

1. Yer değiştirmenin başı olan başlangıç aşaması
2. Yer değiştirmenin sonu olan bitiş aşaması
3. Yer değiştirmenin izlediği yolu gösteren orta aşama.

Yer değiştirmenin bu üç aşaması yer değiştirme eylemlerinin kullanımını da etkiler. Bu üç aşamanın her biri için kullanılan farklı yer değiştirme eylemleri vardır.

Yer değiştirmenin başlangıç aşaması, hedefin bir işaretten uzaklaşmasını ifade eder. Bu aşamada işaret daha önce bulunulan bir yeri gösterir. Bu aşamayı en iyi gösteren eylem *çıkmaq* eylemidir. Çıkmaq, yer değiştirmenin başladığı yerin üç boyutlu olduğunu ve içeriden dışarıya doğru bir geçiş olduğunu belirtir.

Örnek 17:

a. Les enfants sont sortis de l'école. / Çocuklar okuldan çıktılar.

b. Le hibou est sorti du trou d'arbre. / Baykuş ağaç kavuğundan çıktı.

(Kopecka, 2004: 161)

Örnek 17a'da hedef konumunda olan *çocuklar* ile işaret konumunda olan *okul* arasındaki devingen uzamsal ilişki yer değiştirme eylemi olan *çıkmaq* ile kurulmuştur. Burada hedef konumunda olan varlık yer değiştirmeden önce bulunduğu yerden başka bir yere geçiş yapmaktadır. Çıkmaq eyleminin özelliğinden dolayı geçiş içeriden dışarıya doğru olmaktadır. Aynı şey 17b'deki devingen uzamsal ilişki için de geçerlidir. Hedef konumunda olan *baykuş* işaret konumunda olan *ağaç kavuğundan* yani içeriden dışarıya geçiş yapmaktadır. Bu iki tümcede de yer değiştirmenin başlangıç aşaması belirtilmektedir.

Yer değiştirmenin bitiş aşaması ise hedefin yer değiştirmenin amacı olan işarete varmasını belirtir. Bu aşamayı belirten eylemler arasında *varmak*, *girmek*, *gelmek* ve *koymak* eylemlerini sayabiliriz.

Örnek 18:

a. Un groupe de touristes étrangers est venu à Lyon. /

Bir grup turist Lyon'a geldi.

b. Céline est arrivée à l'école. / Céline okula vardı.

c. Le train est entré dans le tunnel. / Tren tünele girdi.

d. Anne a mis le livre dans le sac. / Anne kitabı çantaya koydu.

(Kopecka, 2004: 162 – 164)

Yer değiştirmenin bitiş aşamasını belirten bu eylemler, varış noktasını kendi anlamsal özelliklerine göre farklı şekillerde belirtmektedirler. *Gelmek* eylemi işarete doğru olan yer değiştirmeyi konuşucunun görüş açısına göre belirler ve varılacak yerin uzamsal biçimi hakkında bilgi vermez. Örnek 18a'da *gelmek* eylemi konuşucunun da Lyon'da olduğunu gösterir ve varılan noktanın uzamsal biçimi hakkında bir bilgi yoktur. *Varmak* eylemi varlığın gerçek geometrik özellikleri ne olursa olsun, varılan yeri uzamda bir nokta olarak betimler. Örnek 18b'de geometrik özelliği hacim olan okul, nokta olarak betimlenmiştir yani varış noktasıdır. *Girmek* eylemi ise dışarıdan içeriye geçişi belirtir. Örnek 18c'de trenin kapalı olan ve bir içeriye sahip olan tünele girdiğini göstermektedir. *Koymak* eylemi ise varış noktasını yüzey ya da içeren olarak gösterir. Örnek 18d'de çanta içeren olarak betimlenmiştir.

Yer değiştirmenin orta aşaması ise hedefin yörünge üzerindeki başlangıç ve bitiş noktaları arasında yer değiştirme süresince izlediği mesafeyi gösterir. *Geçmek* eylemi bu aşamayı en iyi ifade eden eylemdir.

Örnek 19:

a. Le train est passé par le tunnel. / Tren tünelden geçti.

(Kopecka, 2004: 165)

Örnek 19a'da yer değiştirmenin yörüngesi üzerinde hedef konumunda olan trenin izlediği mesafe tüneldir ve geçmek eylemiyle bu mesafe belirtilmiştir.

Örnek 20:

...Saat ikide lokantadan **çıkıyor**, bakkala **gidiyor**. Bakkaldan bir gazete alıyor ve Alsancak'tan Basmane'ye kadar **yürüyor**. Saat üçte otele **geliyor** ve odada biraz gazete okuyor. Akşam saat altıda, otelde yemek yiyor. Odada televizyon seyrediyor....

(Polat, 2008: 42)

Örnek 20’de *çıkma*k eylemi yer değıştirmenin başlangıç noktası olan lokantayı gösterirken *gitmek* eylemi de bitiş noktası olan bakkalı göstermektedir. *Yürümek* eylemi yer değıştirmenin orta aşamasını belirtir, burada Alsancak’tan Basmane’ye kadar olan mesafeyi yani geçiş noktasını göstermektedir. Son olarak *gelmek* eylemi de varış noktası olan oteli belirtir.

Bu bölümde durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde önemli rol oynayan uzam belirten eylemleri tanımlamaya çalıştık. Yerleştirme eylemleri olarak betimlenen uzam belirten eylemler durağan ve devingen olmak üzere iki ulama ayrılmaktadır. Bu iki ulam sözdizimsel düzlemde çok farklılık göstermese de anlambilimsel düzlemde çeşitli farklılıklar göstermektedir.

Durağan eylemler, durağan uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde kullanılır ve bir varlığı başka bir varlık aracılığıyla bir yerde yerleştirir. *Olmak, bulunmak, durmak, içermek, kaplamak, çevrelemek, yer almak* gibi eylemlerden oluşan durağan eylemler dışında Türkçede {-DİR} koşacıyla yapılan ekeylem de durağan eylem olarak kullanılmaktadır.

Yer değıştirme eylemleri olarak da tanımlanan devingen eylemler, devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde kullanılır. Hedef konumundaki varlık sabit olan bir işaret aracılığıyla yer değıştirebilirken hem hedef olan varlık hem de işaret olan varlık aynı anda da yer değıştirebilir.

Yer değıştirme bir yörünge üzerinde gerçekleşir. Bu yörünge üç aşamayı kapsar; yer değıştirmenin başlangıç, bitiş ve orta aşamalarını. *Çıkma*k eylemi yer değıştirmenin başlangıç noktasını belirtirken, *gelmek, varmak, girmek, koymak* gibi eylemler de yer değıştirmenin bitiş noktasını belirtir. Bunların yanında başlangıç ve bitiş aşamaları arasındaki mesafeyi belirten eylemler de vardır. *Geçmek* bu eylemlere örnek olarak verilebilir.

7. BULGULAR VE YORUMLAR

7. 1. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Uzam

Bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin sonucunda uluslararası ilişkilerin giderek yoğunlaşması, uluslar arasında ilişkilerin kurulması ve iletişimin sağlanmasında başka ülkelerin dillerini öğrenme gereksinimini artırmıştır ve ülkeler kendi dillerinin öğretilmesi konusunda çeşitli çalışmalar yapmaya başlamışlardır:

İnsanlar, toplumlar, uluslar arasında bireysel, kurumsal, ulusal düzeyde ticaret, ekonomi, siyaset, askerlik, bilim, çalışma, turizm, eğitim, kültür, sanat, haberleşme alanlarında türlü yoğunlukta ikili, çoklu olmak üzere her türlü ilişkinin kurulup yürütülmesi için anadilinden başka uluslararası ortak dillerin öğrenilmesi gerekmektedir (Demircan, 1990: 17).

Bu gelişmelerle birlikte yabancı dil öğretimi alanında dünyada olduğu gibi ülkemizde de çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların en başında uluslararası bir dil niteliği kazanan İngilizce; daha sonra ise Fransızca, Almanca ve diğer diller gelmektedir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusundaki çalışmalar da gittikçe önemini arttırmakta ve bu alan hızla gelişmektedir. Bu çalışmalar arasında dillerin karşılaştırmalı olarak incelenip aralarındaki farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konulması önemli bir yere sahiptir. Çünkü yabancı dil öğretimi sürecinde ikinci bir dil öğrenen kişilerin karşılaştıkları çok farklı sorunlar vardır; bu sorunların önemli bir kısmı anadil ile amaç dil arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada Türkçedeki yer belirticileri Fransızcadaki yer belirticilerinin özelliklerinden yola çıkılarak betimlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda da bu iki dilin uzamı farklı şekillerde farklı birimlerle ifade ettiği sonucuna varılmıştır. Fransızcada uzamsal ifadelerin temelini oluşturan ilgeçler (fr. préposition) Türkçede yer almamaktadır. Türkçede bu ilgeçler farklı birimler tarafından ifade edilmektedirler. Brala (2002: 1)'e göre bir yabancı dil öğrenirken öğrenilmesinde en çok sorun yaşanan alanlardan biri ilgeçlerin (fr. préposition)

kullanımıdır. Türkçede böyle bir ulamın olmaması özellikle ilgeçlerin sıklıkla kullanıldığı Hint – Avrupa dillerini konuşanların Türkçe öğrenirken bu konuda zorlanmasına neden olmaktadır.

Brala (2002: 1)’e göre bir yabancı dilde ilgeçlerin nasıl doğru olarak kullanılacağını öğrenmek çok büyük bir iştir ve genellikle öğrenme aşamasında tam olarak başarılamaz. Bu yüzden ilgeçleri anlamak için dil sistemi içinde ilgeç sisteminin yapısı ve işlevleri iyi bilinmelidir. İlgeçlerin uzamsal ilişkilerin temelini oluşturması, diğer sözlüksel birimlerle bağlantılı olması ve uzamın insanların günlük yaşamında önemli bir yere sahip olması bu alanın incelenmesinin önemini arttırmaktadır.

Uzam farklı dillerde anlambilimsel düzlemde aynı özellikleri gösterse de biçimbilimsel ve sözdizimsel düzlemde çeşitli farklılıklar göstermektedir. Uzamın temelini oluşturan hedef ile işaret konumundaki varlıklar arasındaki durağan ve devingen uzamsal ilişkiler ifade edilirken her dil farklı sözlüksel birimleri kullanmaktadır. Genel olarak varlıkların biçimsel özellikleri ad ve sıfatlar tarafından betimlenirken varlıkların konumları ya da yer değiştirmeleri eylemler tarafından betimlenir. Genellikle dillerde uzamsal ilişkilerin temelini diğer sözlüksel birimlerle kullanılan uzamsal ilgeç ve belirteçler oluşturur.

Türkçede uzamı betimlerken çeşitli sözlüksel birimlerden yararlanılmaktadır. Yer adları, içsel yerleştirme ad ve sıfatları ile sayıca az olan dışsal yerleştirme ad ve sıfatları, varlıkları ve varlıkların biçimsel özelliklerini betimlerken yönelme, bulunma ve çıkma durumu ekleri Türkçedeki uzamsal ilişkilerin ifade edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Uzamsal ekler olarak adlandırabileceğimiz bu ekler iyelik eki almış içsel ve dışsal yerleştirme adlarına eklenerek iyelik belirticili ilgeç yapılarını oluştururlar. Bu yapılar Hint – Avrupa dillerinde sıklıkla kullanılan ilgeçleri (fr. préposition) karşılamaktadırlar. Bunların yanında yer belirteçleri eylemin önüne gelerek yer ve yön bildirirler. Durağan eylemler ile yer değiştirme eylemleri de uzamın ifade edilmesinde sıklıkla kullanılırlar. Türkçede uzamı ifade ederken kullanılan sözlüksel birimler Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6
Türkçede Uzamı İfade Ederken Kullanılan Sözlüksel Birimler

Ad	Yer adları Örnek: Ülke, şehir, köy, deniz, dağ, okul	
	İçsel yerleştirme adları Örnek: Evin önü	
	Dışsal yerleştirme adları Örnek: Okulun etrafı	
Sıfat	İçsel yerleştirme sıfatları Örnek: Dolabın ön bölümü	
	Dışsal yerleştirme sıfatları Örnek: Dolayı köyler	
Ek	Uzamsal ekler	Yönelme durumu eki {-A} Örnek: Ali yarın İstanbul'a gidiyor.
		Bulunma durumu eki {-DA} Örnek: Ali İstanbul'da yaşıyor.
		Çıkma durumu eki {-DAn} Örnek: Ali yarın İstanbul'dan geliyor.
İlgeç	İyelik belirticili ilgeçler	İçsel yerleştirme adları + iyelik eki + uzamsal ekler Örnek: Masanın üst + ün + de
		Dışsal yerleştirme adları + iyelik eki + uzamsal ekler Örnek: Evin etraf + ın + a
Belirteç	Yer belirteçleri Örnek: Annem içeri girdi.	
Eylem	Durağan eylemler Örnek: Murat otelde kalıyor.	
	Yer değiştirme eylemleri Örnek: Kardeşim okuldan geldi.	

Bu çalışmada uzamın Fransızcadan yola çıkılarak incelenmesi yabancı dil olarak Türkçe ğrenenlerin Türkçedeki uzamsal birimleri daha iyi anlamalarını ve daha kolay öğrenmelerini sağlayacaktır. Bunun yanında dilin uzamı ifade ediş biçimlerini bilmek bu konuda malzeme tasarlamayı da kolaylaştıracaktır.

Bu çalışmada tasarlanan malzemeler Avrupa Dil Portfolyosu A1 ve A2 düzeyine yöneliktir. A1 ve A2 düzeylerinin özellikleri ise şunlardır:

Tablo 7
Avrupa Dil Portfolyosu A1 ve A2 Düzeyleri

Beceriler	A1	A2
Dinleme	Benimle, ailemle ve yakın çevremle ilgili tanıdık sözcükleri ve çok temel kalıpları, yavaş ve net konuşulduğunda anlayabilirim.	Beni doğrudan ilgilendiren konularla ilişkili kalıpları ve çok sık kullanılan sözcükleri anlayabilirim. (Örneğin; En temel kişisel ve ailevi bilgiler, alışveriş, yerel çevre, meslek). Kısa, net, basit ileti ve duyurulardaki temel düşünceyi kavrayabilirim.
Okuma	Katalog, duyuru ya da afiş gibi yazılı metinlerdeki bildik adları, sözcükleri ve çok basit tümceleri anlayabilirim.	Kısa ve basit metinleri okuyabilirim. İlanlar, kullanım kılavuzları, mönüler ve zaman çizelgeleri gibi basit günlük metinlerdeki genel bilgileri kavrayabilir ve kısa kişisel mektupları anlayabilirim.
Karşılıklı Konuşma	Karşımdaki kişinin söylediklerini daha yavaş bir konuşma hızında yinlemesi ve söylemek istediklerimi oluşturmada bana yardımcı olması koşuluyla, basit yoldan iletişim kurabilirim. O anki gereksinime ya da çok bildik konulara ilişkin alanlarda basit sorular sorabilir ve cevap verebilirim.	Bildik konular ve faaliyetler hakkında doğrudan bilgi alışverişini gerektiren basit ve alışılmış işlerde iletişim kurabilirim. Genellikle konuşmayı sürdürebilecek kadar anlamasam da kısa sohbetlere katılabilirim.
Sözlü Anlatım	Yaşadığım yeri ve tanıdığım insanları betimlemek için basit kalıpları ve tümceleri kullanabilirim.	Basit bir dille ailemi ve diğer insanları, yaşam koşullarımı, eğitim geçmişimi ve son işimi betimlemek için bir dizi kalıp ve tümceyi kullanabilirim.
Yazılı Anlatım	Kısa ve basit tümcelerle kartpostal yazabilirim. Örneğin; Tatil kartpostalıyla selam göndermek gibi. Kişisel bilgi içeren formları doldurabilirim. Örneğin: Otel kayıt formuna isim, uyruk ve adres yazmak gibi.	Kısa, basit notlar ve iletiler yazabilirim. Teşekkür mektubu gibi çok kısa kişisel mektupları yazabilirim.

(Kaynak: <http://adp.meb.gov.tr/nedir.php>, son ulaşım: 13 Mayıs 2010)

7.1.1. Malzeme 1

NASREDDİN HOCA FIKRALARI

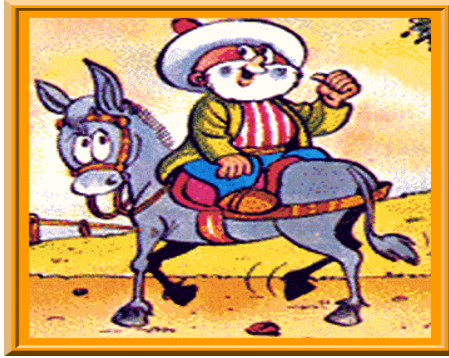
Hocaya sormuşlar:

- Cenaze götürülürken tabutun **önünde** mi, **sağında** mı, **solunda** mı, **ardında** mı gitmek daha sevaptır?

Hoca cevap vermiş:

- Her **tarafında** gidebilirsiniz, yalnız **içinde** gitmeyin...

Bir başka fıkra ise şöyledir:

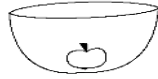

Bir gün Hoca, öğrencileriyle kırlarda dolaşmak istemiş. Eşeğine ters binip öğrencilerinin **önüne** geçmiş. Öğrenciler çok şaşırılmış ve Hocaya “Hocam, neden eşeğe ters bindin?” diye sormuşlar. Nasreddin Hoca ise, “Düz binsem siz **arkamda** kalacaksınız. Siz benim **önümde** gitseniz, ben sizin **arkanızda** kalacağım. Bunun için en doğrusu böyle binmek; ne ben sizin **arkanızda** kalayım ne de siz benim **arkamda**, hepimiz yüz yüze olalım.” diye cevap vermiş.

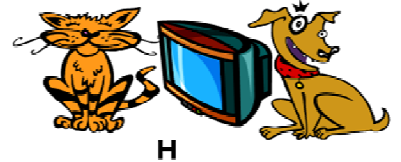
1. Yukarıdaki metni okuyun ve koyu harflerle yazılmış sözcükleri inceleyin.

Tabutun	önünde		Öğrencilerinin	önüne
Tabutun	Sağında		(benim)	arkamda
Tabutun	Solunda		Benim	önümde
Tabutun	Ardında		Sizin	arkanızda
Tabutun	her tarafında		Benim	arkamda
Tabutun	içinde			

2. Yukarıda koyu harflerle yazılmış sözcükleri aşağıdaki resimlerle eşleştirin ve tümceler kurun.

3. Aşağıdaki resimlere “kedi nerede?”, “köpek nerede” diye sorun ve cevaplayın.

Malzeme 1’de öğrenci iyelik belirticili ilgeç yapılarını fıkra türü aracılığıyla öğrenecektir. Öğrenciye öncelikle fıkra türü hakkında kısaca bilgi verilecek ve Türkiye’nin önemli fıkra karakterlerinden biri olan Nasreddin Hoca tanıtılacaktır. Böylelikle yabancı öğrenci dilbilgisel yapıyı öğrenirken bir yandan da Türk kültürüne dair bilgiler öğrenecektir. Öğrenci metni okuduktan sonra metin içinde geçen koyu harflerle yazılmış sözcükleri incelemesi istenecek ve bu dilbilgisel yapıların kullanımını keşfetmesi sağlanacaktır. Bu yapılar daha sonra tablo halinde öğrenciye sunulacaktır. 2. alıştırmada ise bu metin içinde geçen iyelik belirticili ilgeçlere dair resimler vardır. İlk önce öğrenciden bu ilgeçlerle resimleri eşleştirmesi istenecek, eşleştirme yaptıktan sonra da her biri için tümceler kurması istenecektir. Bu yapıları iyice öğrenen öğrenciye 3. alıştırmada farklı iyelik belirticili ilgeçleri kullanabileceği resimler verilecektir. Bu resimlerle beraber öğrenci bu yapıların “nerede” sorusunun cevabı olduğunu öğrenecektir. Bu alıştırma ilk önce soru – cevap şeklinde sözlü yapılacak, daha sonra da öğrencilerden bu tümceleri yazmaları istenecektir. Böylelikle öğrenci diğer dillerde sıklıkla kullanılan ilgeçlerin (fr. préposition) Türkçede farklı dilbilgisel yapılarla karşılandığını çeşitli alıştırmalar ve resimler aracılığıyla öğrenecektir.

7.1.2. Malzeme 2

BULUNMA DURUMU: -DA

Öğrenciler sınıfta ders dinliyorlar.

Berkay denizde yüzüyor

Çocuklar otobüste seyahat ediyor

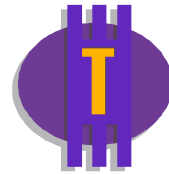
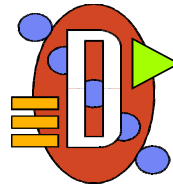
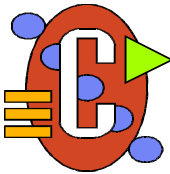
Burak yorganın altında ders çalışıyor.

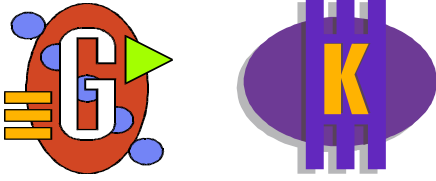
- Ailem Bursa'da yaşıyor.
- Bu akşam evde film izliyoruz.
- Okulda terli terli su içiyor, hasta oluyor.
- Kedi sepette uyuyor.
- Bütün mağazalarda indirim var.
- Sizin sokakta bakkal yok mu?

** ad + DA **

ÜNSÜZ DEĞİŞİMİ:

F, s, t, k, ç, ş, h, p + c, d, g = c → ç d → t g → k

Bulunma Durumunda Ünsüz Değişimi:

Annem mutfak**ta** bulaşık yıkıyor.

Kuş ağaç**ta** ötüyor.

Dolap**ta** peynir var mı?

Terast**a** çay içiyoruz.

Sepet**te** neler var?

F		
S		
T		ta
K	+ DA =	
Ç		te
Ş		
H		
P		

☀ Aşağıdaki boşlukları bulunma durumu ekiyle tamamlayın.

- 1- Duvar..... tablo var.
- 2- Banyo..... su akıyor ama mutfak.... akıyor.
- 3- Çocuklar piknik..... top oynuyor.
- 4- Babam fabrika..... çalışıyor.
- 5- Biz her gün yemekhane.... yemek yiyoruz.
- 6- Kuzenim Amerika..... yaşıyor.
- 7- Zeynep sınıf... ders çalışıyor.
- 8- Öğretmenler odası hangi kat....?

7.1.3. Malzeme 3:

Kuşlar nasıl hareket eder?

Kuşlar havada kalmak için kanat çırpar. Bazı kuşlar ise hava akımlarından yararlanarak kanat çırpmadan, süzülerek uçar. Uçmaya hazırlanan bir kuşun ilk yaptığı şey vücudunu alçaltarak, bacaklarını bükmek ve kanatlarını açmaktır. Sonra bacaklarını düzleştirerek havaya sıçrar. Hemen kanatlarını çırpmaya başlar. Kuşlar, havalanınca yükselmek için kanatlarını aşağı doğru çırpar. Kanat lekeleri aralarından hava geçmesine engel olacak şekilde sıkıca birarada tutar.

<http://www.tumgazeteler.com/?a=1542680>

1. Yukarıdaki metni okuyun ve aşağıdaki sorulara cevap verin.

- Kuşlar nasıl hareket eder?
- İnsanlar nasıl hareket eder?

2. Hayvanlar nasıl hareket eder? Aşağıdaki eylemleri resimlerle eşleştirin.

Yürümek, yüzmek, uçmak, zıplamak, sürünmek

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Hayvanlar nerede yürür, uçar, yüzer, sürünür ya da zıplar, tümce kurun.

Örnek: Balık denizde yüzer.

Malzeme 3 Türkçede yer değiştirme eylemlerini öğretmeye yönelik alıştırmalar içermektedir. Derse “Kuşlar nasıl hareket eder” adlı metinle giriş yapılacak ve öğrenciden bu metin içinde geçen eylemleri incelemesi istenecektir. Öğrenci metni iyice anladıktan sonra öğrenciye “kuşlar nasıl hareket eder” ve “insanlar nasıl hareket eder” soruları sorularak konuşma alıştırmaları yapılacaktır. Bu alıştırma aracılığıyla öğrencinin günlük yaşam içinde sıklıkla kullanılan bu eylemleri tanıyıp tanımadığı, kullanımlarını bilip bilmediğı sınanacaktır. 2. alıştırmada yer değiştirme eylemlerinden *yürümek*, *yüzmek*, *uçmak*, *zıplamak*, *sürünmek* ile alttaki hayvan resimlerini eşleştirmesi istenecek böylelikle bu eylemlerin kullanımları öğretiliecektir. Daha sonra öğrenci bu eylemlerle “kuş uçar” gibi tümceler kuracaktır. Öğrenci bu eylemleri öğrendikten sonra 3. alıştırmada bu eylemlerin nerede gerçekteştiğini “nerede” soru kalıbıyla öğrenecektir. Bu malzeme aracılığıyla da öğrenci Türkçedeki bazı yer değiştirme eylemlerini ve kullanımlarını öğrenecektir.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkçedeki yer belirticileri Fransızcadaki yer belirticilerinin özelliklerinden yola çıkılarak incelenmiş ve yabancı dil olarak Türkçede yer belirticilerinin öğretimi üzerine örnek malzemeler sunulmuştur. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, problem durumu, sayıtlar ve çalışmanın sınırlılıkları belirtildikten sonra ilgili yayın ve araştırmalardan söz edilmiştir.

Kuramsal çerçeve aşamasında uzamın özellikleri Fransızcadan yola çıkılarak betimlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak insanın günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan uzamın genel özelliklerinden söz edilmiştir. Uzamın insan yaşamında önemli bir yere sahip olması dillerin uzamsal birimler tarafından zengin olmasını sağlarken uzam birçok bilim dalı tarafından dikkat çekmiş ve bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda uzamın dilbilim, psikoloji, antropoloji, coğrafya gibi farklı alanlardaki tanımlarından söz edilmiş ve tarihsel süreç içerisindeki yeri betimlenmeye çalışılmıştır.

Uzama tanımlandıktan sonra uzamsal özelliklere sahip ve uzamsal ilişkileri gösteren varlıklar belirlenmiştir. Varlık kavramı canlıları, nesneleri ve yerleri kapsamaktadır. Yer (fr. lieu) içindeki varlıklardan bağımsız somut, sabit uzamsal varlıktır. Coğrafi yerler ve inşa edilmiş yerler olmak üzere ikiye ayrılır. Bir de bu yerlere bitişik olan soyut uzamsal varlıklar vardır, bunlar da uzam parçası (fr. portion d'espace) olarak adlandırılır. Bunların yanında uzamda her varlığın kapladığı ve somut varlıklara bağımlı olan mevkiler (fr. place) vardır.

Uzamsal varlıkların, özelliklerini geometriden alan nokta, çizgi, yüzey ve hacim olmak üzere dört farklı boyutu vardır. Bunun yanında her uzamsal varlık içkin yön durumuna göre dikey, ön ve yanal ekseninde yer alır. İçkin yön durumu bir varlığın özünde bulunan, değişmeyen yönleri kapsar. Dikey eksenin yerçekimine

bağlı olması onun en öncelikli yön durumu olmasını sağlar ve diğer eksenlerdeki yön durumları ona göre belirlenir.

İki varlık arasında uzamda gerçekleşen ilişki uzamsal ilişki olarak adlandırılırken durağan ve devingen olmak üzere iki farklı uzamsal ilişkiden söz edilmiştir. Durağan uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale statique), bir varlığın kendinden daha büyük, daha belirgin ya da daha görülebilir başka bir varlık aracılığıyla konumunun belirtilmesidir. Devingen uzamsal ilişkiler (fr. relation spatiale dynamique) ise hareketli varlıklar ile doğası gereği sabit ya da hareketli olan varlıklar arasında gerçekleşir ve temelini hareket (fr. mouvement) ve yer değiştirme (fr. déplacement) oluşturur.

Durağan ve devingen uzamsal ilişkiler iki varlık arasında gerçekleşir. Bu iki varlık çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde adlandırılmıştır. Bu çalışmada ise yerleştirilen ya da yer değiştiren varlık için “hedef” sözcüğünü kullanılırken yerleştirme ya da yer değiştirmede araç olarak kullanılan varlık içinse “işaret” sözcüğünü kullanılmıştır. Hedef ve işaret arasında bakışsız bir ilişki vardır ve bu bakışsızlık büyüklük, belirginlik, sabitlik, yerçekimi kuvveti ve içeren – içerilen temelleri üzerine kuruludur.

Hedef ve işaret arasındaki durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde çeşitli sözcük türleri kullanılır. Ad ve sıfatlar, varlıkların biçimsel özelliklerini betimlememize yardımcı olur. Eylemler, varlıkların hareketlerini ve özellikle yer değiştirmelerini betimlerken kullanılır. Kullanılan eylem, bazen çıkış noktasını, bazen varış noktasını, bazen her ikisini de belirtebilir. Bunun yanında durum belirten eylemler de vardır. Uzamsal ilgeç ve belirteçler ise uzamsal ilişkilerin temelini oluşturur ve sıklıkla diğer ulamlarla birlikte kullanılırlar. Bu ulamların yanında Türkçede bir de uzam belirten ekler vardır.

Durağan ve devingen uzamsal ilişkilerde sıklıkla kullanılan ve varlıklar ile uzamın biçimsel özelliklerini betimlemeye yarayan ad ve sıfatlara yerleştirme ad ve sıfatları denir. Vücudun bölümleri, çevrenin bölümleri, cisimlerin ilişkisel bölümleri

ve soyut uzamsal kavramlar olmak üzere dört temel kaynaktan türemiş olan yerleştirme ad ve sıfatları kendi aralarında içsel ve dışsal olmak üzere iki ayrılır. Dilde sıklıkla kullanılan içsel yerleştirme ad ve sıfatları uzamsal ilişkiye belirginlik katarken dışsal yerleştirme adları sayıca çok azdır ve mesafe belirtirler.

Fransızcada hedef ve işaret arasında kurulan uzamsal ilişkinin temelini oluşturan uzamsal ilgeçler (fr. préposition spatiale) biçimbilimsel düzlemde basit ve bileşik ilgeçler olmak üzere ikiye ayrılırken anlambilimsel düzlemde de topolojik ve yansıtıcı ilgeçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Uzamsal ilgeçlerin kullanımı durağan ve devingen uzamsal ilişkiye göre de farklılık göstermektedir. Bu düzlemde de uzamsal ilgeçler ikiye ayrılır; durağan olan fakat bağlamsal olarak devingen olan ilgeçler ve içkin olarak devingen olan ilgeçler.

Fransızcada ve birçok Hint – Avrupa dilinde uzamsal ilişkilerde sıklıkla kullanılan bu ilgeçler Türkçede yoktur. Türkçe uzamsal ilgeçler yerine uzamsal ekler olarak adlandırabileceğimiz yönelme {-A}, bulunma {-DA} ve çıkma {-DAn} durumu ekleri kullanılır. Bu ekler doğrudan işaret konumundaki ada eklenebilirken içsel ve dışsal olarak ikiye ayırdığımız yerleştirme adlarına da eklenebilmektedir. Yerleştirme adları tamlayan alarak belirtili ad tamlaması oluşturur. Bu belirtili ad tamlamasına yönelme, bulunma ve çıkma durumu eklerinin eklenmesiyle de iyelik belirticili ilgeç (ing. possessive-marked postposition) yapılarını oluştururlar. Uzamsal eklerin dışında Türkçede sıklıkla kullanılan bir başka birim de iyelik belirticili ilgeçlerdir ve bunlar Fransızcadaki uzamsal ilgeçleri karşılarlar.

Bunların dışında eylemin önüne gelerek onu yer ve yön bakımından belirleyen yer belirteçleri de vardır. Genel olarak belirteç ad ve sıfattan kesin olarak ayrılamaz, bu yüzden sözcük türünü sözcüğün tümce içindeki konumu belirler. Aynı sözcük hem ad, hem sıfat, hem de belirteç olarak kullanılabilir. Türkçede yer belirteçleri sadece eylemden önce gelir ve onu yer – yön bakımından etkiler.

Yerleştirme eylemleri olarak betimlenen uzam belirten eylemler durağan ve devingen olmak üzere iki ulama ayrılmaktadır. Bu iki ulam sözdizimsel düzlemde

çok farklılık göstermese de anlambilimsel düzlemde çeşitli farklılıklar göstermektedir.

Durağan eylemler, durağan uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde kullanılır ve bir varlığı başka bir varlık aracılığıyla bir yerde yerleştirir. *Olmak, bulunmak, durmak, içermek, kaplamak, çevrelemek, yer almak* gibi eylemlerden oluşan durağan eylemler dışında Türkçede {-Dir} koşacıyla yapılan ekeylem de durağan eylem olarak kullanılmaktadır.

Yer değiştirme eylemleri olarak da tanımlanan devingen eylemler, devingen uzamsal ilişkilerin betimlenmesinde kullanılır. Hedef konumundaki varlık sabit olan bir işaret aracılığıyla yer değiştirebilirken hem hedef olan varlık hem de işaret olan varlık aynı anda da yer değiştirebilir.

Yer değiştirme bir yörünge üzerinde gerçekleşir. Bu yörünge üç aşamayı kapsar; yer değiştirmenin başlangıç, bitiş ve orta aşamalarını. *Çıkmak* eylemi yer değiştirmenin başlangıç noktasını belirtirken, *gelmek, varmak, girmek, koymak* gibi eylemler de yer değiştirmenin bitiş noktasını belirtir. Bunların yanında başlangıç ve bitiş aşamaları arasındaki mesafeyi belirten eylemler de vardır. *Geçmek* bu eylemlere örnek olarak verilebilir.

Bütün bu ulamlar Fransızcadan yola çıkılarak betimlendikten sonra bulgular ve yorumlar bölümünde de yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yer belirticilerinin öğretimi üzerine malzemeler tasarlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ankara Üniversitesi TÖMER. (2002). **Hitit 1**. Ankara: TÖMER.

Ankara Üniversitesi TÖMER. (2002). **Hitit 2**. Ankara: TÖMER.

Aristoteles. (2001). **Fizik**. Çev. Saffet Babür, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Atabay, N., Özel, S. ve Kutluk, İ. (2003). **Sözcük Türleri**. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Aurnague, M. (1996). Les Noms de Localisation Interne: tentative de caractérisation sémantique à partir de données du basque et du français. **Cahier de Lexicologie**, Numéro 69, sf. 1 – 27.

Banguoğlu, T. (2007). **Türkçenin Grameri**. Ankara: TDK Yayınları

Boons, J. P. (1987). La notion sémantique de déplacement dans une classification syntaxique des verbes locatifs. **Langue Française**, Volume 76, Numéro 1, sf. 5 – 40.

Borillo, A. (1998). **L'espace et Son Expression en Français**. Paris : Ophrys.

Borillo, A. (1999). Partition et localisation spatiale: les noms de localisation interne. **Langages**, Volume 33, Numéro 136, sf. 53 – 75.

Brala, M. (2002). Understanding and translating (spatial) prepositions. An exercise in cognitive semantics for lexicographic purposes. **Working Papers in English and Applied Linguistics**, Vol. 7, sf. 1 - 24.

Budak, S. (2000). **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Cevizci, A. (2003). **Felsefe Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Costachescu, A. (2008). **Espace et Direction Latérale en Français**. Congrès Mondial de Linguistique Française. Paris: Institut de Linguistique Française.
- Demircan, Ö. (1990). **Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri**. İstanbul: Ekin Yayıncılık.
- Ekren, U. (2004). Aristoteles'te Mekân ve Hareket. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emiroğlu, K.; Aydın, S. (2003). **Antropoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). **Dilbilgisi**. Ankara: Ayraç Yayınları
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). **Turkish. A Comprehensive Grammar**. USA and Canada: Routledge
- Günay, V. D. (2007). **Sözcükbilime Giriş**. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hasol, D. (2005). **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**. İstanbul: Yapı Yayınları.
- İzbirak, R. (1975). **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**. Ankara: MÖM Yayınları.
- Jammer, M. (1993). **Concepts of Space**. New York: Dover Publications.
- Kopecka, A. (2004). Étude typologique de l'expression de l'espace: localisation et déplacement en français et en polonais. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Lumière Lyon 2.
- Korkmaz, Z. (2009). **Türkiye Türkçesi Grameri. Şekil Bilgisi**. Ankara: TDK Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). **Turkish**. London: Routledge.

Özsoy, A.S. (2009). **Turkish**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Öztopçu, K. (2006). **Elementary Turkish**. İstanbul: Kitap Matbaası.

Polat, Y. (2008). **Türkçenin Kapıları**. Ankara: Kurmay Yayınevi.

Saraç, T. (2009). **Büyük Fransızca – Türkçe Sözlük**. İstanbul: Can Yayınları.

Sarda, L. (1999). Contribution à l'étude de la sémantique de l'espace et du temps: analyse des verbes de déplacement transitifs directs du français. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université de Toulouse-Le Mirail.

Stosic, D. (2002). "Par" et "à travers" dans l'expression des relations spatiales: comparaison entre le français et le serbo-croate. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université de Toulouse-Le Mirail.

Türk Dil Kurumu. (2005). **Türkçe Sözlük**. Ankara: TDK Yayınları.

Uzdu F., Günay V.D. (2009) **Betimleyici Metinler Yoluyla Yer Belirteçlerinin Öğretimi**. I. Uluslararası Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu Bildirileri içinde, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi yayınları. sf. 475-485.

Vandeloise, C. (1996). La méronomie, l'inclusion topologique et la préposition dans. **Faits de Langues**, Volume 4, Numéro 7, sf. 81 – 90.

Vandeloise, C. (2004). Quatre relations fondamentales pour la description de l'espace. **Histoire Epistémologie Langage**, 26/I, sf. 89 – 109.

Vardar, B. (Yönetiminde) (2002). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Vieu, L. (1991). Sémantique des relations spatiales et inférences spatio-temporelles. Une contribution à l'étude des structures formelles de l'espace en Langage Naturel. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Paul Sabatier.

Yelkenaç, S. (2006). 30 – 72 Aylar Aralığındaki Türk Çocuklarının Devinim Eylemi Kullanımları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

FRANSIZCA – TÜRKÇE

DİZİN

- A -

Adjectif de localisation externe:

Dışsal yerleştirme sıfatı

Adjectif de localisation interne: İçsel

yerleştirme sıfatı

Adverbe de lieu: Yer belirteci

Axe frontal: Ön eksen

Axe horizontal: Yatay eksen

Axe latéral: Yanal eksen

Axe vertical: Dikey eksen

- C -

Catégorie: Ulam

Changement spatio-temporel:

Uzamsal - zamansal değişim

Cible: hedef

Configuration spatiale: Uzamsal görünüş

Construction locative de base: Temel yerleştirme yapısı

Contact: Temas

- D -

Déplacement: Yer değiştirme

Dimension: Boyut

Distance: Uzaklık

- E -

Énoncé existentiel: Var / yok sözcüğü

Énoncé présentatif: Gösterme sözcüğü

Énonciateur: Sözcüleyen

Entité: Varlık

Espace: Uzam

- F -

Fixation de l'orientation: Yön durumunun sabitlenmesi

- G -

Gérondif: Ulaç

- I -

Inclusion: İçindeleme

- L -

Langue à cadre verbal: Eylemsel çerçeveli dil

Langue à satellite: Uydulu dil

Lieu construit: İnşa edilmiş yer

Lieu géographique naturel: Doğal coğrafi yer

Lieu: Yer

Ligne: Çizgi

Localisation spatiale: Uzamsal yerleştirme

Localisation: Yerleştirme

- M -

Marqueur spatial: Uzamsal belirtici

Méronomique: Parça-bütünsel

Morceau: Parça

Mouvement: Hareket

- N -

Nom de lieu: Yer adı

Nom de localisation externe: Dışsal yerleştirme adı

Nom de localisation interne: İçsel yerleştirme adı

- O -

Orientation déictique: Gösterici yön durumu

Orientation égocentrique: Beniçincil yön durumu

Orientation en miroir: Yansıtıcı yön durumu

Orientation horizontale: Yatay yön durumu

Orientation intrinsèque: İçkin yön durumu

Orientation: Yön durumu

- P -

Partie: Bölüm

Place: Mevki

Point: Nokta

Polarisateur: Kutuplayıcı

Portion d'espace: Uzam parçası

Position canonique: Kuralsal konum

Préposition composée: Birleşik ilgeç

Préposition de localisation externe:

Dışsal yerleştirme ilgeci

Préposition de localisation interne:

İçsel yerleştirme ilgeci

Préposition positionnelle: Konumsal ilgeç

Préposition projective: Yansıtıcı ilgeç

Préposition simple: Basit ilgeç

Préposition spatiale: Uzamsal ilgeç

Préposition topologique: Topolojik ilgeç

Préposition: İlgeç

Propriété directionnelle: Yönsel özellik

Propriété spatiale: Uzamsal özellik

Proximité: Yakınlık

- R -

Région spatiale: Uzamsal bölge

Relation d'élément – collection:

Eleman – topluluk ilişkisi

Relation de composant – assemblage:

Bileşen – birleşim ilişkisi

Relation de morceau – tout: Parça – bütün ilişkisi

Relation de portion – tout: Porsiyon – bütün ilişkisi

Relation de substance – tout: Öz – bütün ilişkisi

Relation spatiale dynamique: Devingen uzamsal ilişki

Relation spatiale statique: Durağan uzamsal ilişki

Relation spatiale: Uzamsal ilişki

Représentation mentale: Zihinsel betimleme

Ressemblance de famille: Aile benzerliği

Verbe transitif direct: Dolaysız geçişli eylem

Verbe transitif indirect: Dolaylı geçişli eylem

Volume: Hacim

- S -

Site: İşaret

Spatial: Uzamsal

Support: Destek

Surface: Yüzey

- T -

Trajectoire: Yörünge

- V -

Verbe de déplacement: Yer değiştirme eylemi

Verbe dynamique: Devingen eylem

Verbe locatif neutre: Nötr yerleştirme eylemi

Verbe locatif: Yerleştirme eylemi

Verbe pur locatif: Saf yerleştirme eylemi

Verbe statique: Durağan eylem

TÜRKÇE – FRANSIZCA DİZİN

- A -

Aile benzerliği: Ressemblance de famille

- B -

Basit ilgeç: Préposition simple

Beniçincil yön durumu: Orientation égocentrique

Bileşen – birleşim ilişkisi: Relation de composant – assemblage

Birleşik ilgeç: Préposition composée

Boyut: Dimension

Bölüm: Partie

- Ç -

Çizgi: Ligne

- D -

Destek: Support

Devingen eylem: Verbe dynamique

Devingen uzamsal ilişki: Relation spatiale dynamique

Dışsal yerleştirme adı: Nom de localisation externe

Dışsal yerleştirme ilgeci: Préposition de localisation externe

Dışsal yerleştirme sıfatı: Adjectif de localisation externe

Dikey eksen: Axe vertical

Doğal coğrafi yer: Lieu géographique naturel

Dolaylı geçişli eylem: Verbe transitif indirect:

Dolaysız geçişli eylem: Verbe transitif direct

Durağan eylem: Verbe statique

Durağan uzamsal ilişki: Relation spatiale statique

- E -

Eleman – topluluk ilişkisi: Relation d'élément – collection

Eylemsel çerçeveli dil: Langue à cadre verbal

- G -

Gösterici yön durumu: Orientation déictique

Gösterme sözcüğü: Énoncé présentatif

- H -

Hacim: Volume

Hareket: Mouvement

Hedef: Cible

- İ -**İçindeleme:** Inclusion**İçkin yön durumu:** Orientation intrinsèque**İçsel yerleştirme adı:** Nom de localisation interne**İçsel yerleştirme ilgeci:** Préposition de localisation interne:**İçsel yerleştirme sıfatı:** Adjectif de localisation interne**İlgeç:** Préposition**İnşa edilmiş yer:** Lieu construit**İşaret:** Site**- K -****Konumsal ilgeç:** Préposition positionnelle**Kuralsal konum:** Position canonique**Kutuplayıcı:** Polarisateur**- M -****Mevki:** Place**- N -****Nokta:** Point**Nötr yerleştirme eylemi:** Verbe locatif neutre**- Ö -****Ön eksen:** Axe frontal**Öz – bütün ilişkisi:** Relation de substance – tout**- P -****Parça – bütün ilişkisi:** Relation de morceau – tout**Parça:** Morceau**Parça-bütünsel:** Méronomique**Porsiyon – bütün ilişkisi:** Relation de portion – tout**- S -****Saf yerleştirme eylemi:** Verbe pur locatif**Sözceleyen:** Enonciateur**- T -****Temas:** Contact**Temel yerleştirme yapısı:** Construction locative de base**Topolojik ilgeç:** Préposition topologique**- U -****Ulaş:** Gérondif**Ulam:** Catégorie**Uydulu dil:** Langue à satellite**Uzaklık:** Distance**Uzam parçası:** Portion d'espace**Uzam:** Espace**Uzamsal belirtici:** Marqueur spatial**Uzamsal bölge:** Région spatiale**Uzamsal görünüş:** Configuration spatiale**Uzamsal ilgeç:** Préposition spatiale

Uzamsal ilişki: Relation spatiale

Uzamsal özellik: Propriété spatiale

Uzamsal yerleştirme: Localisation spatiale

Uzamsal: Spatial

Uzamsal - zamansal değişim: Changement spatio-temporel

Yönsel özellik: Propriété directionnelle

Yörünge: Trajectoire

Yüzey: Surface

- Z -

Zihinsel betimleme: Représentation mentale

- V -

Var / yok sözcüğü: Énoncé existentiel

Varlık: Entité

- Y -

Yakınlık: Proximité

Yanal eksen: Axe latéral

Yansıtıcı ilgeç: Préposition projective

Yansıtıcı yön durumu: Orientation en miroir

Yatay eksen: Axe horizontal

Yatay yön durumu: Orientation horizontale

Yer adı: Nom de lieu

Yer belirteci: Adverbe de lieu

Yer değiştirme eylemi: Verbe de déplacement

Yer değiştirme: Déplacement

Yer: Lieu

Yerleştirme eylemi: Verbe locatif

Yerleştirme: Localisation

Yön durumu: Orientation

Yön durumunun sabitlemesi: Fixation de l'orientation